गाउँ शिक्षा योजना

(२०८१/०८२- २०९०/०९१)

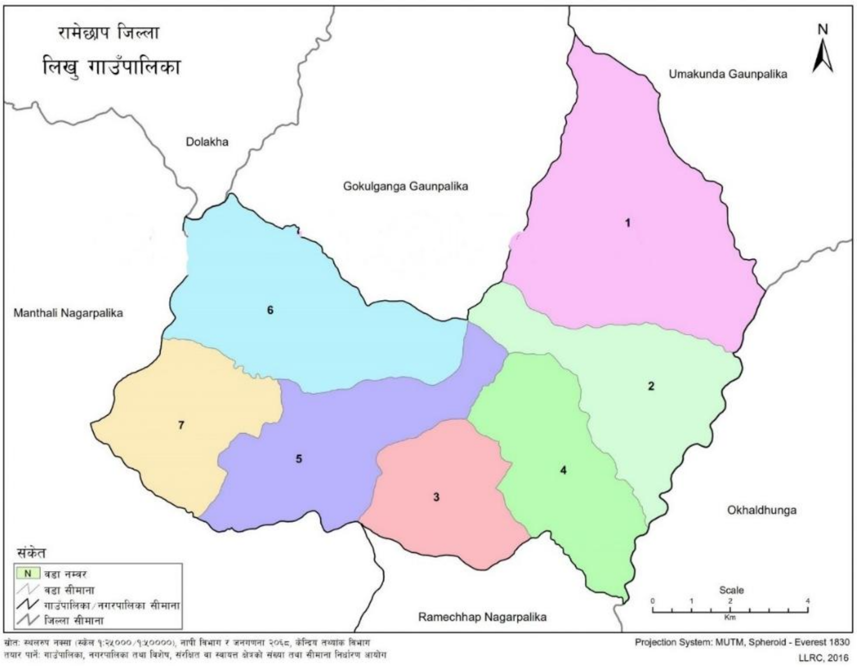

लिखु तामाकोशी गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

धोबी बजार ,रामेछाप
बागमती प्रदेश, नेपाल

“मिति २०८२ असार १० गतेको गाउँसभाबाट स्वीकृत”

हाम्रो भनाइ

नेपालको संविधान २०७२ ले संघिय, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकार गरी तीन तहको सरकार र विद्यालय शिक्षाको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारलाई दिइएको छ । संघीय सरकारबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको हो ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय तहले क्षेत्रगत आवधिक योजना निर्माण र विषयगत योजनाहरू समेत निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने नीतिगत व्यवस्था गरेको सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजना तयार गरिएको हो ।

योजना तयार गर्दा कार्यशाला सञ्चालन, तथ्याङ्क संकलन, विज्ञहरूसँगको छलफल तथा अन्तर क्षेत्रका सरोकारवालाहरुसँगको छलफलमा निस्किएका सुझावहरु समेतलाई समावेश गरिएको छ । प्रस्तुत दश वर्षीय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०८१-२०९०) हेर्दा महत्वकाक्षी देखिएपनि गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको कायापलट गर्नका लागि नगरि नहुने क्रियाकलापहरूलाई समेटेर निर्माण गरिएको छ । संघीय सरकार र प्रदेश सरकारसंग समन्वय र सहकार्य गर्दै आवश्यक्ताका आधारमा कानुन समेत परिमार्जन गरी वालविकास र शिक्षाको अवधि २ दुई वर्षको बनाउने, शिक्षकहरू राजनीतिक दलको सदस्य हुन नपाउने, अभिभावक विहिन वालवालिकाको अभिभावकत्व पालिकाले लिने, प्राविधिक धार अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति वितरण गर्ने, विद्यालय दुरी टाढा भएका विद्यार्थी लक्षित आवासीय विद्यालय स्थापना गर्ने लगायत विविध महत्वपूर्ण योजनाहरू समेटेर **१० वर्षको योजना तयार भएता पनि ५ वर्षमा पुनरावोलोकन हुनेछ भन्ने अभिप्रायले क्रियाकलापहरुको बजेट, सूचकहरुको लक्ष्य ५ वर्षको** मात्र तय गरिएको छ । यो योजनाबाट योजनावद्ध हिसाबले यस गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको विकासमा टेवा पुऱ्याउने र राष्ट्रिय लक्ष हासिल गर्न मार्ग निर्देशन गर्नेछ भन्ने विश्वास लिएका छौ ।

शिक्षा योजना निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने सरोकारवाला वि.व्य.स. सि.अ.सं. प्रधानाध्यापक, जनप्रतिधिहरू र प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने सरल जनसेवा केन्द्र प्रा. लि. काठमाडौं लगायत सबै गाउँपालिका बासी प्रति आभार व्यक्त गर्दछौं। साथै यो योजना कार्यान्वयनमा हामी सबैको अमूल्य योगदान रहनेछ भन्नेमा विश्वास लिएका छौं।

लिखु तामाकोशी गाउँपालिका
धोबि बजार, रामेछाप
बागमती प्रदेश

शुभकामना मन्तव्य

शिक्षाले जीवन निर्वाह गर्न सहयोग गर्न सक्नुपर्छ । आदर्श, नैतिकवान, चारित्रवान र सिर्जनशील एवम् वैज्ञानिक चिन्तन भएको जनशक्ति निर्माण गर्न शिक्षाले सघाउनु पर्छ । शिक्षा देश विकास र समृद्धिको मूल आधार हो भने मानव जीवनको अपरिहार्य आवश्यकता हो। यसर्थ न्यूनतमरुपमा आधारभूत तहको शिक्षा प्राप्त गर्नु मानव अधिकारको रुपमा लिइएको छ भने नेपालको संविधान २०७२ ले मौलिक हकको रुपमा व्यवस्था गरेको छ । समावेशी, समतामूलक, गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूलाई प्रोत्साहित गरी लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाको शिक्षाको समग्र विकास र परिवर्तनका लागि लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा क्रियाकलाप जस्ता पक्षहरु यस शिक्षा योजनाले निर्धारण गरेकोमा मलाई खुशी लागेको छ । यस १० वर्षे दीर्घकालिन शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनवाट शैक्षिक समस्याहरूलाई समाधानमा कोसे ढुङ्गा हुने अपेक्षा लिइएको छ । यसका लागि आवश्यक पर्ने विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास तथा सूचना प्रविधिको न्यूनतम सुविधा , अभिभावकहरुको सकरात्मक सहयोग तथा शिक्षकहरूको तालिम व्यवस्थापन, शिक्षकहरूमा उत्प्रेरणा र आत्मबल विकास, शैक्षणिक सामग्री उपलब्धता, विद्यालय प्रशासन तथा व्यवस्थापनमा सुधार, अभिभावक क्षमता विकास र समुदाय परिचालन जस्ता शैक्षिक क्षेत्रको विकासमा पनि सहयोग पुग्ने आशा लिएको छु ।

स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ ले स्थानीय सरकारमा रहेका शिक्षाका २३ ओटा अधिकारको साथै सङ्घीय सरकारको शिक्षा क्षेत्रको ५ वर्षे योजना, शिक्षा नीति २०७६, आवधिक योजनाले तय गरेका लक्ष्य तथा उद्देश्य पूरा गर्न स्थानीय सरकारले सहयोग र समन्वय गर्नु आवश्यक छ । गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षाका लागि सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालयको पहुँचमा लिएर उनीहरूलाई नियमित गराउँदै विद्यालय तहहरू पार गराउनु पर्ने चुनौती पनि हाम्रो सामु रहेको छ । यी चुनौतीहरूलाई समुदाय परिचालन, अभिभावक सक्रियता र सचेतनाका माध्यमबाट समाधान गर्ने प्रयत्नमा यस योजनाले सहयोग पुर्याउने छ । शिक्षाको विकासका लागि आवश्यक पर्ने सबै आधारहरूलाई एकिकृत रुपमा हेर्ने दृष्टिकोणको विकास र त्यसको कार्यान्वयनमा शिक्षा योजना सफल होस् भन्ने शुभेच्छा प्रकट गर्न चाहन्छु । योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापक, शिक्षक वर्ग , विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षक अभिभावक सङ्घका पदाधिकारीहरू, शिक्षाप्रेमी बुद्धिजिवी व्यक्तित्वहरू, समाजसेवीहरू, राजनैतिक दलका पदाधिकारीहरू, सामाजिक सङ्घ संस्थाका पदाधिकारीहरू र शिक्षाका राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूको निरन्तर परिश्रम र लगनशिलताले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने नै छ । हाम्रो शैक्षिक विकासमा यस योजनाले सहयोग पुग्नुका साथै सामाजिक, आर्थिक विकासमा समेत सकारात्मक प्रभाव पार्नेछ भन्ने आशा लिएको छु । अन्तमा यो १० वर्षे (२०८२/०८३-२०९२/०९३) दीर्घकालीन शिक्षा योजना तयार गर्नु आफैमा चुनौतिपूर्ण कार्य हो । स्रोत पहिचान एवम् व्यवस्थापनको काम समेत चुनौतिपूर्ण रहेको छ । योजना कार्यान्वयनमा सरोकारवालाको अपनत्व हुने अपेक्षा लिएको छु । अन्तमा यस दिर्घकालीन शिक्षा क्षेत्रको योजनाको सफल कार्यान्वयनको लागि शुभकामना व्यक्त गर्दछु । धन्यबाद ।

२०८२ असार

श्री केशव महत
अध्यक्ष
लिखु तामाकोशी गाउँपालिका

शुभकामना मन्तव्य

बालबालिकामा रहेको अन्तर्निहित प्रतिभालाई प्रस्फुटन गर्ने गराउने वातावरण घर, परिवार र विद्यालयमा सिर्जना गर्न सक्नु हामी सबैको कर्तव्य हो । शिक्षाको विकास विना गाउँपालिकाको विकासको परिकल्पना पनि गर्न सकिदैन । मानवीय सर्वाङ्गिण विकासका लागि शिक्षा अपरिहार्य हो । यस महत्वपूर्ण विषयवस्तुलाई आत्मसात् गर्दै वर्तमान ऐन, कानून, नीति, नियम तथा अन्य दस्तावेजहरूको गहन अध्ययन गरी नेपालको संविधान, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, पञ्चवर्षीय योजनाहरू, शिक्षा क्षेत्र योजना तथा विभिन्न ऐन, कानूनको परिधी एवम् गाउँपालिकाले शिक्षासम्बन्धी अवलम्बन गरिएका नीति, कार्यक्रम तथा वजेटको प्रतिवद्धतासमेतलाई समेटेर स्थानीय सरोकारवाला, विज्ञ तथा जनप्रतिनीधिहरूसँग छलफल गरी निर्माण गरिएको यो शिक्षा योजना गाउँपालिकाको समग्र शैक्षिक विकासका लागि महत्वपूर्ण दस्तावेज हुनेछ । जनताको सबै भन्दा नजिकको सरकार स्थानीय तह भएको हुनाले जनतासँग प्रत्यक्षरुपमा सरोकार राख्ने कुराहरू लगायत आधारभूत आवश्यकताहरूको सम्बोधन गर्ने कर्तब्य स्थानीय तहको पनि हो । शिक्षा, स्वास्थ्य, पूर्वाधार, कृषि ,पशु लगायतका विषयमा प्रत्यक्ष र परोक्षरुपमा स्थानीय सरकार र जनताको सम्बन्ध रहेको हुन्छ भने जनजीविका र रोजगारीका सन्दर्भमा पनि उत्तिकै ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ ।

गुणस्तरीय जीवन निर्वाह गर्न शिक्षाले सहयोग गर्न सक्नुपर्छ, त्यसको निम्ति नैतिक शिक्षा, आदर्श, चारित्रवान र सिर्जनशील एवम् वैज्ञानिक चिन्तन भएको जनशक्ति निर्माण गर्न शिक्षाले सघाउनु पर्छ । गुणस्तरीय शिक्षाका लागि सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालयको पहुँचमा लिएर, उनीहरूलाई नियमित गराउँदै विद्यालय तहहरू पार गराउनुपर्ने चुनौती पनि हाम्रो सामु रहेको छ । यी चुनौतीहरूलाई समुदाय परिचालन, अभिभावक सक्रियता र सचेतनाका माध्यमबाट समाधान गर्ने प्रयत्नमा यस योजनाले सहयोग पुर्याउने छ । योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापक, शिक्षक वर्ग, विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षक अभिभावक सङ्घका पदाधिकारीहरू, शिक्षाप्रेमी बुद्धिजिवी व्यक्तित्वहरू, समाजसेवीहरू, राजनैतिक दलका पदाधिकारीहरू, सामाजिक सङ्घ संस्थाका पदाधिकारीहरू र शिक्षा एकाईका राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूको अविछिन्न परिश्रम र लगनशिलताले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने नै छ । हाम्रो शैक्षिक विकासमा यस योजनाले सहयोग पुग्नुका साथै सामाजिक, आर्थिक विकासमा समेत सकारात्मक प्रभाव पार्नेछ भन्ने आशा लिएको छु ।

अन्तमा यस १० वर्षे (२०८२/८३-२०९२/०९३) दीर्घकालिन शिक्षा क्षेत्रको योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि शुभकामना व्यक्त गर्दछु । धन्यबाद ।

श्री दीपा पाख्रिन

उपाध्यक्ष

लिखु तामाकोशी गाउँपालिका

शुभकामना मन्तव्य

शिक्षा प्राप्त गर्नु व्यक्तिको आधारभुत आवश्यकताका साथै मौलिकहकको रुपमा स्थापित हुन आउँछ । लोकतान्त्रिक मुल्य मान्यतामा आधारित रहेर समाजवाद उन्मुख राष्ट्र निर्माणमा शिक्षाको महत्वपूर्ण भुमिका हुन आउँछ । व्यक्तिको आनीबानीमा परिवर्तन गरी सामाजिकरण गर्दै राष्ट्र निर्माणमा यसले महत्वपूर्ण भुमिका खेलेको हुन्छ । सबैका लागि शिक्षा सहज एवम् पहुँच र निरन्तरताको सुनिश्चितता गर्दै शिक्षालाई सर्वसुलभ, सर्वव्यापी, जिवनोपयोगी, प्रतिस्पर्धी र गुणस्तरीय बनाउन आवश्यक हुन आउँछ ।

शिक्षाले ब्यक्ति समाज र राष्ट्रको परिवर्तन गर्ने महत्वपूर्ण भुमिका खेल्ने हुँदा प्रत्येक व्यक्तिलाई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु स्थानिय सरकारको जिम्मेवारी हुन आउछ । शिक्षाका समग्र पक्षको विकासका लागि स्पष्ट शिक्षा नीति, लगानीमा बृद्धि, शैक्षिक सुधारका कार्यक्रमहरूको छनोट र कार्यन्वयन गर्नु जरुरी हुन आउँछ । शिक्षाका राष्ट्रिय तहगत उद्देश्यहरू पुरा गर्नका लागि सबै तहका सरकारले स्पष्ट शिक्षा नीति लिई कार्यन्वयन गर्नु जरुरी पर्दछ ।

गाउँपालिकाको शिक्षा नीति तथा कार्यक्रम कार्यन्वयन गर्नका लागि यो योजना आफैमा पथ प्रर्दशकको एउटा दस्तावेज भएको हुनाले यसका लक्ष्य उद्देश्य र कार्यक्रमहरू केहि बढी महत्वकांक्षी पनि हुन सक्छन भने कतिपय कार्यक्रम छुटेका र दोहोरिएका पनि हुन सक्छन । यसर्थ यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि प्रत्येक बर्ष यसै योजनाका आधारमा बार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयन रणनीतिक योजना निर्माण गर्नु आवश्यक हुन्छ । तथापि लिखु तामाकोशीगाउँपालिकाले गाउँपालिका क्षेत्र भित्रमा शैक्षिक विकास गरी यसलाई गन्तव्यको थलोको रुपमा विकास गर्न शिक्षा योजना कार्यान्वयनमा ल्याई शिक्षाका लक्ष्य एवम् उद्देश्यहरू हासिल हुने अपेक्षा लिइएको छ । त्यसका लागि योजना निर्माण टोलीले विशेष ध्यान दिएको महसुस गरेको छु । यो १० वर्षे शिक्षा योजना कार्यान्वयन गर्नका लागि सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानिय सरकार, जनप्रतिनिधि, लगायत सरकारी तथा गैर सरकारी सङ्घ संस्थाहरूको महत्वपूर्ण भुमिका रहने अपेक्षा लिएको छु ।

अन्तमा शिक्षाको विकासका लागि आवश्यक पर्ने सबै आधारहरूलाई एकिकृत रुपमा हेर्ने दृष्टिकोणको विकास र त्यसको कार्यान्वयनमा शिक्षा योजना सफल होस् भन्ने शुभेच्छा प्रकट गर्न चाहन्छु । धन्यबाद ।

श्री राम सिंह डडाल
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
लिखु तामाकोशीगाउँपालिका

विषयसूची

हाम्रो भनाइ २

शुभकामना मन्तव्य ३

शुभकामना मन्तव्य ४

शुभकामना मन्तव्य ५

सन्दर्भ र औचित्य ८

१. विषय प्रवेश ८

२. शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता औचित्य ८

३. स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माणको औचित्य ९

४. शिक्षा योजना निर्माणका आधार १०

५. शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया १०

६. योजनाको लेखाजोखा १२

७. योजनाको दस्तावेजको स्वरूप १३

परिच्छेद :१ परिचय १४

१.१. पृष्ठभूमि १४

१.१.१. भौगोलिक अवस्थिति १४

१.१.२. जनसाङ्ख्यिकी विवरण १५

१.१.३ सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था १६

१.१.४ आर्थिक अवस्था १७

११.५. गाउँपालिकाको शैक्षिक सन्दर्भ १७

१.२ सबल पक्षहरु २०

१.३ मुख्य समस्याहरु एवम् चुनौतिहरू २१

१.४ अवसरहरू २२

परिच्छेद २ः दुरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति, तथा लक्ष्य निर्धारण २४

२.१ सन्दर्भ तथा योजना निमार्णको अधार २४

२.२ दीर्घकालीन राष्ट्रिय सोच २४

२.३ लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच तथा गन्तव्य २५

२.३.१ दीर्घकालीन सोच २५

२.३.२ लक्ष्य २५

२.४ उद्देश्य २५

२.५ रणनीतिहरू २६

२.६ कार्यनीति २६

२.७ अपेक्षित उपलब्धि २९

२.८ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण २९

परिच्छेद ३ः शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरू ३५

३.१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा ३५

३.२ आधारभूत शिक्षा ४२

३.३. माध्यमिक शिक्षा ४९

३.४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम ५६

३.५. अनौपचारिक शिक्षा र आजिवन सिकाइ ६०

परिच्छेद ४ : अन्तरसम्बन्धित बिषय तथा क्षेत्र ६४

४.१.पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन ६४

४२ .शिक्षक व्यवस्थापन र विकास ७१

४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण ७९

४.४ विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम ८६

४.५ विद्यालय सुरक्षा, विपत् न्युनिकरण तथा उत्थानशीलता ९०

४.६विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास ९५

४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि ९८

परिच्छेद ५: सुशासन तथा व्यवस्थापन १०३

५.१. शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास १०३

५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रवन्ध १०८

परिच्छेद ६: लगानी र स्रोत व्यवस्थापन ११२

परिच्छेद ७. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन १२२

सन्दर्भ सामाग्रीहरु १२७

अनुसूची १: क्रियाकलापगत वजेट १२८

सन्दर्भ र औचित्य

नेपालको संविधानले सङ्घीय गणतान्त्रिक लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थालाई अङ्गीकार गरी तीन तहमा निर्वाचित सरकार क्रियाशील रहेको छ। संविधानमा व्यवस्था भएअनुसार शिक्षा साझा अधिकार सूचीमा परे पनि माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको व्यवस्थापन स्थानीय तहको अधिकारक्षेत्रमा परेको छ। यही व्यवस्था अनुसार स्थानीय तहहरूले कार्य गर्दै आएका छन् । विद्यालय शिक्षाको मूल जिम्मेवारी स्थानीय तहको भएअनुसार विद्यालय शिक्षाको विकासको योजना निर्माणको दायित्व स्थानीय तहको हुन आएको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले पनि क्षेत्रगत आवधिक योजना निर्माण र कार्यान्वयनका लागि मार्गनिर्देश गरेको छ। दिगो विकास लक्ष्य (SDG) अनुरूप सबैका लागि गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चितता गर्नु सबै तहका सरकारको दायित्व हुन आएको सन्दर्भ विद्यमान रहेको छ। सङ्घीयता लागू हुनुपूर्व नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालयले कार्यान्वयनमा ल्याएको SSDP को अवधि २०७८ आषाढमा समाप्त भई हाल शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले परिवर्तित सन्दर्भ अनुसार नयाँ शिक्षा क्षेत्र योजना तर्जुमाको कार्य अगाडि बढाएको छ। उक्त योजना स्वीकृतिको क्रममा रहेको छ। साथै सबै प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारलाई शिक्षा क्षेत्रको आवधिक योजना निर्माणका लागि मार्गनिर्देश गरेको अवस्था छ। लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाले संविधान प्रदत्त अधिकार र जिम्मेवारी अनुरूप शिक्षालाई समय सापेक्ष शिक्षाको पहुँच, गुणस्तर, समता र सक्षमता सहितको शिक्षाका लागि शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण आवश्यक ठानी दश वर्षे शिक्षा योजना निर्माण गरिएको छ।यस योजनाको पहिलो ५ वर्षका लागि १ अरब १५ करोड ३१ लाख खर्च हुने अनुमान गरिएको छ।

१. विषय प्रवेश

शैक्षिक सेवा प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरी अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न एवम् शिक्षामा पँहुच, गुणस्तर, सहभागिता र समता सुनिश्चित गर्नका लागि शिक्षा योजनाको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । अहिले नेपालको विद्यालय तहको शिक्षाको विकासका लागि विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना कार्यान्वयनमा रहेको छ । त्यसै गरी प्रदेश स्तरमा पनि शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण भई कार्यन्वयनमा छन् । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ जारी भएपश्चात् आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाका कार्यक्रम स्थानीय तह मार्फत् कार्यान्वयन भइरहेका छन् । अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा हासिल गर्नका लागि सबै स्थानीय तहले सङ्घीय र प्रदेश सरकारका योजनालाई आधार मानी आफ्ना आवश्यकतालाई प्राथमिकतामा राखी स्थानीय तहस्तरीय शिक्षा योजना निर्माण गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेकाले लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाले पनि शिक्षा योजना तयार गर्ने कार्य प्रारम्भ गरेको सन्दर्भमा स्थानीय तह शिक्षा योजना निर्माणका लागि उपलब्ध मार्गदर्शन पछ्याएको छ ।

२. शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता औचित्य

नेपालको संविधान, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन तथा नियमावली, दिगो विकास लक्ष्य, सोह्रौं पञ्चवर्षीय योजनाको अवधारणा तथा विद्यमान विद्यालय शिक्षासम्वन्धी ऐन कानुनले प्राथमिकतामा राखेका नीति, कार्यक्रम तथा लक्ष्यलाई सङ्घीय संरचनाअनुरूप कार्यान्वयन गर्न र विद्यालय

शिक्षा क्षेत्रको विकासलाई दिशानिर्देश गर्न सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय तहमा विद्यालय शिक्षा योजनाको निर्माण गर्न आवश्यकता देखिएको छ । विज्ञान तथा प्रविधिमा भएको विकास तथा परिवर्तनलाई आत्मसात् गर्न र सृजनशील, सक्रिय तथा नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका लागि उपयोगी नागरिक तयार गर्नका लागि र शिक्षाको योगदानलाई समय सापेक्ष बनाउन पनि विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको योजना मार्फत् समग्र शिक्षा प्रणालीमा सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

नेपालको संविधान अनूसूची ८ मा स्थानीय तहको एकल अधिकारअन्तर्गत आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा उल्लेख भएको तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ (११,ज) ले आधारभूत तथा माध्यमिक तहका लागि २३ ओटा शिक्षाको अधिकार तोकेको छ । यस ऐनको दफा २४ (१) मा स्थानीय तहले आवधिक तथा क्षेत्रगत योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने नीतिगत व्यवस्था समेत गरेको छ । यी प्रावधानलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि सबै स्थानीय तहले शिक्षा योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न अनिवार्य छ ।

विद्यालय शिक्षामा रहेका आर्थिक तथा सामाजिक लगायतका कारणले सुविधाविहीन, सीमान्तकृत तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्न तथा प्रत्येक बालबालिकामा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्दै समग्र विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर तथा सान्दर्भिकता अभिवृद्धि गर्न शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले १० वर्षे विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। यसै परिवेशमा सबै स्थानीय तहले शिक्षा योजना निर्माण र कार्यन्वयन गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई महसुस गरी यो स्थानीय शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण तथा विकास गरिएको हो ।

३. स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माणको औचित्य

संविधानले स्थानीय सरकारलाई प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, आधारभूत तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको जिम्मेवारी पनि सुम्पिएको छ । यसै गरी प्रादेशिक तथा संघीय सरकारलाई उच्च शिक्षाको जिम्मेवारी दिएको छ । प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा स्थानीय, प्रदेश एवम् संघीय सरकारको साझा जिम्मेवारीमा राखेको छ । यस स्थितिमा नेपालको शिक्षालाई कसरी व्यावहारिक प्रतिस्पर्धी वैज्ञानिक, रोजगार उन्मुख, गुणस्तरीय, जनमुखी, जीवनोपयोगी, समालोचनात्मक क्षमता सहितको अनुसन्धानमूलक, एवम् नेपालका विविध कला, संस्कृति, ज्ञान, सिप, प्रविधि आदिसँग जोड्दै उपयुक्त पश्चिमी प्रविधि, ज्ञान तथा सिपको पनि भरपूर प्रयोग गर्दै व्यक्तिगत विकास मार्फत् समुदाय र देशको विकासमा योगदान गर्न सक्ने विद्यार्थी उत्पादन गर्नुपर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहको काँधमा आएको छ । त्यसैले गाउँपालिकाले लिखु तामाकोशी शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण गरि कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अनिवार्य आवश्यकता देखिएकोले यो दश वर्षे लिखु तामाकोशी शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण गरिएको हो ।थप औचित्य बुँदागतरूपमा यसप्रकार रहेका छन्।

- तीनओटै तहमा बन्ने शिक्षा योजनाका बिच लम्बीय र क्षितिजीय सहसम्बन्ध स्थपित गर्न
- सङ्घ र प्रदेशबाट प्रदान गरिने स्रोतहरूलाई योजनामा आधारित बनाई व्यवस्थापन, परिचालन र उपयोग गर्न

- ❖ कार्यक्रम र स्रोतमा देखिएको अभाव, दोहोरोपना, स्रोत परिचालनमा असक्षमता जस्ता समस्यालाई न्यूनीकरण गर्न
- ❖ साझा विषयमा लागत साझेदारी, समन्वय र सहकार्यलाई प्रभावकारी बनाउन
- ❖ शिक्षासम्बन्धी राष्ट्रिय लक्ष्य तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता हासिल गर्न सहयोग पुर्‍याउन

४. शिक्षा योजना निर्माणका आधार

लिखु तामाकोशी शिक्षा क्षेत्र योजना तर्जुमाको प्रारम्भिक चरणमा योजना निर्माण समितिमा छलफल भई लिखु तामाकोशी शिक्षा योजना निर्माणको तयारी गरिएको थियो ।योजना तयारीका लागि निम्नानुसारका सामग्रीहरूको अध्ययन र समीक्षा गरिएको थियो :

- ❖ नेपालको संविधान
- ❖ सोह्रौं आवधिक योजना
- ❖ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४
- ❖ सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन २०७७
- ❖ अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५ लगायत विद्यमान विद्यालय शिक्षासम्बन्धी ऐन, नियमावली
- ❖ विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना र सिकाइ आपूरण तथा द्रुत सिकाइ योजना
- ❖ शिक्षा नीति मूलतः राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, शिक्षाको सोचपत्र २०७९
- ❖ विद्यालय शिक्षामा समता रणनीति
- ❖ दिगो विकास लक्ष्य राष्ट्रिय कार्यढाँचा
- ❖ स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन र स्थानीय तहको विकास योजना
- ❖ स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना
- ❖ राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०७८
- ❖ विद्यालय सुधार योजना र अन्य सरकारी र गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रम आदि
- ❖ लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाको शिक्षा ऐन २०७७
- ❖ बालमैत्री स्थानीय शासन घोषणा कार्यविधि २०७९
- ❖ विद्यालय अनुगमन प्रतिवेदनहरू
- ❖ गाउँपालिकाको वार्षिक बजेटहरू
- ❖ गाउँपालिकाद्वारा जारी ऐन,नियम र कार्यविधिहरू

५. शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया

नेपालमा योजना निर्माण तथा योजनाबद्ध विकास प्रयासको थालनी २०१३ सालदेखि भएको हो । योजनाबद्ध विकासको क्रमलाई हेर्दा हालसम्म १५ ओटा योजना निर्माण भई कार्यान्वयन भइसकेका छन् भने हाल सोह्रौं योजना (२०८१/८२-२०८६/८७) कार्यान्वयन भइरहेको छ । हालसम्म योजना निर्माणको अभ्यासलाई सरसर्ती केलाउँदा समयका आधारमा तीनथरि (१–३ वर्षे अल्पकालीन, ३-५ वर्षे मध्यकालीन र ५ वर्षभन्दा माथि दीर्घकालीन) र तहगत आधारमा दुईथरि (बृहत र सूक्ष्म तथा केन्द्रीकृत र विकेन्द्रित) योजना निर्माण भई कार्यान्वयन भएका छन् । हासिल गर्नुपर्ने लक्ष्य तथा उद्देश्य, उपलब्ध

समय, स्रोत साधन र सञ्चालन गर्नुपर्ने कार्यक्रमहरूको आवश्यकता पहिचान गरी योजना कस्तो हुने, कति अवधिको हुने, कसले निर्माण गर्ने र कार्यान्वयनको जिम्मेवारी कसलाई दिने भन्ने कुराको निर्धारण गरिन्छ।

लिखु तामाकोशी गाउँगालिको शिक्षा योजना तयारी तथा विकासको लागि निम्नानुसारका प्रक्रिया अपनाइएको थियो :

<u>योजना निर्माणको लागि प्रारम्भिक छलफल र शिक्षा योजना निर्माण समिति गठन:</u> योजना निर्माणका लागि शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाको संयोजनमा विभिन्न चरणमा छलफल र बैठकहरूको आयोजना भएका थिए । सो क्रममा शिक्षा योजना निर्माणको लागि युएसएड प्रारम्भिक कक्षा सिकाइको प्राविधिक सहयोगमा लिखु तामाकोशी शिक्षा क्षेत्र योजना तर्जुमा गर्न कार्यपालिकामा छलफल भई लिखु तामाकोशी शिक्षा योजना निर्माण समिति गठन गरिएको थियो।

<u>शिक्षा योजना मस्यौदा लेखन कार्यदल गठन र अभिमुखीकरण:</u> लिखु तामाकोशी शिक्षा योजना निर्माण समितिले स्थानीय तहमै उपलब्ध स्रोतका आधारमा शिक्षा योजना मस्यौदा लेखन कार्यदल गठन गरी गाउँपालिकाको अवस्था पहिचान, विश्लेषण गरी वृहत सरोकारवालाको सहभागितामा मस्यौदा तयार गर्न अभिमुखीकरण गरिएको थियो।

<u>योजना निर्माणमा सूचना र सुझावका लागि सरोकारवाला भेला:</u> लिखु तामाकोशी शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माणका लागि शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा महिला ,बालबालिका शाखासँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने मौजुदा नीति तथा कार्यक्रम र कार्यविधिहरू बिश्लेषण गरिएको थियो।

योजाना निर्माणको क्रममा गाउँपालिकाका प्रमुखको प्रमुख आतिथ्यमा एक दिने कार्यशाला आयोजना गरिएको थियो । यो कार्यशालामा पालिकाका सबै विषयगत शाखाहरूका जस्तै स्वास्थ्य, शिक्षा, खानेपानी तथा सरसफाइ, महिला, बालबालिका र विपद् व्यवस्थापनका प्रमुखहरू साथै वडाध्यक्ष, महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका, बालक्लब प्रतिनिधि, बालविकास सहजकर्ता वा शिक्षक,अभिभावक प्रतिनिधि लगायतको सक्रिय सहभागिता रहेको थियो।

<u>मस्यौदा तयारी :</u> शिक्षा योजना मस्यौदा लेखन कार्यदलको अगुवाइमा युएसएड प्रारम्भिक कक्षा सिकाइ कार्यक्रमको प्राविधिक सहयोगमा गाउँपालिकामै शिक्षा सरोकारवालाहरूको बृहत कार्यशालामार्फत् संकलित सूचनाका आधारमा मस्यौदा तयारीको कार्य सम्पन्न भएको थियो।

<u>मस्यौदा उपर सुझाव संकलन :</u>शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा र गाउँ शिक्षा समिति, गाउँपालिका स्तरीय प्र .अ बैठकमा छलफल र सुझाव सङ्कलन , गाउँपालिकाको वेबसाइटमा मस्यौदा प्रति प्रकाशन गरी रायसुझाव स-ङ्क लन गरिएको थियो।

<u>अन्तिम मस्यौदा तयारी :</u> सरोकारवालाको राय सुझाव मिलान गरी-शिक्षा योजना मस्यौदा लेखन कार्यदलले अन्तिम मस्यौदा शिक्षा योजना निर्माण समितिलाइ पेस गरेको थियो। उक्त समितिले बैठकमा

छलफल गरी मुल्याङ्कन गराई कार्यपालिका बैठकमा पेस गर्ने निर्णय अनुसार कार्य अगाडि बढाइएको थियो।

बैठकमा छलफल र स्वीकृति : गाउँसभाको बैठकले मिति २०८१ असार १० गतेको छलफल, स्वीकृति र निर्णयबमोजिम १० वर्षे लिखु तामाकोशी शिक्षा क्षेत्र योजना आत्मसातिकरण गर्दै कार्यान्वयनमा ल्याइएको हो।

६. योजनाको लेखाजोखा

क्र.स.	लेखाजोखाका पक्ष	विस्तृत विवरण
१	नेतृत्व तथा सहभागिता	✓ शिक्षा योजना निर्माणमा प्रारम्भिक चरणको छलफल देखिनै मूल नेतृत्वको संलग्नता रहेको छ। ✓ सामाजिक विकास समिति संयोजकत्वमा शिक्षा योजना निर्माण समिति बनेको ✓ शिक्षा सरोकारवालाको संलग्नतासहितको योजना मस्यौदा कार्यदल गठन गरी पारदर्शी ढंगमा मस्यौदा तयार गरिएको छ। ✓ सूचना र सुझाव संकलनका क्रममा सरोकारवालाको अर्थपूर्ण सक्रिय सहभागिता भएको छ।
२	पर्याप्तता र सान्दर्भिकता	✓ यस योजनामा उल्लेख गरिएका रणनीति, कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू गाउँपालिकाका शिक्षा क्षेत्रका समस्या र चुनौतीहरू सम्बोधन गर्न प्रयाप्त छन्।
३	समता, सक्षमता तथा गुणस्तर	✓ यो योजनाले समता, सक्षमता तथा सिकाइ र गुणस्तर जस्ता सवालमा अपेक्षित वृद्धि गर्दै शिक्षा क्षेत्रको समग्रतामा उन्नयनको प्रयाप्त प्रयास गरेको छ।
४	अन्तर्सम्बन्ध र तादाम्यता	✓ यो योजना गाउँपालिकाका वार्षिक नीति कार्यक्रम लगायत अन्य योजनाहरूबिच अन्तर्सम्बन्धित छ। ✓ शिक्षाका राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय लक्ष्यहरूसँग अनुकुलन गरिएको छ। ✓ स्थानीय तहको योजना तर्जुमा सम्बन्धि अद्यावधिक मार्गनिर्देशन २०८१ मा आधारित यस योजनाले शिक्षाका उल्लेखित क्षेत्रहरू र अन्तर्सम्बन्धित विषयबिच उपयुक्त तालमेल राखेको छ।
५	सम्भाव्यता र कार्यान्वयनयोग्यता तथा सान्दर्भिकता	✓ योजनामा भएका विषयको शिक्षाका उपक्षेत्र, अन्तर्सम्बन्धित विषय साथै उपलब्ध स्रोत र अनुगमन मुल्याङ्कनसँग तादाम्यता कायम गरिएको छ। ✓ स्थानीय आवस्यकता र भोगिरहेका प्रमुख चुनौतीलाई सम्बोधन गर्ने प्रयास योजनाले केही हदसम्म गरेको छ।
६	स्रोतको प्रबन्ध	✓ योजनामा उल्लेख गरिएका क्रियाकलापका लागि आवस्यक बजेटको प्रस्ताव गरिएको छ। ✓ नपुग बजेटका लागि सरकारी र गैरसरकारी संस्थाहरूसँग निरन्तर सहकार्य गर्नुपर्ने छ।
७	संस्थागत क्षमता	✓ योजना साथै क्रियाकलापहरू कार्यान्वयनका लागि उपयुक्त संयन्त्र र आवस्यक

		क्षमता विकास कार्यक्रम राखिएका छन्।
८	कार्यान्वयनमा तत्परता	✓ स्थानीय तहभित्रका सरोकारवालाको सहभागितामै योजना तयार भएको छ। ✓ यो योजना स्वीकृतिपुर्व जिम्मेबार पक्षलाई प्रबोधीकरण र अभिमुखीकरण गरिएको छ। ✓ स्थानीय तहको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र बजेटमा योजनाकै आधारमा कार्यक्रम प्रस्ताव गर्नुपर्ने आवस्यकता रहेको छ।
९	तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रक्षेपण	✓ स्थानीय तहभित्रका शैक्षिक सूचकहरू र आवस्यक तथ्याङ्क राखिएका छन्।
१०	अनुगमन र प्रतिवेदन	✓ सबै तहको आवधिक अनुगमन र मुल्याङ्कनका संयन्त्र तयार गरिएको छ।

७. योजनाको दस्तावेजको स्वरूप

यस योजनाको पहिलो परिच्छेदमा स्थानीय तहको पृष्ठभूमि शिक्षाक्षेत्रका समस्याहरू चुनौतीहरू र अवसरहरू उल्लेख गरिएको छ । दोस्रो परिच्छेदमा यस योजनाका दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य तथा रणनीतिहरू र प्रमुख अपेक्षित उपलब्धिहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिच्छेद तीनमा विद्यालय क्षेत्रका विभिन्न उपक्षेत्रगत योजनाका खाका समावेश गरिएको छ । यसमा समावेश गरिएका उपक्षेत्रहरूमा प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ रहेका छन् । परिच्छेद चारमा विद्यालय शिक्षाका विभिन्न अन्तरसम्बन्धित विषयहरू समावेश गरिएको छ । यसमा समावेश गरिएका अन्तरसम्बन्धित विषयहरूमा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन र शिक्षक विकास तथा व्यवस्थापन, समता तथा समावेशीकरण, स्वास्थ्य, पोषण तथा दिवा खाजा, आपत्कालीन तथा सङ्कटकालीन अवस्थामा शिक्षा, विद्यालय भौतिक विकास र शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि रहेका छन् ।

परिच्छेद पाँचमा सुशासन तथा व्यवस्थापन अन्तर्गत आवश्यक संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था र अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीका समावेश गरिएको छ । परिच्छेद छमा योजनाका लागि लगानी र स्रोत व्यवस्थापन के कसरी गर्ने भन्ने विषय प्रस्तुत गरिएको छ । परिच्छेद सातमा योजनाको अनुगमन र मुल्याङ्कनका तौरतरिका उल्लेख गरिएको उल्लेख गरिएको छ ।

परिच्छेद :१ परिचय

१.१. पृष्ठभूमि

नेपालको वर्तमान संविधानले राज्यको पुर्नसंरचना गरी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा शक्ति तथा काम, कर्तव्य र अधिकारहरु विन्यास गर्दै तीन तहका सरकारको निर्माण गरी नेपालको एकात्मक राज्य प्रणालीलाई संघीय राज्य प्रणालीमा रुपान्तरण गरेको छ । मुलुकमा केन्द्रीय सरकार एक ओटा, सात ओटा प्रदेश सरकार र ७५३ ओटा स्थानीय सरकार क्रियाशिल रहेका छन् । सात सय त्रिपन्न ओटा स्थानीय सरकार मध्येको लिखु तामाकोशी गाउँपालिका पनि एक हो ।

शिक्षा नीति २०७६, संघीय सरकारको शिक्षा क्षेत्रको १० वर्षे योजना, दिगो विकासका लक्ष्य, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेका २३ ओटा अधिकार, सोह्रौं आवधिक योजनाले तय गरेका लक्ष्य तथा उद्देश्य पूरा गर्न स्थानीय सरकारको नेतृत्व, सहयोग र समन्वय अपरिहार्य हुन्छ। नेपालको संविधान भाग ३ धारा ३१ मा शिक्षा सम्बन्धि हकलाई मौलिक हकका रूपमा स्थापित गर्दै आधारभूत तहसम्मको शिक्षामा पहँच, अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा, माध्यामिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने प्रत्याभूत गरेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्रका विषयमा स्थानीय स्तरको विकासका लागि आवधिक, वार्षिक तथा रणनीतिगत विषय क्षेत्रगत मध्यकालीन, तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने नीतिगत व्यवस्था भएको छ । समावेशी, समतामूलक तथा गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूलाई प्रोत्साहन गरी गाउँपालिकाको समग्र विकास र परिवर्तनका लागि लक्ष्य, उद्देश्य, नीति तथा रणनीति एवम् क्रियाकलाप यस योजनाले निर्धारण गरेको छ । स्थानीय तहको शिक्षाको क्षेत्रगत योजना, स्थानीय तहका आवधिक विकास योजना, वार्षिक नीति कार्यक्रम, तथा बजेट तथा प्रदेश एवम् संघीय आवधिक योजना तथा शिक्षा क्षेत्रका योजनाले लिएका लक्ष्य उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति एवम् कार्यक्रमहरु एक अर्कामा अन्तर सम्बन्धित हुने गर्दछन ।

१.१.१. भौगोलिक अवस्थिति

बागमती प्रदेश जनकपुर अञ्चल रामेछाप जिल्लामा अवस्थित लिखुतामाकोशी गाउँपालिका जिल्लाको तत्कालीन क्रमशः दुरागाउँ, सैपु, बिजुलीकोट, नागदह, खिम्ती र तिल्पुङ गरी छ वटा गा.वि.स.हरू समेटी २०७३ फागुन २७ गतेको नेपाल सरकार, मन्त्रीस्तरीय निर्णयबाट पारित भई स्थापना भएको हो । यस लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल १२४२९ किमि रहेको छ भने कुल जनसङ्ख्या १८,३२५ रहेको छ ।

अक्षांशः २७° २५' २९.४१" देखि २७° २७' १७.३६" देशान्तरः ८६° १३' ३५.५३" देखि ८६° १३' ०.७७" समुद्र सतहदेखि उचाइः ५६५.००८ मि. देखि २७८० मि. जलवायुः मनसुनी हावापानी (अर्ध उष्ण र उष्ण हावापानी) तापक्रमः १० देखि ३० डिग्री सेन्टिग्रेड वर्षाः १२५ मिलिलिटरसम्म । क्षेत्रफलः १२४.५१ वर्ग कि.मि. केन्द्रः धोवीबजार ।

पूर्वमा ओखलढुङ्गा जिल्लाको लिखु गाउँपालिका र खिजिदेम्बा गाउँपालिका, पश्चिममाः मन्थली नगरपालिका र दोलखा जिल्लाको तामाकोशी गाउँपालिका, उत्तरमाः गोकुलगङ्गा गाउँपालिका र उमाकुण्ड गाउँपालिका , दक्षिणमाः मन्थली नगरपालिका र रामेछाप नगरपालिका।

१.१.२. जनसाङ्ख्यिकी विवरण

घरधुरी सङ्ख्याः ५,८५८ जनसङ्ख्याः १८३२५ (महिला ५४% पुरुष.४६%) मुख्य पेशाः कृषि तथा पशुपालन विद्यालय सङ्ख्याः ४२ सामुदायिक विद्यालय र शैक्षिक संस्था, कूल साक्षरता प्रतिशतः ६६%(पुरुष ५२% र महिला ४८% रहेको, मुख्य धार्मिक सम्प्रदायः हिन्दु, बौद्ध र क्रिश्चियन मुख्य भाषाः नेपाली, तामाङ, मगर, नेवारी, गुरुङ मुख्य समुदायः ब्राह्मण, क्षेत्री, तामाङ, गुरुङ, नेवार,सुनुवार प्रमुख खाद्यान्न बालीः मकै, धान, कोदो,गहुँ आदि

लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाको उमेरगत जनसङ्ख्या विवरण

लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाको उमेरगत जनसङ्ख्या विवरण				
उमेर समूह	पुरुष	महिला	जम्मा	कैफियत
९५+	१०	१३	२३	
९०-९४	२०	२४	४४	
८५-८९	६१	७७	१३८	
८०-८४	१२५	१४६	२७१	
७५-७९	२१३	२५२	४६५	
७०-७४	२६९	३४६	६१५	
६५-६९	३६०	४३९	७९९	
६०-६४	४९१	४८८	९७९	
५५-५९	५०८	५७१	१०७९	
५०-५४	६०३	६९१	१२९४	
४५-४९	४४५	५८०	१०२५	
४०-४४	४२२	५९०	१०१२	
३५-३९	३९८	५८८	९८६	
३०-३४	४१९	५०१	९२०	
२५-२९	४७७	५७३	१०५०	
२०-२४	६१२	७४६	१३५८	
१५-१९	९२४	१००२	१९२६	
१०-१४	९०९	९७६	१८८५	
५-९ वर्ष	६५८	६९३	१३५१	
०-४ वर्ष	५७३	५३२	११०५	
सबै उमेर	**८४९७**	**९८२८**	**१८३२५**	
Source:https://censusnepal.cbs.gov.np/results				

लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाको विद्यालय उमेर समूहको जनसङ्ख्या विवरण				
क्र स	उमेर	जनसङ्ख्या		
		जम्मा	पुरुष	महिला
१	**सबै उमेर**	**५२३९**	**२५७५**	**२६६४**
२	० वर्ष	१९८	१०६	९२

३	१ वर्ष	२१२	११५	९७
४	२ वर्ष	२१५	११३	१०२
५	३ वर्ष	२३५	११४	१२१
६	४ वर्ष	२४५	१२५	१२०
७	५ वर्ष	२४५	१२०	१२५
८	६ वर्ष	२८३	१३४	१४९
९	७ वर्ष	२३८	१०७	१३१
१०	८ वर्ष	२८८	१४१	१४७
११	९ वर्ष	२९७	१५६	१४१
१२	१० वर्ष	३७३	१८४	१८९
१३	११ वर्ष	३०८	१५०	१५८
१४	१२ वर्ष	४०६	१८८	२१८
१५	१३ वर्ष	४०४	१९१	२१३
१६	१४ वर्ष	३९४	१९६	१९८
१७	१५ वर्ष	५०२	२४८	२५४
१८	१६ वर्ष	३९६	१८७	२०९

वडागत जनसङ्ख्या विवरण

Number of households, population by sex, average household size and sex ratio, NPHC 2021

S.N.	Ward	Number of households	Population			Average household size	Sex ratio
			Total	Male	Female		
१	**जम्मा**	**५२९६**	**१८३२५**	**८४९७**	**९८२८**	**३.४६०१६**	**८६.४६**
२	१	६५८	२५०९	१२३६	१२७३	३.८१३०७	९७.०९
३	२	६६५	२५५३	१२३७	१३१६	३.८३९१	९४
४	३	५३०	१८८४	९००	९८४	३.५५४७२	९१.४६
५	४	६४७	२१६२	९९५	११६७	३.३४१५८	८५.२६
६	५	८९३	२८७९	१२८७	१५९२	३.२२३९६	८०.८४
७	६	९९७	३३५७	१५५१	१८०६	३.३६७१	८५.८८
८	७	९०६	२९८१	१२९१	१६९०	३.२९०२९	७६.३९

Source:https://censusnepal.cbs.gov.np/results

१.१.३ सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था

यहाँ मुख्यगरी तामाङ, ब्राह्मण, क्षेत्री, सुनुवार मगर, र दलित जातिको बसोबास रहेको छ भने हिन्दु धर्म मान्ने समुदायको बाहुल्यता रहेको छ । सबै भन्दा बढी तामाङ जाति करीव ४० प्रतिशत रहेको छ ।

१.१.४ आर्थिक अवस्था

लिखु तामाकोशी गाउँपालिका, रामेछाप जिल्लामा अवस्थित एक गाउँपालिका हो जसले बागमती प्रदेश अन्तर्गत पर्ने आर्थिक, सामाजिक तथा पर्यावरणीय विविधतायुक्त क्षेत्र समेटेको छ। कृषि, वैदेशिक रोजगार, र सेवा क्षेत्र यस पालिकाको प्रमुख आर्थिक मेरुदण्ड हुन्। मूख्य पेशा कृषि रहेको छ भने विदेशमा काम गर्न जानेको संख्या पनि उच्च रहेको छ । यस गाउँपालिकाको प्रमुक आन्तरिक श्रोतहरु क्रमसः कर राजश्व अन्तर्गत सम्पत्ति कर, व्यवसाय कर, घरजग्गा कर, शुल्क र दस्तुर अन्तर्गत सेवा दस्तुर, सवारी कर, नक्सा पास दस्तुर सहकारी मार्फत दर्ता दस्तुर, नवीकरण र अनुगमन शुल्क र साना उद्योगहरु मार्फत घरेलु उत्पादन, व्यापार लाइसेन्स शुल्क रहेका छन । यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्याको ७०कृषिमा आधारित % छ भने यहाँको प्रमुख खाद्यान्न बालीमा धान, मकै, गहुँ, कोदो, आलु पर्दछन र नगदे बालीमा अदुवा, अलैंची र सुन्तला रहेका छन । धेरै जनसँख्या कृषिमा आधारित रहेता पानि उक्त क्षेत्रका चुनौतीहरू सिंचाइ अभाव (खेत वर्षा भरपर्दो %५०), मलबिउको अभाव र मूल्य वृद्धि/, बजार पहुँच कमजोर रहेका छन । त्यसैगरि प्रमुख पशुपालन क्षेत्र अन्तर्गत गाई, भैंसी, बाख्रा, कुखुरापालन रहेका छन । पशुपालनमा मार्फत प्रमुख दूध र मासुको उत्पादन रहेतापनि प्राथमिक खपतसम्म मात्र सीमित देखिन्छ । वैदेशिक रोजगार क्षेत्रमा यस गाउँपालिकको कुल घरधुरीमध्ये ३०वैदेशिक रोजगारीमा % रहेका छन र प्रमुख गन्तव्य मलेसिया, साउदी, कतार हुने गरेको छ । यस क्षेत्रमा पर्यटनको प्रवल सम्भावना रहेको देखिन्छ र प्रमुख पर्यटनको रुपमा तामाकोशी नदी किनार, पदमार्ग, गाउँ संस्कृति, मगर र तामाङ संस्कृतिमा आधारित होमस्टे हुन सक्दछन ।

लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाको आर्थिक विकासको सम्भावना उच्च भए पनि योजनाबद्ध पूर्वाधार विकास, निजी क्षेत्रको सहभागिता र स्थानीय सीपमा आधारित उद्यमशीलतालाई प्रोत्साहन आवश्यक छ । कृषि र वैदेशिक रोजगारको आम्दानीलाई दीगो स्वरोजगारमा रूपान्तरण गर्नु नै आर्थिक सशक्तीकरणको मूल आधार हुनसक्दछ ।

१.१.५ गाउँपालिकाको शैक्षिक सन्दर्भ

यस लिखु तामाकोशी गाउँपालिकामा देहाय अनुसारका शैक्षिक संस्थाहरु रहेका छन ।

- सरकारी विद्यालयको संख्या - ३७
- निजी विद्यालयको संख्या - १
- क्याम्पस संख्या- १
- आधारभूत विद्यालय संख्या - १७
- माध्यामिक विद्यालय संख्या — १०
- बालविकास केन्द्र — ४२ (सबै)

सामुदायिक विद्यालयहरूमा शिक्षक तथा विद्यार्थी विवरण देहाय अनुसार रहेको छ ।

क्र.सं.	तह	शिक्षक	विद्यार्थी	कैफियत
१	बालविकास केन्द्र	४६	४३४	
२	आधारभूत तह (कक्षा १-५)	१४०	१४१५	
३	आधारभूत तह (कक्षा ६-८)	४४	१०८३	
४	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०)	३८	७४४	
५	माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२)	१४	३७३	
६	निजी शैक्षिक संस्था	४	४२	
	जम्मा	**२८६**	**४०९१**	

विद्यालय शिक्षासम्बन्धी अधिकार व्यवस्थित ढङ्गले कार्यान्वयन गर्न र विद्यालय शिक्षामा देखापरेका समस्याहरू निराकरण गरी नतिजामूलक सुधारका लागि संस्थागत प्रयासहरु जरुरत हुन्छ । यसका निमित्त गाउँपालिकाका विधायिकी, कार्यकारी र प्रशासनिक अङ्गले विद्यालय शिक्षामा देखापरेका समस्या, चुनौती एवम् अवसरहरूको सही मापन र विश्लेषण गरी आवश्यक नीति, योजना, विधि तथा कानुन निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने कार्यमा सक्रियतापूर्वक लाग्नुपर्ने देखिन्छ ।

संविधानले प्रदान गरेको विद्यालय शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी अधिकारको व्यवस्थित प्रयोग गर्न लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाले स्थानीय शिक्षा ऐन, नियमावली, विभिन्न कार्यविधिहरू निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ ।

तहगत विद्यालय विवरण २०८०

क्र.स.	**तह**	**सामुदायिक**			**संस्थागत**	**जम्मा**
		स्वीकृत	**अनुमति**	**जम्मा**		
१.	वालविकास कक्षा		४२	४२	-	४२
	आधारभुत तह १-३	-	८	८	१	९
२.	आधारभुत तह १-५	-	१६	१६	-	१६
३.	आधारभुत तह १-८		६	६	-	६

४.	माध्यमिक१- १०	-	३	३	-	३
५.	माध्यमिक १- १२	२	५	७	-	७
	जम्मा					४१

प्रकारगत शिक्षक विवरण

क्र.स.	किसिम	प्राथमिक	निम्नमाध्यमिक	माध्यमिक	उच्चमाध्यमिक	जम्मा
१.	दरबन्दी	९५	१९	११	-	
२.	राहत/ अनुदान	४५	२०	१६	१६	
३.	गा.पा. अनुदान	०	५	९	-	
	जम्मा	१४०	४४	३६	१६	

श्रेणीगत शिक्षक विवरण

क्र.स.	तह	प्रथम	द्धितीय	तृतीय	अस्थायी	राहत	रिक्त	जम्मा
१.	प्राथमिक	०	१६	६५	१४	४५	०	१४०
२.	निम्नमाध्यमिक	१	५	१२	१	१७	३	३९
३.	माध्यमिक		२	८	१	१५	१	२७
४.	उच्चमाध्यमिक		११	२	०	३	०	१६
	जम्मा		३४	८७	१६	८०	४	२२२

स्रोतः शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा वार्षिक शैक्षिक प्रतिवेदन २०८०-८१

सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थी विवरण (शैक्षिक शत्र २०८०)

क्र.स.	तह	कुल विद्यार्थी			दलित विद्यार्थी			जनजाति विद्यार्थी		
		छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
१.	बालविकास	२११	२२३	४३४	२८	२५	५३	१३४	१३५	२६९
२.	प्राथमिक	७५७	६५८	१४१५	७६	९१	१६७	४१३	४२२	८३५
३.	निम्नमाध्यमिक	५४७	५३६	१०८३	६१	५५	११६	३०३	३०९	६१२
४.	आधारभुत १- ८	१३०४	११९४	२४९८	१३७	१४६	२८३	७१६	७३१	१४४७
५.	माध्यमिक ९- १०	३८४	३६०	७४४	३०	३७	६७	२३२	२३४	४६६

६.	माध्यमिक११- १२	२२२	१५१	३७३	३३	२१	५४	८२	१४४	२२६
७.	माध्यमिक ९- १२	६०६	५११	१११७	६३	५८	१२१	३१४	३७८	६९२
	जम्मा	२१२१	१९२८	४०४९	२२८	२२९	४५७	११६४	१२४४	२४०८

स्रोतः IEMIS Report,२०८०

साक्षरता सम्बन्धी विवरण

५ वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिको साक्षरताको अवस्था अनुसारको जनसङ्ख्या				
क्र.सं.	**वर्ग**	**कुल**	**पुरुष**	**महिला**
१	पढ्न र लेख्न दुवै जानेको	७०.२०%	७९.४०%	६२.४०%
२	पढ्न मात्र जानेका	०.५०%	०.५०%	०.६०%
३	पढ्न र लेख्न दुवै नजानेको	२९.३०%	२०.१०%	३७%

१.२ सबल पक्षहरु

१. लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाको विद्यालय शिक्षामा देहाका सबल पक्षहरु विद्यमान रहेका छनः
२. स्थानीय शिक्षा ऐन र कार्यविधि पारित एवम् कार्यान्वयन,
३. निजी स्रोत शिक्षक व्यवस्थापन गर्न विद्यालयलाई अनुदान वितरण,
४. गाउँ शिक्षा समिति लगायत विभिन्न समिति, उपसमिति गठन र सञ्चालन
५. शैक्षिक विकासका लागि दर्जनभन्दा बढी कार्यविधि, निर्देशिका पारित एवम् कार्यान्वयन,
६. विद्यालय प्र.अ. नियुक्ति र करार कार्यसम्पादन,
७. स्थानीय पाठ्यक्रम कक्षा १-५ निर्माण र कार्यान्वयन तथा कक्षा ६-८ को निर्माण प्रक्रियामा रहेको,
८. वालविकास सहजकर्ता र कर्मचारी थप तलब भत्ता सञ्चालन,
९. पालिका अनुदानबाट विद्याल प्र.अ. भत्ता सञ्चालन,
१०. प्राविधिक शिक्षालय स्थापनाका लागि नीतिगत प्रक्रिया थालनी,
११. विद्यालय समायोजन तथा दरबन्दी मिलान कार्य,
१२. गाउँपालिका अनुदानबाट कम्पुटर स्वंयमसेवक शिक्षक, वाल विकास सहजकर्ता र का.स. अनुदान वितरण संचालन,
१३. पालिका स्तरीय छात्रवृत्ति कार्यक्रम (प्राविधिक धार र साधारण धार)
१४. विद्यालयलाई विभिन्न सामग्री उपलब्ध,
१५. अतिरिक्त कक्षा संचालन खर्च कार्यक्रम,

१६. वार्षिक रूपमा विविध शैक्षिक तालिमका कार्यक्रम (प्र.अ.,मन्टेश्वरी, लेखा, IEMIS ICT, पाठ्यक्रम प्रवोधीकरण लगायत विविध)
१७. विद्यालय भौतिक पूर्वाधार कार्यक्रम संचालन (घेरावार, कक्षाकोठा मर्मत,)
१८. सम्मान तथा पुरस्कार कार्यक्रम,
१९. वार्षिक शैक्षिक क्यालेण्डर प्रकाशन,
२०. विद्यालय खेलकुद संचालन खर्च उपलब्ध,
२१. विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघ तथा संस्थाहरुसँगको सहकार्य
२२. अन्य विविध कार्यहरू
२३. शिक्षा प्रशासनको नियमित कामकाज सञ्चालन,
२४. विद्यालय अनुगमन सुपरीवेक्षण कार्य,
२५. पालिकाअन्तर्गत शिक्षक सरूवा एवम् पदस्थापना,
२६. करार शिक्षक कर्मचारीको छनौट परीक्षा व्यवस्थित,
२७. त्रैमासिक नियमित विद्यालयलाई निकासा,
२८. खेलकुदका कार्यक्रम सञ्चालन,
२९. वार्षिक प्रतिवेदनहरू र विभिन्न विवरण सार्वजनिक,
३०. पालिकाको वार्षिक लगभग ३० प्रतिशत बजेट शिक्षामा लगानी,
३१. विभिन्न शैक्षिक बैठक अन्तर्क्रिया कार्यक्रम संचालन,
३२. आधारभूत तह परीक्षा प्रमाणीकरण,
३३. कक्षा ८ र कक्षा १० को सिकाई उपलब्धिमा सुधार

१.३ मुख्य समस्याहरु एवम् चुनौतिहरू

यस लिखु तामाकोशी गाउँपालिकामा शैक्षिक क्षेत्रमा देखिएका मुख्य समस्याहरू निम्नानुसार पहिचान गरिएको छ :

१. अभिभावकहरूमा सामुदायिक विद्यालयप्रति विश्वास जगाउन नसक्नु,
२. विद्यालय उमेरका सबै बालबालिकाहरूको विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच पुग्न नसक्नु,
३. बालबालिकाहरूको बीचैमा विद्यालय छाड्ने र पुनःकक्षा दोहोर्‍याउने दर उच्च हुनु ।
४. कार्यगत सीमितता भएका बालबालिकाहरूको चाहना र आवश्यकतालाई पहिचान गरी सम्बोधन गर्न नसक्नु ।
५. शैक्षिक सुधारका लागि गुणस्तरलाई स्पष्टरूपमा परिभाषित गर्न नसकिनु ।
६. सुधारका लागि विद्यमान संरचना र पद्धतिको क्षमतामा बृद्धि गर्न संस्थागत, सङ्गठनात्मक र वैयक्तिक सक्षमता वृद्धि गर्न नसकिनु ।
७. दक्ष जनशक्तिको अभाव तथा भएका जनशक्तिको समेत क्षमता अभिबृद्धि गर्न नसक्नु।
८. तालिममा सिकेका ज्ञान तथा सीपहरू कक्षाकोठामा न्युन मात्रमा प्रयोग हुनु ।
९. शिक्षा दीर्घकालीन रूपमा प्रतिफल दिने क्षेत्र भएको तर सरोकारवालाहरूबाट तत्काल नतिजा खोज्ने प्रवृत्ति कायम रहनु ।

१०. स्पष्ट जिम्मेवारी तोकी संघिय ऐन नियम नआउँदा तिनै तहका सरकारहरूबिच कार्य सम्पादनको क्रममा अन्यौलता कायमै रहनु।
११. शिक्षकलाई पेशागत सहयोग गर्ने प्रणालीको विकास गर्न नसक्नु
१२. प्राविधिक शिक्षामा विद्यार्थीको आकर्षण कम हुनु
१३. विद्यार्थी र विद्यालय शिक्षकहरुको अनुपात मिलान नहुनु ,
१४. स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनमा कठिनाई देखिनु ,
१५. सामुदायिक विद्यालयको विद्यार्थी संख्या कम हुदै जानु,
१६. विद्यालय सुधार योजना निर्माण, कार्यान्वयन र विद्यालय अनुगमन प्रणाली प्रभावकारी हुन नसक्नु,
१७. विषयगत शिक्षक दरबन्दी पर्याप्त नहुनु,
१८. सबै विद्यालयमा आई.सि.टी. सामाग्रीको व्यवस्था गरी प्रविधिसंग जोड्न कठिनाई देखिनु,
१९. विद्यालय समायोजन तथा दरबन्दी मिलान कार्य,
२०. प्रारम्भिक कक्षा र विषयगत तालिम प्रभावकारी रूपमा लागू गर्न नसक्नु ,
२१. EMIS प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्ने गराउने कार्यमा कठिनाई देखिनु,

१.४ अवसरहरू

उल्लेखित समस्या एवम् चुनौतिहरू समाधान गर्नका लागि लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाका निम्न अवसरहरू हुनेछनः

१. आधारभूत तहमा अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा र माध्यमिक तहमा निःशुल्क शिक्षाको लागि संवैधानिक, कानुनी र नीतिगत प्रवन्ध भएको,
२. शिक्षामा लगानीको लागि स्थानीय तहको प्रतिवद्धता एवम् तीनै तहको सरकारबाट शिक्षा क्षेत्रमा लगानी र सहकार्य भएको,
३. दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्तिका लागि राष्ट्रिय एवम् अन्तराष्ट्रिय परिवेश सहकार्य एवम् सहयोगको निम्ति प्रतिवद्ध रहेको,
४. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी २३ ओटा अधिकार प्रदान गरेको,
५. स्थानीय तहमा शिक्षा क्षेत्रमा गैर सरकारी संघ संस्थाहरूको क्रियाशीलता रहेको,
६. गुणस्तरीय शिक्षाप्रति अभिभावक एवम् सरोकारवालाहरूको चासो चिन्ता एवम् मोहमा बढोत्तरी भएको,
७. लैङ्गिक समता सूचकाङ्क सकरात्मक रहेको,
८. शिक्षाको विकासमा विभिन्न साझेदार संस्थाको लगानी र सहभागिता वृद्धि भइ रहेको
९. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ विकास भई कार्यान्वयन प्रारम्भ भएको र सोही अनुसार गाउँपालिकाले स्थानीय पाट्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिरहेको,
१०. यस योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन मार्फत सार्वजनिक शिक्षा प्रतिको विश्वास तथा आकर्षणमा योगदान पुग्न सक्ने देखिएको ,

११. गाउँपालिकाको आर्थिक सहयोग छात्रवृत्ति मार्फत उच्च शिक्षा प्राविधिक धार र साधारण धारमा विद्यार्थीको पहुँच बढेको,

१२. विद्यालय समायोजन र दरबन्दी मिलान कार्य मार्फत शिक्षक विद्यार्थी अनुपात मिलाई शैक्षिक सुधारका लागि पहल भएको

परिच्छेद २ः दुरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति, तथा लक्ष्य निर्धारण

२.१ सन्दर्भ तथा योजना निमार्णको अधार

नेपालको संविधानले राज्यको पुनरसंरचना गरी विद्यालय तहको शिक्षा सञ्चालन र व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेको छ । स्थानीय सरकारको आन्तरिक राजश्व तथा संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने वित्तीय समानीकरण अनुदानबाट प्राप्त हुने स्रोत साधनको परिचालनबाट आफ्नो एकल अधिकार सूचीमा रहेका काम कर्तव्य र अधिकारको कार्यान्वयनका लागि नीति योजना र कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्न जरुरी हुन्छ । शिक्षालाई साझा अधिकारको सूचिमा समेत समावेश गरिएको हुँदा तिनै तहका सरकारहरूले विद्यालय तहदेखि उच्च शिक्षा सम्मका औपचारिक अनौपचारिक शिक्षा क्षेत्रमा नीति, कार्यक्रम र योजना बनाई समन्वयात्मक ढंगबाट कार्यान्वयन गर्नु पर्ने भाव संविधानमा प्रकट भएको छ।

स्थानीय तहमा आवश्यक्तानुसार योजना निर्माण गर्न र स्थानीय तहहरूको योजनाको आधारमा संघीय शिक्षा योजना बनाउन पनि स्थानीय शिक्षा क्षेत्रको योजनाले सहयोग पुर्याउछ । केन्द्रीकृत योजनाबाट स्थानीय आवश्यकता सम्बोधन गर्न नसक्ने क्षेत्रहरु समेटीकन स्थानीय शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण गर्दा सरोकारवाला पक्षहरुको अपनत्व, सहभागिता तथा स्वामित्वमा अभिबृद्धि हुन्छ ।समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको दीर्घकालीन सोच तय गरिएको अवस्थामा शिक्षा क्षेत्रको विकास र विस्तारसँगै गुणस्तर सुधार गर्दै सो लक्ष्य सम्म पुग्नका लागि समन्वय गर्नु आवश्यक रहेको छ । त्यसैगरी अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा सन २०३० सम्मका लागि दीगो विकास लक्ष्य निर्धारण भई लक्ष्य नं ४ मा गुणस्तरीय शिक्षाको विकास गरी समन्यायिक पहुँचमा पुऱ्याउने गरी नेपालले प्रतिवद्धता व्यक्त गरेको छ र सो लक्ष्य प्राप्तिको लागि प्रयासरत रहेको छ । सन २०२२ (वि सं २०७८) सम्म अति कम विकसित राष्ट्रबाट विकासशील राष्ट्रमा पुग्ने, सन २०३० (वि सं २०८७) सम्म मध्यम आयस्तर भएको राष्ट्रमा रूपान्तर हुने लक्ष्यका साथ नेपालले १६ औं विकास योजना तय गरेको छ ।

राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता अनुसार शिक्षा क्षेत्रको विकास तथा दीगो विकास लक्ष्यको प्राप्तिका लागि नेपालको शिक्षा योजनालाई एकाकार गर्ने प्रयोजनका लागि संघीय सरकारले शिक्षा क्षेत्रको दस वर्षे शिक्षा क्षेत्र विकास योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा रहेको अवस्थामा संघीयताको मर्म र भावना अनुसार स्थानीय तहहरूले समेत संघीय सरकारको नीति योजना तथा कार्यक्रम सँग सहकार्य गर्दै आ-आफ्नो क्षेत्रको विकास योजना निर्माण गर्नु पर्ने हुँदा संघीय सरकारबाट प्राप्त योजनाको ढाँचामा स्थानीय आवश्यकताहरू थप गर्दै यो दश वर्षे नयाँ शिक्षा योजना तर्जुमा गरिएको हो। यो दश वर्षीय योजनाको कार्यान्वयनले संघ तथा प्रदेशको शिक्षा क्षेत्रका योजना कार्यान्वयनमा पक्कै पनि मद्दत पुग्ने विश्वास गरिएको छ ।

२.२ दीर्घकालीन राष्ट्रिय सोच

आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणको माध्यमबाट न्यायपूर्ण समाजको विकाससहित नेपाललाई समृद्ध र नेपालीलाई सुखी बनाउन योगदान गर्ने ।

२.३ लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच तथा गन्तव्य

२.३.१ दीर्घकालीन सोच

"प्रविधिमैत्री, गुणस्तरीय, समावेशी र व्यवहारिक शिक्षाः विकास, समृद्धि र रोजगारी, लिखु तामाकोशीको इच्छा"

२.३.२ लक्ष्य

"सबै बालबालिका तथा समुदायलाई समावेशी, सिपयुक्त तथा प्रविधिमैत्री प्राविधिक शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गरी रोजगारीका अवसरहरू सृजना गर्न"

२.४ उद्देश्य

सीप तथा रोजगार सहितको शिक्षालाई आधार तयार गर्ने गरी अनिवार्य तथा निशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निशुल्क माध्यमिक शिक्षालाई प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन गर्न यस योजनाका उद्देश्यहरु देहाय अनुसार निर्धारण गरिएका छन् :

१. सबै बालबालिकाहरुलाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नु
२. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव सहित सबै बालबालिकाहरुलाई अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा समतामूलक पहुँचको सुनिश्चितता गर्दै गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु ।
३. माध्यमिक शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गरी सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार तथा संस्थागत सक्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।
४. सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षाका पहुच सुनिश्चित गरी जीवनप्रयन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवनयापन गर्न सक्षम र प्रतिस्प्रधी नागरिक तयार गर्नु ,
५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको अवसरमा विस्तार तथा गुणस्तर सुधार गर्नु ।
६. विभेद तथा दुर्व्यव्यवहार मुक्त सिकारूमैत्री तथा प्रविधिमैत्री सिकाइ वातावरण तयार गर्नु,
७. पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट विद्यार्थीहरूमा जीवनोपयोगी ज्ञान, सिप र अभिवृद्धिको विकास गरी सक्षम, सृजनशील र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्नु,
८. व्यावसायिक रूपमा दक्ष, योग्य, पेसाप्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही विषयगत तथा कक्षागत शिक्षकको व्यवस्था सुनिश्चित गर्नु
९. बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी एवम जबाफदेहि प्रणालीको विकास गरी विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन गर्नु
१०. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग मार्फत विद्यार्थीको सिकाइ तथा शिक्षा व्यवस्थापनमा सुधार गरी गुणस्तरीय शिक्षाको प्रबन्ध गर्नु,
११. आपत्कालीन र सङ्कटपूर्ण परिस्थितिमा समेत बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित गर्नु
१२. छात्रवृत्ति कार्यक्रम मार्फत प्राविधिक शिक्षा अध्ययनरत विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति वितरण गरी दक्ष जनशक्ति निर्माण गर्नु,
१३. आवासीय विद्यालयहरू सञ्चालन गरी घरबाट विद्यालय दुरी टाढा भएका विद्यार्थीको सिकाईमा थप टेवा पुर्याउनु ।

१४. गाउँपालिकामा विद्धमान सम्भाव्य स्रोत र साधनहरूको उत्खनन र अन्वेषण गरी गाउँपालिका बासीको सुख र समृद्धिका लागि उपयोग गर्ने गरी उच्च शिक्षालाई वैज्ञानिक र अनुसन्धानमूलक बनाउन सहयोग गर्नु,

२.५ रणनीतिहरू

१. चार वर्ष उमेर पुगेका सबै बालबालिकाहरुलाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा अनिवार्य गर्ने।

२. अनिवार्य, निःशुल्क र गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने।

३. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा समतामूलक पहुँचको सुनिश्चितता तथा संस्थागत क्षमता सुदृढीकरण गर्ने।

४. कार्यगत सीमितता भएका बालवालिकाका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुच सुनिश्चितता गर्ने,

५. युवाका लागि प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा, तालिम र सीप विकासको अवसर र पहुँच विस्तार गर्ने।

६. पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन मार्फत न्युनतम सिकाइ उपलब्धीको सुनिश्चितता सहित सबै विद्यालयमा गुणस्तर कायम गर्ने।

७. पूर्वाधार तथा प्रविधिको विकास एवम् प्रयोग मार्फत सबै तहको शिक्षामा सिकाइ तथा सिकारुमैत्री वातावरण निर्माण गर्ने।

८. अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवन पर्यन्त सिकाइ अवसरहरुको विस्तार गर्ने।

९. शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको सुदृढीकरण गर्ने ।

१०. विपद जोखिम न्यूनीकरण र विद्यालय सुरक्षाको उपाय अपनाउने।

११. विपद् पश्चात विद्यालय सिकाइ सञ्चालनला लागि कार्ययोजना तयार गर्ने,

१२. प्रत्येक वर्ष उच्च शिक्षा प्राविधिक धार र साधारण धार अध्ययनरत विद्यार्थीलाई निश्चित मापदण्डका आधारमा छात्रवृत्ति वितरण गरिने ।

१३. पालिकाभित्र सम्भावित स्थानमा आवासीय विद्यालय सञ्चालन गरिने ।

१४. गाउँपालिकामा विद्धमान सम्भाव्य स्रोत र साधनहरूको उत्खनन र अन्वेषण गर्न कार्ययोजना तयार गरिने,

२.६ कार्यनीति

१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको प्रभावकारी सञ्चालनका लागि संघ, प्रदेश र गाउँपालिका एवम् गैरसरकारी संघ संस्थाहरुसँग लागत साझेदारी गरी स्रोत सुनिश्चितता गरिनेछ ।

२. शिक्षकको क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

३. निर्धारित मापदण्ड अनुरूप सरसफाइ, बसाइँ व्यवस्था मिलाई खेलसामग्री, सिकाइ सामग्री, मनोरञ्जन सामग्री, अडियो-भिडियो सामग्री सहित आकर्षक, मनोरञ्जक र बालमैत्री कक्षाकोठा व्यवस्थापन गरिनेछ ।

४. लक्षित समूहका बालबालिकालाई सेवाक्षेत्र रहेको सम्बन्धित विद्यालय, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, वडा कार्यालय र गैरसरकारी निकायको सक्रियतामा विद्यार्थी भर्ना र घरदैलो कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइने तथा विद्यालय उमेर समूहका कुनै पनि वालबालिका विद्यालयबाहिर नरहेको घोषणा गरिनेछ ।

५. विद्यालयमा विद्यार्थी टिकाइ राख्न र कक्षा छाड्ने समस्या समाधान गर्न दिवा खाजा, छात्रवृत्ति, नियमित स्वास्थ्य परीक्षण जस्ता प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमलाई निरन्तरता प्रदान गरिनेछ ।

६. स्वयंसेवक शिक्षक परिचालन वा एकमुष्ठ अनुदान मार्फत न्युनतम विषयगत शिक्षक व्यवस्था गर्न प्रदेश र संघीय सरकारसँग समन्वय गरिनेछ ।

७. लागत साझेदारी कार्यक्रममार्फत आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार विकास गरिनेछ ।

८. माध्यमिक शिक्षालाई पूर्णरूपमा निःशुल्क गरिनेछ । अति विपन्न र पिछडिएका समुदायका विद्यार्थीहरूका लागि छात्रवृत्तिको प्रबन्ध मिलाइनेछ ।

९. विषयगत शिक्षकहरूको पेशागत समूह बनाई छलफल तथा अन्तर्क्रिया आयोजना गरिनेछ । कक्षा अवलोकन, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण लिने/दिने कार्यमा यस्तो समूहलाई परिचालन गरिनेछ ।

१०. जनप्रतिनिधि, कर्मचारी, पेशाविद, निवृत्त शिक्षक, कार्यरत शिक्षकहरूको समूह बनाई निरीक्षण र सुपरिवेक्षणको कार्यमा उपयोग गरिनेछ ।

११. विद्यालयले वार्षिक कार्यपात्रो, विषयगत शिक्षकहरूबाट वार्षिक शैक्षणिक योजना र दैनिक योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने कार्यलाई अनिवार्य गरिनेछ ।

१२. विद्यार्थी गृहकार्य र कक्षा कार्य प्रणालीलाई व्यवस्थित र सुदृढ गरिनेछ ।

१३. आवधिक परीक्षाको नतिजा विश्लेषण, प्रबोधीकरण र विद्यार्थी प्रगति विवरण सम्प्रेषणको कार्यलाई आवधिक रूपमा नियमित तुल्याइनेछ ।

१४. विद्यालयहरूमा सिकाइ कुना, पुस्तकालय र उचित प्रयोगशालाको व्यवस्था गरी "पढ्नका लागि सिक्ने र सिक्नका लागि पढ्ने" व्यवस्थालाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।

१५. शिक्षक र विद्यार्थीसङ्ख्या कम भएका विद्यालयमा बहुकक्षा शिक्षण व्यवस्था र कक्षा शिक्षण व्यवस्था गर्न उपयुक्त पाठ्यसामग्री, सन्दर्भ सामग्री, स्रोतसामग्री, प्रयोगात्मक सामग्री, उपयुक्त कक्षाकोठा व्यवस्थापनको प्रबन्ध मिलाइनेछ ।

१६. माग र आवश्यकताका आधारमा शिक्षक पेसागत विकास र सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

१७. प्रत्येक ३ वर्षमा कक्षा ५ को विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण गरिनेछ । प्रत्येक वर्ष कक्षा ८ मा गाउँपालिकाद्वारा आधारभूत शिक्षा परीक्षा सञ्चालन गरिनेछ । कक्षा १० र १२ मा सञ्चालन हुने प्रदेश र राष्ट्रियस्तरको परीक्षालाई नै विद्यार्थी उपलब्धी परीक्षणको रूपमा उपयोग गरिनेछ ।

१८. अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान र प्राविधिक विषयमा बजारमा उपलब्ध डिजिटल पाठ्यसामग्रीहरूको प्रयोगलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।

१९. प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिम परिषद (CTEVT) र अन्य तालिम प्रदायक संस्थाहरूसँग समन्वय गरी कार्यस्थलको सिकाइ सहित रोजगार सुनिश्चित गर्न औद्योगिक प्रशिक्षार्थी कार्यक्रम (Apprenticeship) तथा छोटो अवधिका सीपमूलक तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

२०. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा धार सञ्चालन भइरहेको र सञ्चालन हुने विद्यालयमा उपयुक्त प्रयोगशाला सामग्री र कक्ष व्यवस्थापनको लागि संघीय र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरिनेछ ।

२१. निश्चित मापदण्डका आधारमा गरिब, जेहेन्दार र पिछडिएका वर्गका विद्यार्थीहरूलाई प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा धारमा अध्ययनको अवसर जुटाइनेछ ।

२२. प्रौढहरूका लागि आधारभूत साक्षरता र निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

२३. पठन संस्कृतिको विकास तथा जीवनपर्यन्त शिक्षाको लागि संघ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय एवम् सहकार्य गरी सार्वजनिक पुस्तकालय प्रणालीको विकास गरिनेछ, जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि सामुदायिक सिकाइकेन्द्रको विस्तार तथा संस्थागत सुदृढीकरण गरिनेछ।

२४. कानुन बमोजिम विद्यालयहरूको आर्थिक कार्यप्रणाली व्यवस्थित गरिनेछ । लेखापरीक्षणपूर्व सामाजिक परीक्षणलाई अनिवार्य गरिनेछ ।

२५. वार्षिक कार्यक्रम र बजेट तर्जुमा, आम्दानी र खर्च सार्वजनिक गर्ने कार्यलाई अनुदान निकासासँग आवद्ध गरिनेछ ।

२६. विद्यालयको वृहत विकासको लागि विद्यालय सुधार योजना निर्माणको कार्यलाई आवश्यकता, स्रोत साधन र समुदाय सम्बन्धसँग आवद्ध गरिनेछ र कार्यान्वयनयोग्य तुल्याइनेछ ।

२७. आवश्यकता र कार्यसम्पादन सूचकका आधारमा प्राथमिकीकरण गरी कार्यसम्पादनमा आधारित अनुदान, शैक्षिक सुदृढीकरण अनुदान, विज्ञान प्रयोगशाला अनुदान, शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि अनुदान, पुस्तकालय अनुदान लगायतका अनुदान उपलब्ध गराइनेछ ।

२८. विद्यालयका प्रअ, विव्यस/शिअसं पदाधिकारीहरूका लागि व्यवस्थापकीय क्षमता विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।

२९. शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रद्वारा उपलब्ध विद्यालयहरूको एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (IEMIS) व्यवस्थित र सुदृढ गरिनेछ । यसको लागि प्रत्येक वर्ष तालिम दिइनेछ । विद्यालय IEMIS लाई अनुदान निकासासँग आवद्ध गरिनेछ ।

३०. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित विद्यालयको अभिलेख राख्न र सेवा प्रवाह गर्न प्रत्येक वर्ष प्रत्येक विद्यालयको प्रअ/शिक्षक/कर्मचारीमध्ये १ जनालाई कम्प्युटर सीप सम्बन्धी तालिम दिइनेछ ।

३१. योजनाको पहिलो वर्ष सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगशाला व्यवस्थित गरिनेछ । योजनाको अन्त्यसम्ममा कक्षा ७/८ सञ्चालित सबै आधारभूत विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगशाला स्थापना गरी सञ्चालनमा ल्याइनेछ ।

३२. विपद जोखिम न्यूनीकरणका सम्बन्धमा शिक्षक, विद्यार्थी र अन्य सरोकारवालाहरूको भूमिकाको अभिवृद्धि गरिनेछ । विद्यालयको व्यवस्थापकीय क्षमता विकास तालिमको विषयवस्तुमा विपद व्यवस्थापन सम्बन्धी सामग्री समेटिनेछ ।

३३. सुरक्षित विद्यालय तथा उत्थानशीलताको सुनिश्चितताका लागि एकमुष्ट अनुदान पद्धति लागू गरिनेछ ।

३४. विद्यालय भौतिक पूर्वाधार निर्माणको कार्य गर्दा स्वीकृत डिजाइन, भवन निर्माण संहिता र सामाजिक वातावरणीय कार्यढाँचाको अनुसरण भए-नभएको अनुगमन/निरीक्षण गरी वातावरणमैत्री भएको सुनिश्चित गरिनेछ ।

३५. गाउँपालिका भित्रका स्थायी बासिन्दाहरू जो प्राविधिक शिक्षा अध्ययनरत छन् तिनीहरूलाई लक्षित गरी हरेक वर्ष छात्रवृत्ति वितरणको कार्यक्रम सुनिश्चित गरिने छ ।

३६. घरबाट विद्यालय दुरी टाढा भएका विद्यार्थीको सिकाईमा थप टेवा पुर्याउने उद्देश्यले सम्भावित स्थानमा आवासीय विद्यालयहरू सञ्चालन गरिने छन् ।

३७. सम्भावित घटना अध्ययन गरी विद्यार्थी पहिचान सुनिश्चित गरी आवासीय विद्यालय सञ्चालन गरिने छ ।

२.७ अपेक्षित उपलब्धि

शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयनको अन्त्यसम्ममा निम्नानुसारका उपलब्धि प्राप्त हुने अपेक्षा गरिएको छ :

१. सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित हुने,
२. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तरमा सुधार आउने,
३. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार आउने,
४. विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुने,
५. सबै युवा तथा प्रौढहरूका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्राप्त हुने,
६. सक्षम र अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार हुने,
७. विद्यालय तहको पाठ्यक्रम सान्दर्भिक र मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी हुने,
८. बालबालिकाको स्वास्थ्य र पोषणको अवस्थामा सुधार आई सिकाइमा सहयोग पुग्ने,
९. सबै विद्यार्थीहरूका लागि सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक पूर्वाधारसहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त हुने,
१०. विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भई सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सहयोग पुग्ने,
११. आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित हुने।
१२. सबै विद्यालयहरूमा न्यूनत्तम भौतिक पूर्वाधार पुगेको सुनिश्चित हुने ।

२.८ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गरी आवश्यकताको पहिचान तथा प्राथमिकताका आधारमा कार्यक्रमहरू तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गरी निम्नानुसारका कार्यसम्पादन सूचकहरू पहिचान गरी योजना अवधिभरमा हासिल हुने परिमाणात्मक लक्ष्यहरू निर्धारण गरिएका छन् । सूचकहरुमा राष्ट्रिय तथा प्रदेशगतरुपमा आधार वर्ष र स्थानीय तहको आधार वर्षको आधार लिइ तय गरिएको छ । सूचाङ्कगत लक्ष्य देहाय अनुसार निर्धारण गरिएको छ ।

प्रमुख उपलब्धि सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष २०८१			लक्ष्य २०८३			लक्ष्य २०८५			लक्ष्य २०८७			सूचकको स्रोत
		राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	
१.	**प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा**													राष्ट्रिय जनगणना २०७८ EMIS data २०८०-०८१ लिखु तामाकोशी गाउँपालिका, फ्ल्यास रिपोर्ट २०८०,विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना २०७८-२०८७
१.१	कुल भर्नादर	९९.९	१०९.९	६४.७	९५.९		७५		१०४	९०	९९	१०१	९५	
१.२	चार वर्षका बालबालिकाको भर्ना अनुपात	६७.२		६२.०	९०		७५	१००		९०			९८	
१.३	न्यूनतम योग्यता पुगेका शिक्षक प्रतिशत	९५.७		१००	१००		१००	१००		१००			१००	
१.४	आधारभूत तालिम प्राप्त शिक्षक प्रतिशत	९१.२		९५	१००		१००	१००		१००			१००	
१.५	कक्षा १ का नवप्रवेशीमध्ये प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव प्राप्त बालबालिकाको प्रतिशत	७६.९	७६.९	८६.४	८६.२		८५	९०	८१	९०	९५	८५	९५	
२.	**आधारभूत शिक्षा**													
२.१	कक्षा १ मा कुल प्रवेशदर	११५.९		१०३.९	१०६	११०	१०२		१००	१००			१००	
२.२	कक्षा १ मा खुद प्रवेशदर	९५.७	९६.१	९५.६	९९	९९	९७	९८.१	९९	९९			९९	

२.३	कक्षा १- ५ मा कुल भर्नादर	१२४.५	१३०.१	१०४.४	११२	११५	१०४	११८	१०५	१०२			१००	
२.४	कक्षा १- ५ मा खुद भर्नादर	९५.६	९६.१	९६.१	९८.४	१००	९८	१००	९८.१	१००	१००	९९.५	१००	
२.५	कक्षा १- ५ सम्म विद्यालय शिक्षक अनुपात	३.६		५.०	४.१	३	५	४	४	५			५	
२.६	कक्षा १- ५ सम्म शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	२४.०		१०.२	२८.१	३०	१५	३०	३०	२०			३०	
२.७	कक्षा १- ८ मा कुल भर्नादर	१२०.४	१२८.३	१०५.९	१११.८	११२	१०५	१११	११०	१०४	१००	१०६	१०२	राष्ट्रिय जनगणना २०७८ EMIS data २०८०-०८१ लिखु तामाकोशी गाउँपालिका, फ्ल्यास रिपोर्ट २०८०,विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना २०७८-२०८७
२.८	कक्षा १- ८ मा खुद भर्नादर	९५.१	९५.९	९६.२	९७	९९	९८	९७	१००	९९	१००	९९	९९.५	
२.९	कक्षा १- ८ को खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	०.९९	१	०.९२	१	१	१	१	१	१				
२.१	कक्षा ८ मा टिकाउ दर	८६.२		८७.३	९०.९		९०	९९.५		९५	९९		९९	
२.११	आधारभूत शिक्षाको तह पूरा गर्ने दर	८०.२		**८०.३**	८६.९			९९			९८			
२.१२	कक्षा ६- ८ सम्मको विद्यालय शिक्षक अनुपात	२.१		६		४	५		४	५				
२.१३	कक्षा ६- ८ सम्मको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	५१.०		२७.७		३०	४६		३०	३५				

२.१४	५-१२ वर्ष उमेरका विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको प्रतिशत	५.९	५.१	२.१	१		१.५	०		१	०		१	राष्ट्रिय जनगणना २०७८ EMIS data २०८०-०८१ लिखु तामाकोशी गाउँपालिका, फ्ल्यास रिपोर्ट २०८०,विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना २०७८-२०८७
३.	**माध्यमिक शिक्षा**													
३.१	कुल भर्नादर कक्षा ९- १०	९४.६		९५.४	१०५.६	११५.	९५	१०९	११०	१००	१०९		१००	
३.२	खुद भर्नादर कक्षा ९- १०	७६.५	६५.५	६७.०	८१.४	७७.५	८०	९६.४	९०	८८	९६.५		९२	
३.३	कुल भर्नादर कक्षा ९- १२	७१.४	९९.८	७३.९	३७.२	९०.५	८०	९७	९५	८५	९०	१००	९०	
३.४	खुद भर्नादर कक्षा ९- १२	५७.९	६१.०	५५.६	५८.१	५७.५	५८	७२.१	७०	६५		६५	७५	
३.५	कुल भर्नादर कक्षा ११- १२	५१.५		५१.८	७७.३	७७.१	६०	८५.८	८५.५	७०			७५	
३.६	खुद भर्नादर कक्षा ११- १२	२५.८		३६.६	४०.१	४२.५	४०	६२.२	६५.५	५०	७४.३		७५	
३.७	कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर	६९.९			९७.९		७५	९९		८५	८५		९५	
३.८	कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर	३७.२			४२.७		४५	५२.३		५५	५५.२		६०	
३.९	कक्षा ९- १० सम्मको विद्यालय शिक्षक अनुपात	२.८		२.८		५	४		६	५			५	
३.१०	कक्षा ९- १० सम्मको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	४०		२७.५५		३०	३०		३०	३५			३७	

३.११	कक्षा ११- १२ सम्मको विद्यालय शिक्षक अनुपात	३.६		**२.२**		४	३		५	४			४	
३.१२	कक्षा ११- १२ सम्मको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	७३	७०	**४६**		४०	४०		३०	३५			३०	
३.१३	कक्षा १-१२ मा खुद भर्नादरका आधारमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	१.०१	१.०९	०.९३	१	१.०५	०.९६	१	१	०.९८			१	
४. जीवनपर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा														
४.१	६ वर्ष माथिको साक्षरता दर	७८	८५	७०.२	९६	९५	८०	१००	१००	९०			९९	
४.२	१५-२४ वर्षको साक्षरता दर	९२			९९		८०	१००	९५	९०			९९	
४.३	१५ वर्ष माथिको साक्षरता दर	५८			९५			१००	७५					
५. महिला शिक्षक प्रतिशत														
५.१	आधारभूत तह	५४.	३०.	**४३.६६**	५०	३७	४५	५०	४५	५०			५०	
५.२	माध्यमिक तह	१९.	१४.१		२५	२०		३०	२५					
६. प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता (PMEC)पूरा गरेका विद्यालय प्रतिशत (कम्तिमा ३ सक्षमता)														
६.१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्र	५२		५०	६३		७०	९०		९०				

६.२	आधारभूत विद्यालय	१३.४			७०			९५						
६.३	माध्यमिक विद्यालय				६०			९०						
७. शिक्षामा लगानी														
७.१	कुल बजेटमा शिक्षाको बजेटको प्रतिशत	११.६४		२६.२	१७		२७	२०		२८	२०		२८	
७.२	कक्षा १-८ मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च	१८ ह		३७ ह	२१ ह			२४ ह						
७.३	कक्षा ९-१२ मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च	११ ह		२९ ह	१५ ह			१७ ह						

परिच्छेद ३ः शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरू

यस खण्डमा विद्यालय शिक्षाका विभिन्न क्षेत्रहरू : प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन, शिक्षक व्यवस्थापन र विकास, प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र तालिम, अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइका वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ । योजनाको खाका तयार गर्दा सन्दर्भ तथा पृष्ठभूमिको अध्ययन, विद्यालय क्षेत्रको अवस्था विश्लेषणले महत्त्वपूर्ण आधार प्रदान गरेको छ । नेपालको संविधानले निर्देशित गरेका दृष्टिकोण, मौलिक अधिकार, राष्ट्रिय शिक्षा नीति, संरचना, शिक्षा तथा अधिकारसम्बन्धी विविध कानुनी प्रबन्ध, दिगो विकासका लक्ष्य ४ सम्बन्धी नेपालको कार्ययोजना, अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि, सम्झौता तथा नेपालका प्रतिबद्धता, पन्ध्रौं योजनाका सम्बन्धित पक्षलाई यस योजनाका प्रमुख सन्दर्भका रूपमा लिइएको छ ।

३.१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

३.१.१ परिचय

चार वर्ष उमेर पुगेका बालबालिकाका लागि एक वर्षको प्रारम्भिक वालबिकास तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने व्यवस्था निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन २०७५, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, आवधिक सोह्रौं योजना, शिक्षा क्षेत्रको योजनामा समेत उल्लेख गरिएको छ । ४ वर्ष उमेरका बालबालिकाहरूको सर्बाङ्गीण पक्ष (शारीरिक, मानसिक तथा बौद्धिक, सामाजिक र संवेगात्मक) को विकासमा सहयोग पुर्याई आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गराउने कार्यक्रम नै प्रारम्भिका बालविकास तथा शिक्षा हो । यो कार्यक्रम विद्यालय र समुदाय दुवैमा सञ्चालन गर्ने नीति भएपनि पछिल्ला वर्षहरूमा विद्यालयमा सञ्चालन गर्ने प्रचलन बढ्दै गएको पाइन्छ । यसका लागि छुट्टै व्यवस्थापन समितिको व्यवस्था गरिए पनि विद्यालयमा आधारित केन्द्रको हकमा सम्बन्धित विद्यालयको विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाटै व्यवस्थित हुने गरेको छ ।

३.१.२ वर्तमान अवस्था

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको पाठ्यक्रम निर्माण तथा थीमहरु निर्धारण गरिएका छन् ।२० वटा सक्षमताहरु निर्धारण तथा नियमित दैनिक ४ घण्टा ३० मिनेट कक्षा सञ्चालन गर्ने गरी दैनिक कार्य तालिका निर्धारण गरिएको, हरेक बालविकासकेन्द्रमा सहजकर्ता, कक्षाकोठा, सामाग्री व्यवस्थापन, दिवा खाजा, पुस्तकालय र सिकाइ कर्नर, सिकाइ खेल सामग्री, स्वास्थ्य परीक्षण तथा खानेपानी र सरसफाइको व्यवस्था, अभिलेख व्यवस्थापन, समिति गठन र क्रियाशील रहेकाछन् भने विद्यार्थी मूल्याङ्कन तथा शैक्षिक सिकाइ क्रियाकलाप जस्ता गतिविधिहरु नियमित रुपमा सञ्चालन गरिएका छन् ।

यसै गरी लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा निम्न अवस्था विद्यमान देखिन्छः

१. पालिका भित्र ४२ वटा बालविकास केन्द्र रहेका ।
२. कक्षाकोठा सामग्री, बसाइ व्यवस्थापन, पुस्तकालय सिकाइ कुना प्रभावकारी नभएको
३. कक्षाकोठाहरु भएको तर न्युनतम पूर्वाधार नपुगेको
४. बसाइ व्यवस्थापन सामान्य भएपनि भएको व्यबस्थित गर्नु पर्ने

५. छुट्टै घेराबार सहितको भवन नभएको
६. बाल उद्यान र बाल सिकाइ खेल सामग्रीको अभाव रहेको
७. कक्षाकोठा मापदण्ड अनुसार नभएको
८. आधारभूत तालिम प्राप्त सहजकर्ताको अभाव (सबैले तालिम नपाएको)
९. स्वास्थ्य परिक्षण, सुरक्षित खानेपानीको र सरसफाइको अभाव रहेको (केही विद्यालयमा) ।
१०. अभिलेख व्यवस्थापन छ व्यक्तिगत फाइल र कक्षाका गतिविधि सहितको छैन
११. अभिभावकको सहभागितामा कमि र चासो कम
१२. सिमित विद्यालयमा बालबिकास कक्षा व्यवस्थित र आकर्षक भएको ।
१३. तालिम प्राप्त सहजकर्ताले मापदण्ड अनुरुप शिक्षण क्रियाकलाप गरेको ।
१४. दिवा खाजाको राम्रो व्यवस्था भएको ।

वर्तमान व्यवस्था र अवस्थाको विश्लेषण गर्दा निम्नानुसारका समस्या, चुनौती तथा अन्तरहरु (Gap) पहिचान गरिएको छः

१. सेवा सुविधा कम भई बालविकास शिक्षक परिवर्तन भइरहनु
२. सहजकर्ता छनौट प्रक्रियामा योग्यता क्षमता तथा कार्य दक्षता हेरेर छनौट नगरिनु
३. सबै वालबालिकालाई पहुँच सुनिश्चित नहुनु
४. वालबिकासलाई कम महत्वका साथ हेरिनु
५. सहजकर्ता स्वयंमले भूमिका थाहा नपाउनु
६. बालविकासमा लगानी कम हुनु
७. पाठ्यक्रम विद्यालयमा उपलब्ध नहुनु र प्रभावकारी रुपमा कार्यन्वयन नहुनु
८. कम उमेरको बालबालिकालाई बालविकास मा भर्ना गरिनु
९. अभिभावकको आफ्नो बच्चा प्रतिको हेरचाह, सरसफाइ र दैनिक पोषणयुक्त खाजामा चासो कम हुनु
१०. तालिममा सिकेको कुरा कक्षाकोठामा कमै मात्रामा कार्यन्वयन गरिनु
११. बालबिकासको महत्वलाई सरोकारवालाहरुले कम बुझ्नु ।
१२. कक्षा कोठा व्यवस्थापनमा सिकाइ कुना निर्माण सबैमा नहुनु तथा सामग्रीको अभाव हुनु एवम् सिकाइ वातावरण रमाइलो नहुनु
१३. सबै शिक्षक तालिम प्राप्त नहुनु
१४. बैकल्पिक सहजकर्ता नहुनु
१५. पाठ्यक्रम अनुसार शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप नहुनु
१६. खेल सामग्री, स्थानीय शैक्षिक सामग्री, दैनिक क्रियाकलाप पुस्तिका नहुनु
१७. बालबालिकाको नियमित स्वास्थ्य परीक्षण नहुनु
१८. दैनिक कार्य तालिका अनुसार कक्षा सञ्चालन नहुनु
१९. आधारभूत तथा विकासात्मक पक्षलाई शिक्षकले ध्यान नदिनु
२०. अभिभावकसँग मासिक बैठक तथा समिक्षा नगर्नु

२१. विद्यार्थीको नियमित मूल्याङ्कन नगर्नु

२२. पोर्टफोलियो नबनाउनु, अभिभावकलाई रिपोर्ट कार्ड नदिनु

३.१.३ उद्देश्यहरू

प्रारम्भिक वालविकास र शिक्षा प्राप्त गर्ने उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्नु नै यस योजनाको समग्र उद्देश्य हो भने विशिष्ट उद्देश्यका रुपमा तपशिल बमोजिम पहिचान गरिएको छ:

१. ४ वर्ष उमेरका सबै बालबालिकाको सर्बाङ्गीण विकास गरी आधारभूत शिक्षाको तयारीका लागि प्रारम्भिक बालविकास सेवामा पहुँच बढाउनु ।

२. सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा प्रवेश गराउनु

३. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका सेवाहरूमा गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु ।

४. प्रारम्भिक वालबिकास तथा शिक्षालाई भौतिक पूर्वाधारको सवलीकरण गरी बालमैत्री बनाउनु

३.१.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरु

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षासम्बन्धी योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीति तथा कार्यनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछ :-

रणनीति	कार्यनीति
१.उपयुक्त पूवाधारसहितको बालमैत्री वातावरण सुनिश्चित गरी प्रारम्भिक बालबिकासको अवसर विस्तार गर्ने	१.१ दुर्गम, पिछडिएको क्षेत्र र सीमान्तकृत समूहका बालबालिकाहरूको समेत पहूँच सुनिश्चित गरी आवश्यकताको आधारमा हालको बालविकास केन्द्रहरूको नक्साङ्कन, समायोजन र पुनर्वितरण गरिनेछ । १.२ तोकिएको मापदण्डका आधारमा सबै विद्यालयहरूमा बालविकास कक्षा र विद्यालय बाहिर बालविकास केन्द्र र बालविकास तथा स्याहार केन्द्र स्थापना र सञ्चालनको व्यवस्था मिलाइनेछ । १.३ स्थानीय तह र समुदायको साझेदारीमा स्थानीय तहको प्रत्येक वडा वा टोलमा बालबालिकाहरूलाई खेल्ने र मनोरञ्जन गर्ने सामग्रीहरू सहितको बालउद्यान निर्माण गरिनेछ । १.४ बालविकास कक्षाको पहूँचभन्दा बाहिर रहेका बालबालिकालाई लक्षित गरी नजिकको विद्यालयको समन्वयमा समुदायस्तरमा वैकल्पिक प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र सञ्चालन गर्ने व्यवस्था स्थानीय तहबाटै मिलाइनेछ ।
२. प्रारम्भिक बालविकास	२.१ प्रारम्भिक बालविकास कक्षामा निर्धारित मापदण्डअनुसारको बसाई व्यवस्था,

कक्षामा ताकिएबमोजिमको न्यूनतम मापदण्ड सुनिश्चित गर्ने	सरसफाइ, पोषण, सिकाइ सामग्री, मनोरञ्जन सामग्री, अडियो भिडियो सामग्री सहित आकर्षक, मनोरञ्जक र बालमैत्री कक्षाकोठा व्यवस्थापन गरिनेछ ।
३. बालविकास शिक्षकहरुमा बाल मनोविज्ञान र सिकाइ सिद्दान्तअनुरुप सिकाइ सहजीकरण गर्न सक्षम तुल्याउन	३.१ बालविकास शिक्षकहरुलाई आवश्यकताअनुसार तालिम तथा क्षमता विकासका कार्यक्रमहरु सञ्चालन तथा निरन्तर सहायता प्रदान गर्ने संयन्त्र तयार गरिनेछ । ३.२ बालविकास शिक्षकहरुको मनोबल उच्च बनाउन संघीय सरकारबाट प्रदान हुने तलब स्केलमा थप गर्ने लगायतका प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।

३.१.५ उपलब्धि, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलापहरु

क अपेक्षित उपलब्धि

सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक वालविकास र शिक्षाको अवसर सुनिश्चित हुने ।

ख नतिजा

- प्रारम्भिक वालविकास र शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई एक वर्षको प्रारम्भिक वालविकास र शिक्षा कार्यक्रममा सहज पहुँच हुने ।
- प्रारम्भिक वालविकास र शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई अनुभवसहित कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने अवसर हुने ।
- न्युनतम मापदण्ड पूरा गरेको हुने ।
- सबै बालबालिकाहरूको विकासात्मक र सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन भएको हुने
- प्रारम्भिक वालविकास र शिक्षाकार्यक्रमका नमुना विकास हुने ।
- प्रारम्भिक वालविकास र शिक्षा कार्यान्वयनमा गाउँपालिका, परिवार, समुदाय, गैसस र विद्यालयहरू जिम्मेवार हुने ।

ग मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरु

- प्रत्येक महिना बालबिकासका अभिभावकहरुसँग अन्तरक्रिया गर्ने
- बालबिकास शिक्षकको १ दिने अन्तरक्रिया सञ्चालन गर्ने (शिक्षा शाखा र गैरसरकारी संस्था)
- अभिभावकलाई बच्चाको प्रगति विवरण त्रैमासिक रुपमा प्रस्तुत गर्ने
- अभिभावकले अनिवार्य रुपमा बालबालिकालाई स्कुल पुर्याउन र लिन आउने सरसफाई, खाजा व्यवस्थापन गर्ने गरी नियम बनाउने ।
- छुट्टै बालबिकास व्यवस्थापन समिति निर्माण गर्ने,
- ४ वर्ष उमेर पुगेका सबै बालबालिकालाई प्रारम्भिक वालविकास र शिक्षा कक्षामा भर्ना गराउने ।
- बाल उद्यान निर्माण गर्ने
- दैनिक कार्यतालिका अनिवार्य प्रयोगमा ल्याउने ।
- पाठ्यक्रम अनुसार सिकाइ सहजीकरण गर्ने ।

- मूल्याङ्कनमा पोर्टफोलियोको अनिवार्य कार्यान्वयन गर्ने ।
- न्यूनतम मापदण्ड सम्बन्धमा प्रबोधीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- नक्साङ्कन र आवश्यकताका आधारमा प्रारम्भिक वालविकास र शिक्षा कक्षाको पुनर्वितरण गर्ने ।
- विद्यालयमार्फत अभिभावक शिक्षा सञ्चालन गरी अभिभावकहरूको चेतना तथा संलग्नतामा अभिवृद्धि ल्याउने ।
- आवश्यकता र मापदण्डका आधारमा कक्षाकोठा निर्माण र सरसफाइ सुविधाको व्यवस्था गर्ने ।
- निःशुल्क पाठ्यपुस्तक र अन्य खेल तथा मनोरञ्जनका सामग्री उपलब्ध गरारउने ।
- पोषणयुक्त दिवा खाजाको प्रबन्ध गर्ने ।
- पूर्वाधार विकास, कक्षाकोठा व्यवस्थापन र खेल तथा सिकाइ सामग्री व्यवस्थापनमा गैसससँग सहयोग, समन्वय, सहकार्य गरी लगानी बढाउन प्रोत्साहित गर्ने ।
- सबै प्रारम्भिक वालविकास र शिक्षा कक्षामा अडियो-भिडियो सामग्री उपलब्ध गराउने
- योजना अवधिभरमा सबै सहजकर्तालाई आधारभूत तथा पुनर्ताजगी तालिम दिने ।
- प्राबाविशि शिक्षकहरूको लागि पेशागत विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- सरोकारवाला, गैससको संलग्नतामा गाउँपालिकाका विभिन्न समितिहरूबाट अनुगमन, सुपरिवेक्षण, सहयोग र सहजीकरण गर्ने ।

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड प्रबोधीकरण गर्ने	पटक	१					१	१	
२	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	पटक	१					१	१	
३	परिवार, समुदाय, गैर सरकारी सङ्घसंस्था, निजीक्षेत्रसँग सहकार्य गर्ने	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
४	अनाथ असहाय र अपाङ्गता पहिचान गरी थप सेवा उपलब्ध गराउने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
५	बाल विकास केन्द्रमा छुट्टै सुरक्षित तथा अपाङ्गमैत्री शौचालयको व्यवस्था गर्ने	ओटा		१	२	२	२	७	२०	
६	सहयोगी कार्यकर्ता र शिक्षकको तलब भत्ता	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
७	सुपरिवेक्षणको लागि अधिकार सम्पन्न संयन्त्रको विकास गर्ने	पटक	१					१	१	
८	पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था गर्ने	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
९	पूर्वाधार, सिकाइ क्षेत्र, केन्द्रको भित्री तथा बाहिरी सिकाइ तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन गरी न्यूनतम मापदण्डमा सुधार गर्ने	ओटा	५	५	५	५		२०	२०	
१०	सहजकर्ताको योग्यता क्षमता र पेसागत विकास गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

११	बालबालिकाको स्वास्थ्य जाँच, खोप तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिलेख व्यवस्थापन, वृद्धि अनुगमन गर्ने र कुपोषण भएका बालबालिकाको आवश्यक प्रबन्ध गर्ने	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	
१२	स्थानीय भाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकताअनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोग	आवश्यकता अनुसार								
१३	अभिभावक शिक्षा	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१४	अभिभावक तथा समुदायका सदस्य मार्फत् स्थानीय ज्ञान तथा सिपहरू बालबालिकालाई सिकाउने व्यवस्था	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१५	बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक, मानसिक तथा भावनात्मक सुरक्षा तथा आवश्यकता अनुसार मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउने	आवश्यकता अनुसार								
१६	परिवार, समुदाय, निजीक्षेत्र तथा गैर सरकारी सङ्घ संस्थाहरूको सहभागीता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
१७	बालउद्यान निर्माण गर्ने	केन्द्र	१	१	१	१	१	५	२०	
१८	सहयोगी (आया) को व्यवस्था	जना		२	२	२	२	८		
१९	न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेका नमुना बालविकास केन्द्रहरू स्थापना गर्ने	वडा	०	३	३	३	३	१२	३०	
२०	प्रारम्भिक वालविकास तथा शिक्षाका शिक्षकको सेवा तथा सुविधामा वृद्धि गर्ने	पटक			१			१	२	

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ परिचय

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँच हुने र यो तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क पाउने हकको व्यवस्था गरेको छ । यसैगरी अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५ ले आधारभूत शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व र आवश्यक व्यवस्था, जिम्मेवारी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको हुने उल्लेख गरेकोछ । आधारभूत शिक्षा उमेर समूहका बालबालिकालाई विद्यालय पठाउने प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुने कुरा उल्लेख गरेको छ । आधारभूत शिक्षाले बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास, गुणस्तरीय जीवनयापन र सामाजिक समायोजनमा सहयोग गर्दछ। यसले व्यक्तिलाई जीवनपर्यन्त र सिकाइको मार्गप्रशस्त गरी मुलुकको सामाजिक तथा आर्थिक रूपान्तरणमा सहभागी हुने अवसर प्रदान गर्दछ। विद्यालय शिक्षाको सुरुवाती र माध्यमिक शिक्षाको जगको रूपमा आधारभूत तहको शिक्षालाई लिने गरिन्छ ।

३.२.२ वर्तमान अवस्था

लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाका ४१ ओटा सामुदायिक विद्यालयहरूमध्ये आधारभूत विद्यालय ३० ओटा रहेका छन् जसमा ३ कक्षा सम्म सञ्चालित ८ ओटा, ५ कक्षा सम्म सञ्चालित १६ वटा र ८ कक्षा सम्म सञ्चालित विद्यालयहरू ६ वटा रहेका छन् । प्राथमिक तहमा १४० र निम्नमाध्यमिक तहमा ४४ गरी आधारभूत तहमा १८४ शिक्षक रहेका छन् । शैक्षिक सत्र २०८० को तथ्याङ्कअनुसार सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा १ देखि ८ सम्म छात्रा १३०४ र छात्र ११९४ गरी जम्मा २४९८ विद्यार्थी अध्ययन गरेको देखिन्छ।

आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको समतामूलक पहुँच पुर्याउन विगतमा गरिएका प्रयासहरूको नतिजास्वरूप कक्षा १-५ र १-८ को खुद भर्नादर क्रमशः ९६.१ र ९६.२ प्रतिशत पुगेको छ। विशेषगरी दलित र आर्थिक एवम् सामाजिक रूपमा पिछडिएका समुदायका बालबालिकाहरू विद्यालयबाहिर रहेका वा कक्षा छाड्ने बढी देखिन्छन् । आधारभूत शिक्षाको पहुँचमा आर्थिक र सामाजिक स्थितिमा आधारित असमानताहरू विद्यमान छन् । आर्थिक र सामाजिक रूपले पछाडि परेका, सीमान्तकृत समुदाय, दलित, जनजाति, कठिन परिस्थितिमा रहेका क्षेत्रका बालबालिकाको पहुँचको अवस्था तुलनात्मक रूपमा कमजोर रहेको छ । कक्षा ८ को टिकाउ दर र आधारभूत शिक्षाको तह पूरा गर्ने दर ८६.४ प्रतिशत रहेको छ । प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता (PMEC-Textbook, Teacher, Toilet, Classroom & Learning Materials/Book Corner) पूरा गरेका विद्यालयहरू ५० प्रतिशत रहेको छ । विद्यालयको भौतिक र शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउन थप प्रयास आवश्यक छ । बालबालिकाको विकास तथा सिकाइलाई प्रभावित गर्ने पोषण, स्वास्थ्य, सरसफाइ, दिवा खाजाजस्ता सेवाहरूमा विस्तार एवम् सुधार गर्नुपर्ने छ । पेशागत रूपमा सक्षम, योग्य शिक्षकको अपर्याप्तता र विद्यालयको नेतृत्व तथा व्यवस्थापनका पक्षमा भएका विभिन्न समस्याहरूले पनि आधारभूत शिक्षाको पहुँच र गुणस्तरमा असर परेको देखिन्छ । आधारभूत तहमा बालबालिकाको विद्यालय छोड्ने र कक्षा दोहोर्याउने उच्च दरका कारण तह पूरा गर्ने दरमा अपेक्षित सुधार नहुँदा यस तहको आन्तरिक सक्षमतामा सुधार गर्नुपर्ने छ ।

आधारभूत तहमा देहायवमोजिमका समस्या तथा चुनौतीहरु पहिचान गरिएको छ:

१. विद्यालय शिक्षा पद्धतिलाई विद्यार्थीको सिकाइ प्रति उत्तरदायी तथा जबाफदेही बनाउनु
२. अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षाको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु
३. आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्नु
४. बालबालिकालाई सुरक्षित, बालमैत्री तथा सिकाइ अनुकुल वातावरणको व्यवस्था गर्नु
५. सुचना तथा सञ्चार लगायतका प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार तथा शिक्षकको दक्षतामा वृद्धि गरी सिकाइमा प्रभावकारी ढंगले प्रयोग गर्नु
६. विद्यालयहरूलाई पुनर्वितरण, समायोजन र वैकल्पिक प्रवन्ध समेत गरी पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु
७. विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप संकट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउनु।
८. शिक्षकको वृत्ति विकासलाई व्यवस्थित पारदर्शी, नतिजामा आधारित र अनुमान योग्य बनाउनु।

३.२.३ लक्ष्यः

सबै बालबालिकाहरूका लागि गुणस्तरिय आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित गर्ने।

३.२.४ उद्देश्यहरूः

आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्दै गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु मुख्य उद्देश्य रहेको छ यस योजनाले आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्य तय गरेको छ ।

१. आधारभूत तह उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरुको न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सहित समतामूलक पहुँच र सहभागिता तथा गुणस्तर सुनिश्चितता गर्नु
२. विद्यालय शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार गरी जिम्मेवारी र जबाफदेहीता अभिबृद्धि गर्नु
३. विविधता अनुकुलको उत्थानशील र जवाफदेही विद्यालय पद्धतिको विकास गर्नु
४. अन्तर सम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकिकृत गरी सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित हुने गरी सिकाइ सञ्चालन गर्नु
५. बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण विकास गर्नु

३ .२.५.रणनीति तथा कार्यनीतिहरु

माथि उल्लिखित उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ :

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
१. अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्ने	१.१ अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक कानुन तर्जुमा र स्रोतको प्रवन्ध मिलाउने । १.२ विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिकाहरूको विवरण सङ्कलन तथा प्रोत्साहनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी विद्यालय शिक्षामा उनीहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्ने। १.३ विद्यालय नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन गर्ने ।

२. आधारभुत शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न आन्तरिक सक्षमता अभिवृद्धि गर्ने	२.१ शिक्षकहरुलाई निरन्तर तालिम र सहायताका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने २.२ विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सुदृढ गर्न शिक्षक र प्रधानाध्यापकलाई जवाफदेही बनाउने । २.३ विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय र सरसफाइको उचित व्यवस्था मिलाई न्यूनतम भौतिक सुविधा सहित बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरण तयार पार्ने। २.४ विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । २.५ विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास गर्ने ।
३. विद्यालयको सिकाइ वातावरण सुरक्षित, सान्दर्भिक, व्यवहारिक तुल्याउन अभिभावक तथा अन्य संघसंस्थाहरुसँग सहकार्य गर्ने	३.१ विद्यालयमा बालमैत्री समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरण तयार गर्ने ३.२ विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधको प्रयोगलाई विस्तार गर्ने । ३.३ विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप संकट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशिल बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने ३.४ निर्धारित मापदण्डबमोजिम बहुकक्षा शिक्षण, कक्षा शिक्षण, शिक्षणमा समुदाय सेवा लगायतका अवधारणहरु कार्यान्वयन गर्ने ३.५ परियोजनामा आधारित शिक्षालाई शिक्षा र व्यवहार जोड्ने कडिको रुपमा उपयोग गर्ने

३.२.६. उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यः

क. उपलब्धिः

अनिवार्य र नि:शुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्ध हुने ।

ख. मूख्य नतिजाहरूः

१. सबै बालबालिका आधारभूत शिक्षाको पहुँचमा भई सहभागी भएको हुने,
२. सबै विद्यालयमा प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता पूरा गरी न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार, सिकाइ सामग्री र सक्रिय एवम् उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्थामार्फत बालमैत्री र समावेशी सिकाइ वातावरणमा सिकाइ हुने ।
३. पौष्टिक र स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्धबाट बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार हुने ।
४. आधारभूत शिक्षा पूरा गर्ने बालबालिकाले अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने ।
५. भर्ना, सहभागिता र सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक समता सूचकमा सुधार भएको हुने ।
६. विविध प्रकोप, सङ्कट र महामारीको परिस्थितिप्रति विद्यालय शिक्षा प्रणाली उत्थानशील हुने ।
७. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार भई सिकाइलाई सहयोग पुग्ने ।
८. कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास भई गुणस्तरीय सेवा प्रवाह र सुशासन कायम हुने
९. बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने,

१०. विद्यालय शिक्षा प्रणाली प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील हुने,
११. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइमा सहयोग हुने,

ग. प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरुः

१. विद्यालय नक्साङ्कन, समायोजन र दरबन्दी पुनर्वितरण
२. शिक्षक योग्यता मापदण्ड कार्यान्वयन
३. मापदण्डअनुसार शिक्षक व्यवस्था
४. उमेर समूहका सबै बालबालिकाको विद्यालय भर्ना
५. विद्यालय भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, खानेपानी, शौचालय, घेरावारा, खाजा घर जस्ता न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास
६. विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण
७. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ अनुरूप तहगत पाठ्यक्रमको पूर्ण कार्यान्वयन
८. व्यवहारकुशल सीप तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धमा शिक्षकहरूको क्षमता विकास
९. आपतकालमा शिक्षा सम्बन्धी योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन
१०. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा आवश्यक सामग्री तथा क्षमता विकास
११. शिक्षकको पेशागत विकास सहायता प्रणालीको स्थापना
१२. स्वस्थकर र पौष्टिक आहारसहितको दिवा खाजाको प्रबन्ध
१३. निःशुल्क शिक्षाको लागि पाठ्यपुस्तक, छात्रवृत्ति र सिकाइ सामग्री व्यवस्था
१४. सुधारात्मक र निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धति कार्यान्वयन
१५. शिक्षकले शिक्षणमा विताउने समय सुधार कार्यान्वयन कार्यविधि कार्यान्वयन
१६. विव्यस र शिअसंका पदाधिकारीको क्षमता विकास र अभिभावक सचेतना
१७. नमुना विद्यालय विकास
१८. घर दैलो कार्यक्रम, स्वागत, प्रोत्साहन र शिक्षा सम्बधी भर्ना अभियानकासाथ जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
१९. विशिष्टीकरण तालिका बमोजिम दैनिक , साप्ताहिक र वार्षिक, कार्ययोजना निर्माण गरी कार्यन्वयन गर्ने ।
२०. अभिभावक दिवस, अभिन्दन, सम्मान, अभिमुखीकरण र अन्तरक्रियात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
२१. स्थानीय तहमा पाइने कम मूल्यका बस्तुहरुको अधिकतम प्रयोगमुखी क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने ।

आधारभूत तहका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	विद्यालय नक्साङ्कन	पटक			१			१	१	
२	दरबन्दि पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक	१	१	१	१	१	५		
३	आधारभूत तहका शिक्षकको तलब भत्ता	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
४	सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
६	कक्षा ६ देखि ८ का छात्रालाई स्यानिटरी प्याड	छात्रा	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			
७	विद्यालय उत्थानशील योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	विद्यालय		१०	३०			४०	४१	
८	प्रारम्भिक कक्षाको न्यूनतम प्याकेज व्यवस्थापन र संचालनका लागि विद्यालयलाई अनुदान	विद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१५०	
९	शिक्षक विकास तथा सहायता	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	

	प्रणालीको पुनर्संरचना									
१०	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
१२	पाठ्यपुस्तक व्यवस्था	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
१३	सन्दर्भ सामग्रीको व्यवस्था	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
१४	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कन	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
१५	व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
१६	शैक्षिक सूचना प्रणाली स्थापना तथा व्यवस्थापन	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
१७	विव्यस, शिअसंका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१८	अभिभावक अभिमुखीकरण र सहभागीता	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१९	सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
२०	कक्षा १ देखि ३ मा बालमैत्री र छापायुक्त कक्षाकोठाको व्यवस्था	विद्यालय	८	८	८	८	८	४०	४०	

२१	कक्षा पुस्तकालयको वा बुक कर्नरको स्थापना गरी बालबालिकालाई भरपुर पढाईको अवसर प्रदान	सबै विद्यालयमा	√	√	√	√	√	√	√	
२२	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्पयुटर, इन्टर्नेट लगायतको व्यवस्थापन	विद्यालय		५	५	५	५	२०	४०	

३.३. माध्यमिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

नेपालको संविधानले माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क हुने व्यवस्था गर्नुका साथै विद्यालय तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र समेटेको छ । कक्षा ९ देखि १२ सम्म दिइने शिक्षा माध्यमिक शिक्षा हो । राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्दै सिर्जनशीलता, रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुणसहितको प्रतिस्पर्धी, सीपयुक्त एवम् उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्ने उद्देश्य राखेको छ ।

विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयन सँगै कक्षा (९—१२) मा प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारको सुरुवात गरिएको छ । माध्यमिक तहको शिक्षालाई साधारण, व्यवसायिक र संस्कृत गरी तीन धारमा बाँडिएको छ । यो तहको शिक्षा कामको संसारमा प्रवेश गर्न सक्ने सिप सहितको नागरिक विकास तथा उच्च शिक्षाको लागि तयारीको आधार पनि हो ।माध्यमिक शिक्षाले मानवीय मूल्यका साथै कला, संस्कृति, विज्ञान र प्रविधिको क्षेत्रका आधारभूत मूल्य-मान्यताको ज्ञान, सीप र दृष्टिकोण तथा व्यवहार आर्जन गरेका सक्षम जनशक्ति उत्पादन गर्ने लक्ष्य राख्दछ ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

यस लिखु तामाकोशी गाउँपालिका ३८ ओटा सामुदायिक विद्यालय सञ्चालनमा रहेकाछन् । १२ कक्षा सम्म सञ्चालित ७ ओटा विद्यालयहरु रहेका छन् । शैक्षिक सत्र २०८० को तथ्याङ्कअनुसार कक्षा ९-१० मा छात्रा ३८४ जना छात्र ३६० जना गरी ७४४ जना त्यस्तै कक्षा ११-१२ मा छात्रा २२२ जना छात्र १५१ जना गरी ३७३ जना विद्यार्थी रहेका छन्। माध्यमिक तहमा विद्यार्थीको पहुँचमा क्रमिक सुधार आएको छ । कक्षा ९-१२ को खुद भर्नादर ५५.६ प्रतिशत पुगेको देखिए तापनि कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये कक्षा १० र १२ सम्म पुग्ने दरमा केहि कम छ । विशेषगरी दलित र आर्थिक एवम् सामाजिक रूपमा पिछडिएका समुदायका बालबालिकाहरू विद्यालयबाहिर रहेका वा कक्षा छाड्ने बढी देखिन्छन् ।

सामुदायिक विद्यालयको कक्षा ९-१० मा शिक्षक २७ जना र कक्षा ११-१२ मा १६ मा शिक्षकहरू कार्यरत छन् । कक्षा ९ र १० तथा ११-१२ मा शिक्षक अपर्याप्त छन् । यसले गर्दा पनि माध्यमिक शिक्षामा गुणस्तर सुधार हुनसकेको छैन । बहुवञ्चितिमा परेका समुदायका बालबालिकाहरूको पहुँच कम देखिन्छ । कक्षा १०, ११ र १२ का परीक्षाहरूको नतिजाले ठूलो सङ्ख्यामा विद्यार्थीहरू न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न नसकेको कारणले उच्च शिक्षाबाट समेत बञ्चित छन् । शिक्षकलाई नयाँ ज्ञान, सीप र प्रविधिमा अद्यावधिक गराई सिकाइ सुधार गर्न जरूरी देखिन्छ ।

गाउँपालिकामा शिक्षाका कर्मचारी व्यवस्था भएपनि प्रशासनिक कार्य कै बोझ बढी भएकोले विद्यालयको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण र शिक्षक सहायता प्रणाली कमजोर देखिएको छ । वर्तमान संरचना शिक्षकको पेसागत सहयोग गर्ने कार्यमा पर्याप्त छैन । गाउँपालिकाको वर्तमान अवस्था विश्लेषण गर्दा निम्नानुसारका समस्याहरु विद्यमान देखिन्छन:

१. माध्यामिक शिक्षा पूर्ण निःशुल्क हुन नसकेको ।
२. विषयगत तालिम प्राप्त शिक्षकको व्यवस्था हुन नसकेको ।
३. विद्यार्थी, विद्यालय र शिक्षक अनुपात मिलाउन नसकिएको ।
४. शैक्षिक उपलब्धी वद्धि हुन नसकेको ।
५. प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षामा पहुँच विस्तार गर्न नसकिएको ।
६. विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला ICT कक्षा, बुक कर्नर पर्याप्त नभएको ।
७. कक्षा व्यवस्थापन प्रभावकारी हुन नसकेको ।
८. विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप प्रभावकारी बनाउन नसकिएको
९. विषयगत पाठ्यक्रम र शिक्षक निर्देशिका विद्यालयमा व्यवस्था गर्न नसकिएको
१०. विषय शिक्षक प्रोत्साहन कार्यक्रम लागु
११. लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाको वर्तमान अवस्था र मौजुदा व्यवस्थाको विश्लेषण गर्दा निम्नानुसारका अन्तर(Gap) देखिन्छन ।
१२. निःशुल्क माध्यामिक शिक्षा पूर्ण रुपमा लागु हुन नसकेको
१३. वार्षिक कार्य योजना, वार्षिक कार्यपात्रो कार्यन्वयन हुन नसकेको।
१४. प्रोत्साहन कार्यक्रमलाई सिकाइ उपलब्धीसँग जोड्न नसकेको ।
१५. विद्यालयमा बालमैत्री संरचना, अपाङ्गमैत्री संरचना निर्माण हुन नसकेको ।
१६. पाठ्यक्रम शिक्षक निर्देशिका सबै विद्यालयहरुमा उपलब्ध गराउन र प्रयोगमा ल्याउन नसकिएको ।
१७. कक्षा ११ र १२ मा विद्यार्थी नियमित गराउन नसकिएको ।
१८. आन्तरिक मूल्याङ्कन तथा प्रयोगात्मक कार्यको २५ पूर्णाङ्क अङ्कभारको मूल्याङ्कन मापदण्ड अनुसार प्रयोगमा ल्याउन नसकिएको ।

३.३.३ उद्देश्यहरु

१. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा कार्यान्वयन गर्नु
२. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्नु
३. माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्नु
४. माध्यमिक शिक्षाको कक्षा छाड्ने दर घटाई टिकाउ दर तथा सिकाइ उपलब्धिस्तर बढाउनु,
५. बालमैत्री, समावेशी, र सुरक्षित भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बनाउनु
६. शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार ल्याउनु
७. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास, विस्तार र प्रयोगमा अभिबृद्धि गर्नु,
८. विपत र सङ्कटपूर्ण परिस्थितिप्रति उत्थानशीलता विकास गर्नु।

३.३.४ रणनीतिहरु तथा कार्यनीतिहरु

देखिएका समस्याहरु समाधान गर्दै उदेश्यहरु पुरा गर्न देहाय अनुसारका रणनीतिहरु तथा कार्यनीतिहरु कार्यान्वयनमा लयाइनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
१. आधारभुत शिक्षा पुरा गरेका बालबालिकालाई माध्यमिक शिक्षा निशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्ने	१.१ माध्यमिक शिक्षामा सबै बालबालिकाको सहज पहुँच सुनिश्चित गर्न अभिभावक शिक्षा सञ्चालन गर्ने १.२ विषयगत रुपमा योग्य र शिक्षक व्यवस्थापन गर्ने । १.३ वैकल्पिक माध्यमका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, १.४ सबै विद्यालयमा न्यूनतम सिकाइ वातावरण सुनिश्चित गर्ने, १.५ अपाङ्गता भएका, दलित र विपन्न विद्यार्थी पहिचान गरी छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने
२. माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने	२.१ शिक्षकहरूलाई शिक्षक शिक्षा, तालिम र शिक्षक सहायता प्रणालीमार्फत शिक्षण सिकाइ पद्धतिमा सुधार गर्ने । २.२ शिक्षक र विद्यार्थीहरुमा स्वअध्ययन र स्वमूल्याङ्कन पद्धतिको विकास गर्ने २.३ वडास्तरीय प्रतिभा पहिचान गरी प्रतिभाशाली विद्यार्थीहरुलाई उच्च शिक्षा अध्ययनमा विशेष सहायता गर्ने र भविश्यमा गाउँपालिकाको विकासका लागि काम गर्ने लगाउने २.४ प्रत्येक विद्यालयमा विद्यार्थी परामर्श सेवा शुरु गरी आवश्यकताका आधारमा सिकाइ वातावरण तयार गर्ने
३. विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार गर्ने	३.१ वार्षिक कार्यतालिका, कार्यपात्रो निर्माण तथा कार्यान्वयन अनिवार्य गराउने । ३.२ प्रत्येक वडामा १ वटा नमुना विद्यालय (माध्यामिक) विकास गर्ने । ३.३ माध्यामिक तहमा विद्यालय व्यवस्थापनका लागि बजेट व्यवस्था गर्ने । ३.४ माध्यमिक विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार विकास गरी प्राविधिक धारतर्फ थप विषय अध्यापन गर्न प्रोत्साहित गर्ने । ३.५ शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई बढावा दिने ।
४. माध्यमिक विद्यालयको व्यवस्थापनसुधार गर्ने	४.१ बैज्ञानिक र वस्तुगत मापदण्ड तयार गरी प्रधानाध्यापकको छनोट गर्ने र विद्यालयको सिकाइ सुधार प्रति जिम्मेवार बनाउने ४.२ तथ्यमा आधारित विद्यालय सुधार योजना र त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन अनिवार्य गर्ने ४.३ प्रत्येक विद्यालयमा सिकाइ उपलब्धि वृद्धि योजना तयार गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने ४.४ विभिन्न निकाय, गैसस र संघीय सरकार तथा प्रदेश सरकारसँगको समन्वय र सहकार्यमार्फत प्रकोप, संकट र महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने।

३.३.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य निर्धारण

क उपलब्धि

निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयन तथा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार हुने

ख. नतिजा

१. सबै बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको पहुँच सुनिश्चत भई सिकाइ उपलब्धी स्तर, खुद भर्ना तथा टिकाउ दरमा वृद्धि हुने,
२. सबै माध्यमिक विद्यालयले आधारभूत मापदण्ड पुरा गरेको हुने,
३. माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा अभिवृद्धि हुने,
४. पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको उपलब्धता, उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्थापन, प्रविधिको समुचित प्रयोग, र उचित सिकाइ वातावरणको निर्माण भएको हुने,
५. माध्यमिक शिक्षा पुरा गर्ने बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने,
६. माध्यमिक शिक्षाको भर्ना, सहभागिता र सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा आर्थिक लगायतका समता सूचकमा सुधार हुने,
७. माध्यमिक विद्यालयहरू प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायतका परिस्थिति प्रति उत्थानशील हुने,
८. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग भई विद्यार्थीको सिकाइमा सहयोग पुगेको हुने,
९. माध्यमिक तहको शिक्षामा सुशासन कायम हुने,
१०. माध्यमिक तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह हुने ।

ग.प्रमुख क्रियाकलाप

- विषयगत शिक्षक दरबन्दी मिलान
- पूर्ण निःशुल्क माध्यामिक शिक्षा बनाउन गाउँ गाउँपालिकाबाट अनुदान व्यवस्था
- आवश्यकताका आधारमा थप शिक्षक दरबन्दी, व्यवस्थापन
- शैक्षिक सत्रको शुरुमा वार्षिक कार्यतालिका निर्माण, प्रयोग र अनुगमन
- गाउँपालिका स्तरीय शैक्षिक क्यालेण्डर निर्माण तथा कार्यान्वयन
- हरेक विद्यालयमा लगबुक प्रयोग
- प्रत्येक माध्यामिक विद्यालयमा इन्टरनेट जडान, कम्प्युटर ल्याब प्रत्येक कक्षामा स्मार्ट बोर्ड र सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षकको व्यवस्था
- अतिरिक्त क्रियाकलाप खर्च व्यवस्थापन र खेल प्रशिक्षकको व्यवस्था
- निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा कार्यान्वयनको लागि आवश्यक कानुन र मापदण्ड तर्जुमा
- अंग्रेजी, गणित र विज्ञान विषयमा किट्स व्यवस्थापन
- अंग्रेजी, गणित र विज्ञान विषयको शिक्षण सहयोग अनुदान व्यवस्था
- न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास
- विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण
- शिक्षण सिकाइ र मूल्याङ्कन प्रणालीको एकीकरण

- आवधिक परीक्षाको नतिजा विश्लेषण तथा प्रबोधीकरण
- विव्यस/शिअसं पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास
- प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीप्रति उत्थानशील बनाउने आकस्मिक योजना निर्माण र कार्यान्वयन
- सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगशाला व्यवस्था र सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगको लागि आवश्यक सामग्री र क्षमता विकास
- पाठ्यपुस्तक, छात्रवृत्ति लगायत प्रोत्साहन कार्यक्रम
- सबै विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला व्यवस्था

माध्यमिक शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	**प्रमुख क्रियाकलाप**	**लक्ष्य इकाइ**	**भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)**						**भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)**	**जिम्मेवारी**
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	**जम्मा**		
१	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने कानुन, कार्यविधि, निर्देशिकाहरू तयारी	पटक	१					१	१	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
२	विद्यालय सेवा क्षेत्रको सिमांकन गरी हरेक माध्यमिक विद्यालयको सेवा क्षेत्र एकिन गर्ने र सीमाङ्कन भित्रका बालबालिकाहरू भर्नाको सुनिश्चितताको लागि विद्यालयमा नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन र स्थापना	पटक	१					१	१	स्थानीय तह
३	माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सनिश्चित गर्न आवश्यकतानुसार बसको व्यवस्था तथा खुला तथा दुर शिक्षा लगायतका वैकल्पिक प्रवन्ध गर्ने	माध्यमिक विद्यालय		१	१	१	१	४	५	
४	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, खानेपानी, खेलमैदान, घेराबार, शौचालय)	माध्यमिक विद्यालय		१	१	१	१	४	५	सङ्घ र स्थानीय तह
५	प्रविधि तथा व्यवहारकुशल सिपहरूको एकीकरण तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी शिक्षक क्षमता विकास	शिक्षक प्रतिशत		२०	२०	३०	३०	१००		सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह

६	विव्यस, शिअसङ्घ पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास र अभिमुखीकरण	प्रतिशत	२०	२०	२०	२०	२०	१००		प्रदेश तथा स्थानीय तह
७	विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने आकस्मिक व्यवस्थापन योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	स्थानीय तह	१					१	१	स्थानीय तह
८	सिकाइका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा वृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास	विद्यालय प्रतिशत	२०	२०	२०	२०	२०	१००		सङ्घ र स्थानीय तह
९	विभिन्न किसिममा अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ तथा स्थानीय तह
१०	निःशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितताको लागि पाठ्यपुस्तक	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
११	आर्थिक रूपमा विपन्नका लागि ड्रेस तथा स्टेशनरी सहयोग र छात्रवृत्ति	विद्यार्थी सङ्ख्या	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	३५०	
१२	सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन तथा सञ्चालन अनुदान	माध्यमिक विद्यालय	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	
१३	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा एकीकृत गर्ने गरी सुधार तथा प्रयोग	विद्यालय	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	

३.४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम

३.४.१ परिचय

सीपयुक्त जनशक्ति नै देश विकासका मूल आधार हुन् भन्ने मान्यतालाई मनन् गर्दै आधारभूत तथा मध्यमस्तरीय दक्षप्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्न वि.सं. २०३७ मा प्राविधिक शिक्षालय योजना लागू भई जुम्लामा सर्वप्रथम कर्णाली प्राविधिक शिक्षालयको स्थापना भएको थियो । तत् पश्चात लहान प्राविधिक शिक्षालय, सिराहा, उत्तरपानी प्राविधिक शिक्षालय, धनकुटा, जिरी प्राविधिक शिक्षालय, दोलखा क्रमशः स्थापना भएको पाइन्छ । प्राविधिक शिक्षालय योजना कार्यान्वयन सम्बन्धी नीतिगत मार्गदर्शनका लागि वि.सं. २०३९ मा राष्ट्रिय शिक्षा समिति अन्तर्गत रहने गरी राष्ट्रिय प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम समिति गठन भयो । देशका विभिन्न स्थानमा स्थापना भएका प्राविधिक शिक्षालयहरूको व्यवस्थापन एवं प्रशासनिक कामकाजका लागि प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा निर्देशनालय गठनभयो । प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा पद्धतिको समग्र विकासका लागि समन्वय र सहजीकरण गर्न छुट्टै निकायको आवश्यकता महसुस भयो । आधारभूत, मध्यम तथा उच्चस्तरीय प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्ने, सीपको स्तरनिर्धारण एवं प्रमाणीकरण गर्ने, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम (Training) प्रदायक निकायहरुसँग समन्वय गरी प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमका कार्यक्रमहरुको बिस्तार गर्ने मूल उद्देश्यका साथ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालीम परिषद् ऐन, २०४५ बमोजिम स्वायत्त निकायको रुपमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्को स्थापना भएको हो ।

सीपयुक्त जनशक्ति मार्फत एकातिर राष्ट्रको विकास सम्भव छ भने अर्कोतिर रोजगारी, स्वरोजगारी र आयआर्जनका दृष्टीले समेत प्राविधिक जनशक्तिको भूमिका अग्र स्थानमा देखिन्छ। विकासका लागि साधारण र प्राविधिक जनशक्तिका बीच सन्तुलनको आवश्यकता पर्दछ । सुरुवातीका दिनहरूमा साधारण शिक्षातर्फ जोड दिइएता पनि विस्तारै प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमका क्षेत्रमा जोड दिन थालिएको छ । कृषि, भेटनरी, सव ओभरसियर, इन्जिनियरिड, चिकित्सा विज्ञान, कम्प्युटर लगायतका क्षेत्रमा दक्ष जनशक्तिको माग उच्च रहेको छ । प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका अवसरहरूमा सबै लिङ्ग, अपाङ्गता, गरिबी, सीमान्तकृत आर्थिक सामाजिक रुपले पछि परेको समुदाय लगायतका सबै वर्गको समतामूलक पहुँच, सहभागिता र सिकाई उपलब्धिमा सुधार गर्दै श्रम बजार सँग आबद्ध गर्नुपर्ने देखिन्छ । "समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" भन्ने राष्ट्रिय आकांक्षा पुरा गर्नका लागि राष्ट्रिय योजना आयोगले नौ वटा राष्ट्रिय लक्ष्य अन्तर्गत उच्च र दिगो उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धिकालागि गुणस्तरीय प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको विस्तारमा जोड दिएको देखिन्छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप, २०७६ मा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको तल्लो तहदेखि नै समेट्ने प्रयास गरेको छ र कक्षा ९ देखि १२ सम्म ५ वटा विधामा कक्षा सञ्चालन भइरेहेको छ । कम्तिमा सबै स्थानीय तहमा एक ओटा प्राविधिक धार अन्तरगको विद्यालय शिक्षा व्यवस्था गर्ने नेपाल सरकारको नीतिगत प्रतिबद्धता रहेको छ ।

३.४.२ बर्तमान अवस्था

परिषद् अन्तर्गत ६५ वटा आङ्गिक शिक्षालय, ५२ वटा साझेदारी स्वरुपमा सञ्चालनमा रहेका शिक्षालय, ६३६ वटा प्राविधिक शिक्षा संचालन गर्ने सामुदायिक विद्यालय ४२९ वटा सम्बन्धन प्राप्त निजी शिक्षालयहरु र १,५६० वटा छोटो अवधिको तालिम सञ्चालन गर्ने स्वीकृति लिएका निजी तालिम प्रदायक संस्थाहरु मार्फत प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमका कार्यक्रमहरु सञ्चालन भैरहेका छन् ।

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमक सन्दर्भमा भएका नीतिगत, संस्थागत, कार्यक्रमिक व्यवस्थाका बाबजुत बर्तमान अवस्थाको बिश्लेषण गर्दा देहायका अन्तर देखिन्छः

१. प्राविधिक शिक्षा तर्फ अभिभावकको चासो भएता पनि विद्यार्थीमा रुचि, क्षमता नहुनाले **Quota** पूरा हुन नसक्नु ।
२. कक्षा ९-१२ मा कठिन पाठ्यक्रम भएकोले मध्ययम तथा सामान्य सिकाइ क्षमता भएका बालबालिकाहरु भर्ना हुन कठिन भएको
३. दक्ष प्रशिक्षकहरुको अभावमा अपेक्षित उपलिब्ध हासिल गर्न कठिन
४. सरकारले निर्धारण गरेको तलब भत्तामा प्रशिक्षक उपलब्ध नहुनु
५. प्राविधिक शिक्षा बढी प्रयोगात्मक क्रियाकलापमुखी हुनु पर्नेमा सैद्धान्तिक भएको ।
६. दीर्घकालिन सञ्चालन (व्यवस्थापन)का लागि आर्थिक सुनिश्चितता नहुनु ।
७. साधारण शिक्षा भन्दा प्राविधिक शिक्षा मँहगो भएकाले सबैको पँहुच नपुग्नु
८. विद्यार्थीको रुचि र आवश्यकता अनुरुपका विषयहरु उपलब्ध नहुनु ।

३.४.३ उद्देश्यहरु

१. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासमा समतलामूलक पहुँच विस्तार गर्नु,
२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासका अवसर सृजना गर्न संयन्त्र विकास गर्नु
३. प्राविधक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासका अवसरहरूलाई सान्दर्भिक, उपयोगी एवम गुणस्तरीय बनाउनु।
४. आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा छोटो अवधिका सीपमूलक तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु

३.४.४ रणनीतिहरु तथा कार्यनीतिहरु

रणनीति	कार्यनीति
१. प्राविधिक शिक्षाको समतामूलक पहुँच विस्तार र गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने	१.१ आवश्यकताका आधारमा प्राविधिक धारका विद्यालयहरु विस्तार गर्दै जाने १.२.प्राविधिक शिक्षालाई श्रम बजारसँग Linkage गराउने । १.३ प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र तालिम सञ्चलान गर्न आवश्यक स्रोतको सुनिश्चितताको लागि कोष स्थापना गर्ने

	१.४ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रहरू कृषि, उर्जा, पर्यटन, जलस्रोत, स्थानीय प्रविधि, सम्पदा र संस्कृति, खेलकुद, जलवायु परिवर्तन लगायतका क्षेत्रहरूमा केन्द्रित गर्न पहल गर्ने
२. छोटो अविधिका तालिमको प्रभावकारीता अभिवृद्धि गर्ने	२.१. छोटो अवधिका तालिमहरु लिएका व्यक्तिहरुलाई सिपअनुसारको रोजगारी सुनिश्चित गर्ने २.२ तालिम, उत्पादन र बजारबिच उचित तालमेल मिलाउने

३.४.५ उपलब्धि, नतिजा, मुख्य क्रियाकलाप र लक्ष्य

क उपलब्धि

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम मार्फत सीपयुक्त जनशक्तिको उत्पादन भई उत्पादन, उत्पादकत्व, रोजगारी तथा स्वोरोजगारी मार्फत जीवनस्तरमा सुधार हुने ।

ख नतिजा

१. थप बहुप्राविधक शिक्षालय-प्राविधक धारका माध्यमिक विद्यालयहरूको सञ्चालन हुने
२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रमा सञ्चालित कार्यक्रमहरूको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा अभिवृद्धि हुने
३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रहरूलाई उत्पादन र आर्थिक उपार्जनसँग जोडिने
४. परम्परागत सिपहरूको पहिचान, प्रमाणिकरण तथा प्रवद्र्धन हुने
५. वैदेशिक रोजगारीबाट हासिल गरेको अनुभव र सिपको खोजी, प्रमाणिकरण तथा उपयोग हुने वातावरण सृजना हुने
६. खोज, नवप्रवर्तन तथा उद्यमशीलतामा अभिवृद्धि भएको हुने
७. उत्पादनशील, रोजगारी, स्वरोजगारी र जीविको पार्जनका अवसरमा वृद्धि हुने

ग प्रमुख क्रियाकलाप

१. गाउँपालिकाले प्राविधिक शिक्षा अध्ययनको लागि अनुदान र छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने ।

२. न्युन विद्यार्थी भर्ना दर वृद्धि, सुधार गर्न विज्ञापन, अभियान सञ्चालन गर्ने ।

३. सम्वन्धित निकायबाट निययमित अनुगमन, मूल्याङ्कन गर्ने ।

४. पढदैं कमाउदै कार्यक्रम सञ्चालन गरी विद्यार्थीलाई आयआर्जन तर्फ आकर्षित गर्ने ।

५. प्रशिक्षकलाई प्राविधिक भत्ताको साथै थप आय आर्जनको लागि अवसर सिर्जना गर्ने ।

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिमका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	प्रयोगशाला व्यवस्थापन सहयोग	विद्यालय		२				२	२	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वय र सहकार्यमा
२	विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा(बाली विज्ञान, पशु विज्ञान, सिभिल इञ्जिनियरिङ इत्यादि) कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय		१	१	१		३	३	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वय र सहकार्यमा
३	छोटो अवधिका सिपमूलक तालिमहरू सञ्चालन	ओटा	२	२	२	२	२	१०	१०	
४	प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा सम्बन्धी पालिका स्तरीय नीतिको तर्जुमा	पटक		१				१	१	
५	युवालाई खोज र नवप्रवर्तनका लागि प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन	सङ्ख्या		१५	१५	१५	१५	६०	१००	
६	प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गरेका युवाहरूलाई उद्यमशीलता विकासको लागि सहयोग	सङ्ख्या		५	५	५	१०	२५	५०	
७	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम प्रदायक संस्थाहरूको अनुगमन, नियमन र व्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह

३.५. अनौपचारिक शिक्षा र आजिवन सिकाइ

३.५.१ परिचय

मानव जीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सीप र प्रक्रियाको प्रशोधन गर्ने औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचना भन्दा बाहिरको जीवन पर्यन्त अर्थात आजिवन सिकाइ प्रणाली अनौपचारिक शिक्षा हो । अनौपचारिक शिक्षाले समाजमा विद्यमान विभिन्न किसिमका समुहका लागि विभिन्न लक्ष्य बनाई सेवा प्रदान गर्दछ । निरक्षरका लागि साक्षरता, साक्षरका लागि साक्षरोत्तर, सिकाइ अवसरका लागि स्तरवृद्धि, शिक्षासँग सिप र आम्दानी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक एवम् आजीवन शिक्षाले काम गर्दछ ।

३.५.२ बर्तमान अवस्था

औपचारिक सिकाइको पहुँच बाहिर रहेका व्यक्तिलाई जीवन पर्यन्त सिकाइको लागि सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना गरी साक्षरता तथा निरन्तर सिकाएको अवसर प्रदान गर्ने व्यवस्था भएको छ। यस लिखु तामाकोशी गाउँपालिकामा २ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र तथा रिड नेपाल मार्फत ३ वटा सिकाइकेन्द्र रहेका छन ।स्थानिय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा वाचनालय, पुस्तकालय, Digital literacy, वैकल्पिक शिक्षा, खुल्ला सिकाइको व्यवस्थापन गर्ने क्षेत्राधिकार स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेको छ ।

सामुदायिक सिकाइ केन्द्रले साक्षरता तथा निरन्तर सिकाइका अवसरहरु प्रदान गर्न प्रौढ शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छ।समूह गठन गरी जीविकोपार्जनका लागि आर्थिक लगानी गरी चक्रीय प्रणालीमा व्यवसाय सञ्चालन भएको छ । लिखु तामाकोशी   गाउँपालिकालाई पूर्ण साक्षर गाउँपालिका घोषणा गरिएकोछ ।सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा कर्मचारीको व्यवस्था गरी गाउँ वस्तीमा सरसफाइ अभियान र दैविक प्रकोपमा परेका पीडितहरुलाई सहयोग, सचेतना, जागरण, साक्षरता, सीपमूलक कार्यक्रम सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत गरी ज्ञानमा आधारित समाज तथा अर्थतन्त्र निर्माण गर्न सकिन्छ।

लिखु तामाकोशी गाउँपालिकामा अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका सन्दर्भमा देहायका अन्तर Gap देखिन्छनः

- पूर्ण साक्षरता गा.पा घोषणा भए पनि पूर्ण साक्षरता दर कायम राख्न निरन्तर शिक्षाकालागि कार्यक्रम नभएको ।
- वाचनालय, पुस्तकालय, वैकल्पिक शिक्षा तथा खुल्ला सिकाइको व्यवस्था नभएको ।
- Digital Literaccy का सन्दर्भमा कार्यक्रमहरु नरहेको
- प्रत्येक वडामा अनौपचारिक तथा जीवन पर्यन्त सिकाइका लागि सामुदायिक अध्ययन केन्द्र नभएको
- अनौपचारिक शिक्षाले जीविकोपार्जनसँग सम्बन्धित ज्ञान तथा सिप दिन नसकेको ।

३.५.३ उद्देश्यहरु

- व्यक्तिका दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित अवश्यकताहरूको परिपूर्ति गर्न निरन्तर शिक्षाजीवनपर्यन्त , ,खुला शिक्षा ,शिक्षाआयमूलक तथा सीपमूलक जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना गरी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्नु

- सबै नागरिकका लागि समावेशी तथा समतामूलक साक्षरता र आजीवन सिकाइका अवसर सुनिश्चित गर्नु
- औपचारिक, अनौपचारिक तथा अरितिक शिक्षाका बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्नु

३.५.४. रणनीतिहरु तथा कार्यनीतिहरु

रणनीति	कार्यनीति
१. पूर्ण साक्षर गाउँपालिका घोषणा गरी जीवनपर्यन्त सिकाइको निरन्तरता दिने	१.१ गाउँपालिकाको साक्षर र निरक्षर जनसँख्या अध्यावधिक गर्ने १.२ समुदायमा सक्षरता कार्यक्रम, जीविकोपार्जन सम्बन्धी सिप विकास, आयमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने १.३ सिकारूका आवश्यकताअनुसार तहगत पाठ्यक्रम, सिकाइ मोडुलहरू र भाषिक विविधता अनुरूपका सामग्रीको प्रयोग गर्ने
२. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको संस्थागत सुद्धृढीकरण गर्ने ।	२.१ सामुदायिक अध्ययन केन्द्रको न्युनतम मापदण्डअनुसारको पूर्वाधार विकास गर्ने २.२ प्रत्येक वडामा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना गरी कार्यमूलक बनाउने । २.३ छोटा अविधिका तालिमहरु सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत सञ्चालन गने

३.५.५ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य,

क. उपलब्धी

सबैका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर सुनिश्चित हुने

ख. नतिजा

१. सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू प्राप्त हुने,
२. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक संरचनागत व्यवस्था तयार भई सञ्चालन हुने, सिकारूको आवश्यकतानुसार जीवनपर्यन्त सिकाइका सामग्रीहरू कार्यान्वयन हुने,
३. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र आजीवन सिकाइको केन्द्रका रूपमा विकास हुने,
४. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइबाट आर्जित ज्ञान तथा सिपको पहिचान एवम् प्रमाणीकरण गरी समकक्षता प्रदान हुने

ग. क्रियाकलाप

१. साक्षरता तथा साक्षरोत्तर शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन
२. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सञ्चालन
३. सामुदायिक सिकाइ केन्दरलाई सामुदायिक पुस्तकालयका रूपमा सञ्चालन

४. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सुदृढीकरण
५. सरकारी तथा गैर सरकारी निकायसँग साझेदारी र सहकार्य
६. मौलिक तथा परम्परागत ज्ञानमा आधारित सामग्री विकास
७. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग
८. सिकाइ सामग्री र सिकाइको प्रमाणीकरण

अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ र यसका आगामी मार्ग सम्बन्धमा अवधारणागत स्पष्टताका लागि विज्ञ समूहबाट अवधारणा पत्र तयार गराई अभिमुखीकरण गर्ने	पटक	१					१	१	
२	निरक्षरहरूको विवरण सङ्कलन र आजीवन सिकाइका सरोकारवालाहरूको खण्डीकृत तथ्याङ्कहरूको डाटाबेस तयार गर्ने	पटक		१				१	१	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र
३	सामुदायिक पुस्कालयको व्यवस्थापन गरी सामुदायिक सिकाइ केन्द्रसँग आवद्ध गर्ने	सङ्ख्या			१			१	१	सङ्घ
४	सामुदायिक केन्द्रमा सूचना तथा सञ्चारप्रविधि मैत्री उपकरणको व्यवस्था गर्ने	पटक		१				१	१	
५	कम्तिमा बाल कक्षा देखि कक्षा ३ सम्म अपाङ्गताको प्रारम्भिक पहिचान गर्ने	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓			
६	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा समन्वय संयन्त्र विकास गर्ने	तह	१					१	१	
७	सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय तथा स्थानीय तहमा रहेका समुदायमा आधारित संस्थासँग साझेदारी र सहकार्य गर्ने	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			
८	अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, खुला विद्यालय लगायतका संस्थाहरूको स्थापना, संस्थागत विकास र सञ्चालनका लागि अनुदान उपलब्ध गराउने	ओटा		१	१			२	४	सङ्घ
९	जेष्ठ नागरिक, श्रमिक, गृहणी महिलाहरूका लागि आवश्यकतामा आधारित निरन्तर सिकाइ प्रवर्धन गर्ने	स्थानीय तह								

परिच्छेद ४ : अन्तरसम्बन्धित बिषय तथा क्षेत्र

समतामूलक पहुँच तथा समावेशीकरण, स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाई, आपतकालीन तथा विपदमा शिक्षा, भौतिक पूर्वाधार विकास र शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि जस्ता अन्तर सम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरुको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गरी समस्या तथा चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ । परिच्छेद तीनका क्षेत्रहरूमा समेत यी अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरूका बारेमा समावेश गरिएको भए पनि यी अन्तरसम्बन्धित विषयहरूलाई अलग्गै विश्लेषण गरी योजनामा प्राथमिकता प्रदान गर्न र विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बन्धित गराउन सहयोग पुर्याउने उद्देश्यले यस परिच्छेदमा विश्लेषणात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको हो। यसमा उल्लेखित प्रत्येक विषयको अवधारणा, विद्यमान अवस्थाको विश्लेषण गरी चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ । यसमा ती विषयको उद्देश्य, अपेक्षित नतिजा तथा योजना अवधिभरमा सञ्चालन गरिने मुख्य क्रियाकलापहरू समावेश गरिएको छ ।

४.१.पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन

४.१.१ परिचय

पाठ्यक्रम शैक्षिक प्रणालीको मेरुदण्डको रुपमा रहेको हुन्छ । विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम तर्जुमा गर्ने कार्य संघीय सरकारको तथा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने/गराउने दायित्व स्थानीय सरकारको रहेको छ भने स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी पनि स्थानीय तहमै रहेको छ । कुन कक्षा र कुन तहमा के के सिकाउने, केकस्ता क्रियाकलापका माध्यमबाट अपेक्षित सक्षमता हासिल गराउने र विद्यार्थीले सिकेको वा नसिकेको कुरा सुनिश्चित गरी आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गर्न के कसरी मूल्याङ्कन गर्ने भन्ने कुरा निर्धारण गर्दछ । मानवीय आवश्यकता, बालबालिकाका रूचि, चाहना, सामाजिक मूल्य मान्यता र समाज तथा विश्वपरिवेशमा विकसित ज्ञान, सीप र प्रविधिअनुकूल पाठ्यक्रमलाई एक गतिशील र लचिलो प्रक्रियाका रूपमा लिन सकिन्छ

४.१.२ बर्तमान अवस्था

विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ शैक्षिक सत्र २०७७ देखि कक्षा १ र ११ मा कार्यान्वयन शुरू भइ शै.स. २०८० सम्ममा पाठ्यक्रम कार्यान्वयन योजना अनुसार सबै कक्षामा कार्यान्वयन भैरहेको छ। पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा प्रभावकारी बनाउन कक्षा १-३ मा अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरी व्यवहारकुशल र जीवनोपयोगी सीपहरू समावेश हुने गरी सिकाइ क्रियाकलाप तर्जुमा गरी सबै कक्षाका विषयवस्तुलाई यथासम्भव स्थानीय परिवेश तथा दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराई सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने गरी एकीकृत पाठ्यक्रमको व्यवस्था गरिएको छ।

विद्यालय शिक्षाको समग्र पाठ्यक्रमलाई सक्षमतामा आधारित बनाई विकास तथा कार्यान्वयन गरिएको छ भने विषयवस्तु र सिकाइ क्रियाकलापको भार पाठ्यघण्टा (Credit Hour) मा निर्धारण गरिएको छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनको नतिजालाई अक्षराङ्कन पद्धतिमा आधारित गरी व्याख्या गर्ने व्यवस्था छ ।विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ अनुसार आधारभूत तह कक्षा १-३, ४-५ र ६-८ लाई तह १, २ र ३ तथा

माध्यमिक तहका ९-१० र ११-१२ लाई तह ४ र ५ गरी ५ ओटा सिकाइ क्षमतास्तरमा विभाजन गरिएको छ ।

विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गको रूपमा स्थापित गर्न नसकिनु गुणस्तर सुधारको निमित्त प्रमुख समस्याको रूपमा रहिआएको छ । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरी कक्षोन्नति गर्ने नीति (Liberal Promotion Policy) लाई विद्यार्थीलाई कुनै पनि हालतमा अनुत्तीर्ण गर्ननहुने मात्रको बुझाइले यथार्थ धरातलमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिले सार्थकता पाएको छैन । त्रैमासिक, अर्धवार्षिक र वार्षिक लिखित परीक्षाजस्ता औपचारिक मूल्याङ्कनमा क्रमशः सुधार गरी आधारभूत तहमा निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन, आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनको व्यवस्था, केही कक्षाका केही विषयमा स्तरीकृत परीक्षाको प्रारम्भ, अक्षराङ्कन मूल्याङ्कन पद्धतिअनुसार नतिजा प्रकाशन गर्ने परिपाटीको शुरूवात भई परीक्षण र मूल्याङ्कनमा सुधारको प्रयास नभएको होइन । तापनि मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गको रूपमा सिकाइमा निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गरी सिकाइ सुधार गर्ने कार्य तथा परीक्षालगायत मूल्याङ्कनका साधन र विधिहरूलाई प्रभावकारी बनाउने कार्यमा सुधारको खाँचो रहेको छ । कक्षा ८, १०, ११ र १२ मा सञ्चालन हुने बाह्य परीक्षालाई थप व्यवस्थित, वैध र विश्वसनीय बनाउनुपर्ने आवश्यक छ । विद्यालयमा आधारित मूल्याङ्कनको नतिजा विश्लेषण र प्रबोधीकरणको कार्यलाई सुदृढ, व्यवस्थित र अनिवार्य गर्न सकिएको छैन । जसले गर्दा मूल्याङ्कन औपचारिकतामा मात्र सीमित छ ।

कक्षा १—३ मा एकीकृत पाठ्यक्रम, आधारभूत तह ४—५, ६—८ ,(कक्षा ९—१० र ११ —१२) माध्यामिक तहमा समेत सक्षमतामा आधारित पाठ्यक्रम विषयगत पाठ्यक्रमको व्यवस्था रहेको छ । आधारभूत तह (कक्षा१—८) मा स्थानीय पाठ्यक्रम वा मातृभाषामा शिक्षा दिन सकिने व्यवस्था छ भने विभिन्न डिजिटल साम्रगीहरु, Learning Portal CEHRD, CDC को Website मा उपलब्ध छन् ।

परियोजना कार्य जस्ता बाल केन्द्रित क्रियाकलाप तथा गरेर सिक्ने क्रियाकलापमा पाठ्यक्रमले जोड दिएको छ । निर्माणात्मक तथा निर्णयात्मक दुबै प्रकारका मूल्याङ्न पद्धतिको माध्यमबाट विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरिने व्यवस्था रहेको छ ।कक्षा १ देखि ७ सम्म निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकन र कक्षा १ देखि १२ सम्म लेटर ग्रेडिङ प्रणाली कार्यान्वयनमा रहेको छ ।कक्षा ८ को स्थानीय तह स्तरीय र कक्षा १० तथा १२ को अन्तिम परीक्षा राष्ट्रिय स्तरको सञ्चालन भइरहेको छ ।

यस गाउँपालिका भित्र विद्यालय शिक्षामा पाठ्यक्रम तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धमा निम्नानुसारको अवस्था विद्यमान देखिन्छः

१. पाठ्यक्रम कार्यन्वयन गर्न आवश्यक प्रवोधिकरण नभएको ।
२. निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकन कार्यन्वयनको प्रयास भइ सामाग्रीहरु समेत वितरण भएको।
३. सबै विद्यालयमा लेटर ग्रेडिङ प्रणाली लागु हुन नसकेको ।
४. स्थानिय मातृभाषाको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माण भई कार्यान्वयन नभएको ।
५. इन्टरनेटको सहज पहुँच नहुदा डिजिटल साम्रगी प्रयोगमा समस्या ।
६. विद्यार्थी केन्द्रत गतिविधिमा कमी ।
७. समयमा पाठ्पुस्तक उपलब्ध नभएको ।

८. बहुपाठ्यपुस्तक नीतीगत रुपमा मात्र भएको
९. पाठ्यक्रमहरुको विचमा तहगत तथा विषयगत तादात्मयता कमजोर रहेको ।

मौजुदा कानूनी, नीतिगत तथा कार्यक्रमगत व्यस्था तथा बर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्दा देहायका अन्तर (Gap)पहिचान गरिएको छः

१. समयसापेक्ष पाठ्यक्रम विकास गरिएको भएपनि प्रवोधिकरण हुन नसक्दा कार्यन्वयनमा समस्या,
२. पाठ्यक्रममा उल्लेख गरिए अनुसार निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकनका साधन उपलब्ध भए पनि कार्यान्वयन हुन नसकेको,
३. एकीकृत पाठ्यक्रम कार्यन्वयन गर्न सक्षम जनशक्ति व्यवस्थापन सहित आवश्यक प्रवोधिकरण हुन नसकेको ।
४. इन्टरनेटको अभावमा पर्याप्त मात्रमा डिजिटल साम्रगी प्रयोग गर्न नसकेको ।
५. परीक्षा बाहेकका मूल्यांकनका साधनहरुको प्रयोग र अभिलेखिकरण नभएको ।
६. पाठ्य घण्टाको व्यवस्था गरिएपनि पूर्णाङ्कको प्रयोग यथावत रहेको ।
७. परियोजना कार्य ICT को प्रयोग अनुसन्धानात्मक कार्य व्यवहारिक रुपमा कार्यन्वयन हुन नसकेको
८. लिखित परीक्षाको तुलनामा प्रयोगात्मक परीक्षालाई कम महत्व दिइएको ।

४.१.३ उद्देश्यहरु

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी राष्ट्रिय नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई सिकाइको अभिन्न अगको रुपमा विकास गर्नु यस योजनाको समग्र उद्देश्य रहेको छः

१. पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु,
२. पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जनका लागि पृष्ठपोषण दिनु,
३. सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउनु,
४. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक विश्वपरिवेश अनुसार सिकारुमा ज्ञान, सिप र व्यवहार विकासमा सहजीकरण गर्नु,
५. सिकारुका सिकाइ समस्याको समाधान उन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन गर्नु,
६. स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्नु

४.१.४ रणनीतिहरु तथा कार्यनीतिहरु

रणनीति	कार्यनीति
१. पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने	१.१ सबै शिक्षकहरुको लागि पाठ्यक्रम प्रबोधिकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । १.२ सरोकारवालाहरुसँग व्यापक सहभागीतामा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने १.३ सबै विद्यालयमा अनिवार्य रुपमा बाल केन्द्रित क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न लगाउने १.४ सबै विद्यालयमा सबै तहको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गर्ने ।

	१.५ प्रारम्भिक कक्षाहरूमा बहुभाषा प्रयोगलाई प्राथमिकता दिने
२. मुल्याङ्कनलाई सिकाइको अभिन्न अंग बनाउने	२.१ निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन, लेटर ग्रेडिङ प्रणाली र मूल्याङ्कनका साधन सम्बन्धि कार्यशाला, गोष्ठी सचालन गर्ने । २.२ परीक्षा तथा मूल्याङ्कनका साधनलाई स्तरीय र व्यवस्थित बनाउने । २.३ आवधिक परीक्षाको नतिजा विश्लेषण, प्रकाशन र प्रबोधीकरणको कार्यलाई अनिवार्य गरिनुका साथै अभिभावकलाई विद्यार्थी प्रगति विवरण उपलब्ध गराउने कार्यलाई व्यवस्थित गर्ने । २.४ मूल्याङ्कनको नतिजालाई पूर्णतः अक्षराङ्कन पद्धतिमा कार्यान्वयन गर्ने ।

४.१.५. उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क.उपलब्धि

पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमता सहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगार उन्मुख नागरिक तयार हुने ।

ख.नतिजा

१. पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको हुने,
२. पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जनका लागि पृष्ठपोषण उपलब्ध हुने,
३. सिकाइ दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित हुने,
४. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक विश्वपरिवेश अनुसार सिकारुमा ज्ञान, सिप र व्यवहार विकासमा सहजीकरण भएको हुने,
५. सिकारुका सिकाइ समस्याको समाधानउन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्यङ्कन हुने,
६. स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन हुने

ग.प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

१. सबै विद्यालयका १/१ शिक्षकका लागि पाठ्यक्रम प्रबोधिकरण तालिम
२. प्रश्नपत्र निर्माण कार्यशाला
३. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन र लेटर ग्रेडिङ प्रणाली अभिमूखिकरण
४. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण सम्बन्धि कार्यशाला
५. शिक्षकको स्वमूल्याङ्कनको लागि प्रत्येक वर्ष कम्तिमा तीन ओटा अनुसन्धानात्मक कार्य
६. समयमै पाठ्यपुस्तक तथा शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता
७. विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ र त्यसअनुरूप निर्मित तहगत पाठ्यक्रमहरूको कार्यान्वयन र अनुगमन/निरीक्षण
८. कक्षागत र विषयगत शिक्षक निर्देशिका उपयोगको अनुगमन
९. कक्षा शिक्षणमा आधारित परीक्षण तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी नमुना विकास र प्रबोधीकरण
१०. बहुपाठ्यपुस्तक नीति कार्यान्वयन

११. निःशुल्क पाठ्यपुस्तकको समयमै उपलब्धता
१२. स्थानीय विज्ञ सम्मिलित प्राविधिक सयन्त्र विकास
१३. नयाँ पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षक तालिम
१४. सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्तिविकाससँग आवद्ध गर्ने
१५. आधारभूत तह कक्षा ८ को परीक्षा सञ्चालन. व्यवस्थापन र नियमन
१६. कक्षा १०, ११ र १२ को परीक्षा सञ्चालनमा सहजीकरण तथा अनुगमन
१७. शिक्षण सिकाइमा बहुभाषिक नीतिको कार्यान्वयन
१८. आवधिक परीक्षाको नतिजा विश्लेषण, प्रकाशन र प्रबोधीकरण
१९. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धति कार्यान्वयन

पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मूल्याङ्कनका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	पाठ्यक्रम अभिमुखीकरण	सङ्ख्या	४०	४०				८०	१२०	स्थानीय तह,शिविसइ
२	शिक्षक तालिम र पुनर्ताजगी तालिम	सङ्ख्या	४०	४०	४०	४०	४०	२००	३००	स्थानीय तह, शिक्षा तालिम केन्द्र
३	शिक्षक पेसागतसहयोग	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			स्थानीय तह,मानव संसाधन केन्द्र
४	कक्षाकोठामाआधारित विद्यार्थी मूल्याङ्कन	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			विद्यालय
५	आवधिक मूल्याङ्कन	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	विद्यालय
६	डिजिटल सामग्रीको प्रयोग	ओटा	६	५	७	८	८	३२	६०	विद्यालय
७	सूचना प्रविधिको प्रयोग	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			विद्यालय
८	निःशुल्क पाठ्यपुस्तक	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			विद्यालय
९	स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			स्थानीय तह, विद्यालय
१०	माध्यम भाषाको रूपमा मातृभाषाको प्रयोग									
११	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन		✓	✓	✓	✓	✓			

१२	पढाइ मैत्री शैक्षणिक सामग्री खरिद, सङ्कलन, निर्माण तथा प्रयोग जस्तैः विसङ्केतन किताब, ठूलो किताब, बाह्रखरी चार्ट, वर्ण तथा झ्याले पत्ती, शब्द चित्र पत्ती र अन्य सामग्रीको व्यवस्था	सबै विद्यालयका कक्षा १ देखि ३	४०	४०	४०	४०	४०			
१३	सबै बालबालिकालाई पाठ्यपुस्तक तथा अभ्यास/कार्य पुस्तिकाको उपलब्धता	विद्यार्थी	✓	✓	✓	✓	✓			
१४	स्थानीय पढाइ सामग्री र अन्य शैक्षणिक सामग्री निर्माण तथा प्रयोग	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			
१५	शिक्षण कार्यमा उपयोगी सामग्री जस्तै : पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका लगायत सन्दर्भ सामग्रीको उपलब्धता	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

४.२.१ परिचय

शिक्षक व्यवस्थापन शैक्षिक प्रणालीको मुख्य कार्यभित्र पर्दछ । गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक योग्य, व्यावसायिक रुपमा दक्ष, पेशाप्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुन आवश्यक छ । कुनै पनि शिक्षा प्रणालीको अवस्था कस्तो छ भनेर त्यहाँ कार्यरत शिक्षकको अवस्था हेरेर अनुमान गर्न सकिन्छ । शिक्षकमा भएको विषयवस्तुको प्रयाप्त ज्ञान, शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनमा दक्षता र नमुना व्यक्तित्व प्रदर्शनले विद्यार्थीहरूको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । सबै तहको शिक्षामा योग्य दक्ष समर्पित र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको व्यवस्थापनबाट नै शिक्षाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सकिन्छ । यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुन आवश्यक छ । प्राथमिक तहमा विद्यार्थी संख्याको आधारमा र निम्न माध्यमिक तथा माध्यमिक तहमा विषयगत रूपमा शिक्षक व्यवस्थापन गर्ने नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था विद्यमान छ ।

नेपालमा विगतदेखि हालसम्म सञ्चालित विभिन्न शिक्षा योजना, परियोजना तथा कार्यक्रमहरूले कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याई शिक्षाको स्तर वृद्धि गर्न जोड दिएका छन् । यसको फलस्वरुप विद्यालयको शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउने, प्रविधिको प्रयोग गरी शिक्षण गर्ने, बालमैत्री सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्ने जस्ता केही प्रयास भएका छन् । विद्यालय क्षेत्र विकास योजना अवधिमा कक्षाकोठाको शैक्षणिक अभ्यास वा क्रियाकलापलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउन शिक्षकको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएका छन् । यस अवधिमा शिक्षक पेसागत विकास प्रमाणीकरण तालिम, छोटो अवधिको मागमा आधारित तालिमहरू सञ्चालन गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार ल्याउन प्रयत्न गरियो ।

शिक्षकको पेशागत विकासका लागि विभिन्न तौरतरिकाहरू छन् । शिक्षक तालिम, कार्यशाला, सेमिनार कनफरेन्स, क्रियात्मक अनुसन्धान, शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्जाल, अवलोकन भ्रमण मेन्टरिङ आदि अवसरबाट शिक्षकको पेसागत विकास सम्भव हुन्छ । शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेसाको रूपमा विकास गर्न शिक्षकहरूलाई सूचना प्रविधि, प्रधानाध्यापक तथा लेखापालहरूलाई विद्यालयमा गरिने लेखा व्यवस्थापन, सार्वजनिक खरिद र जिन्सी व्यवस्थापन, शिक्षकहरूलाई पेशागत विकासका विभिन्न मोडालिटिका तालिम लगायतका कार्यक्रमहरूको आवश्यकता आँकलन गरिएको छ । कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइलाई गुणस्तरीय बनाउने शिक्षक सहयोग प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने शिक्षक पेसागत विकासलाई प्रभावकारी बनाउने विद्यार्थीको सिकाइप्रति शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाउने कार्यलाई प्राथमिकता दिइएको छ ।

४.२.२ वर्तमान अवस्था

प्रत्येक वालविकास केन्द्रमा एक जना सहयोगी कार्यकर्ताको दरबन्दी तोकिएको, आधारभूत तह कक्षा १–५ संचालित विद्यालयमा कम्तिमा ३ जना शिक्षक, कक्षा ६ देखि ८ संचालित विद्यालयमा कम्तिमा ४ जना शिक्षक, कक्षा ६ देखि १० कक्षा सम्म सञ्चालन भएको विद्यालयमा कम्तिमा ९ जना शिक्षक, कक्षा ९ देखि १२ सम्म सञ्चालित विद्यालयमा कम्तिमा ८ जना शिक्षक रहने व्यवस्था रहेको छ ।यसैगरी शिक्षक विद्यार्थी अनुपात

हिमालः १:४०, पहाडः १:४५ र तराईः १:५० तोकिएको छ । लिखु तामाकोशी गाउँपालिकामा शिक्षक व्यवस्थापनका सन्दर्भमा निम्न अवस्था विद्यमान देखिन्छः

१. शिक्षकहरुका लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेको
२. शिक्षकहरु तालिम प्राप्त रहेको
३. स्थायी शिक्षकहरु करीव ८० प्रतिशत भन्दा वढी
४. प्रारम्भिक बालबिकास तथा शिक्षामा **SLC/SEE** उत्तीर्ण शिक्षक नियुक्ति भएको
५. कक्षा १ देखि ५ सञ्चालित विद्यालयमा ३ जना शिक्षक मात्र हुँदा विषयगत शिक्षक व्यवस्था हुन नसकेको ।
६. विद्यार्थी संख्या कम भई शिक्षक संख्या कम हुँदा शैक्षिक गुणस्तर खस्किएको ।
७. कक्षा ११ र १२ सञ्चालन भएका सबै विद्यालयलाई शिक्षक दरबन्दी प्राप्त नभएको आ.वि. तथा मा.वि. तहका शिक्षकले माथिल्लो कक्षा सञ्चालन गर्नु परेको
८. कक्षा ६ देखि ८ सम्मका शिक्षक पूननरावलोकन नभएको तथा विषयगत शिक्षक अभाव रहेको

शिक्षकको प्राप्ति, वितरण, प्रयोग एवम् अभिप्रेरणाको अवस्थाले शैक्षिक गुणस्तरलाई प्रत्यक्ष असर पुर्याउनछ । शिक्षक दरबन्दी मिलान, थप शिक्षकको व्यवस्था, सुदृढ पेशागत सहयोग प्रणाली, बृत्ति विकासका अवसर जस्ता पक्षहरुको समूचित संवोधन शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकास अन्तरगतका कार्यहरु हुन् ।लिखु तामाकोशी गाउँपालिका अन्तरगतको शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकास सम्बन्धि बर्तमान अवस्था र व्यवस्थाको विश्लेषण गर्दा निम्नानुसारका समस्या, चुनौती तथा अन्तर **Gap** देखिन्छन्

१. दरबन्दी मिलान कार्यलाई पूर्णता दिनु,
२. आवश्यकतामा आधारित शिक्षक तालिम तथा तालिममा सिकेका ज्ञान तथा सिपको कक्षाकोठामा प्रयोग,
३. शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेशाको रूपमा विकास गर्नु,
४. आधारभूत तहमा नमुना शिक्षक निर्माण गर्नु,
५. विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धीलाई शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्यांकनसँग आवद्ध गर्ने कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु,
६. विशेष गरी (बालबिकास) कक्षामा तालिम प्राप्त तथा बालमनोविज्ञान एवम प्रविधिमैत्री सहयोगी कार्यकर्ताको अभाव
७. विद्यार्थी संख्या बढी भएको विद्यालयमा शिक्षक अभाव
८. विषयगत शिक्षकको अभावमा सिकाई उपलब्धिमा कमी
९. विद्यालय सञ्चालन अनुमती दिएको तर सो अनुसार विद्यालय स्वीकृति नहुँदा नदिँदा शिक्षक दरबन्दी सिर्जना हुन नसकेको

४.२.३. उद्देश्यहरु

१. सक्षम शिक्षक आपूर्तिका लागि सङ्घ तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय गर्नु
२. शिक्षक नियुक्ति र पुनर्वितरणलाई सुदृढ बनाउनु,
३. सबै तहमा सक्षम, प्रतिबद्ध र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको प्रबन्ध गर्नु,

४. सुपरिवेक्षण, शिक्षक तालिम, शिक्षक सक्षमता प्रारूपको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु,
५. शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका अवसरहरूको समुचित प्रवन्ध गर्नु

४.२.४ रणनीतिहरु तथा कार्यनीतिहरु

उद्देश्यहरु पुरा गर्न देहायअनुसारका रणनीतिहरु तथा कार्यनीतिहरु सञ्चालन गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
१. शिक्षक विद्यार्थी अनुपात मिलाउने	१.१ प्रत्येक शैक्षिक सत्र शुरु हुनु अगाडि औचित्यको आधारमा दरवन्दी मिलान गर्ने १.२ विद्यार्थी सँख्या कम भएका विद्यालयलाई नजिकको विद्यालयमा गाभ्ने १.३ गाउँपालिकाको अनुदान शिक्षक वितरण गर्दा विद्यार्थी धेरै भएका विद्यालयलाई प्राथमिकता दिने
२. शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासको व्यवस्था गर्ने	२.१ सबै बालबिकास सहयोगी कार्यकर्तालाई छोटो अवधिको मन्टेश्वरी तालिम सञ्चालन गर्ने । २.२ शिक्षकको निरन्तर पेशागत विकासको लागि संघीय र प्रदेश सरकार तथा शिक्षा तालिम केन्द्रहरूसँग समन्वय गर्ने । २.३ विषयगत शिक्षक समूह (सञ्जाल) निर्माण गरी अनुभवी शिक्षकबाट सहयोग तथा मेन्टरिङको पद्धति विकास गर्ने।
३. शिक्षकलाई पेसाप्रति प्रतिवद्ध, उत्प्रेरित र जिम्मेवार बनाउने पद्धति विकास गर्ने	३.१ उपस्थिति, नियमितता र शिक्षकले शिक्षणमा विताउने समयावधि वृद्धि गरी शिक्षकको कार्यसम्पादनमा सुधार गर्ने । ३.२ सिकाइ उपलब्धिका आधारमा शिक्षकको मुल्याङ्कन गरी मौद्रिक तथा गैरमौद्रिक प्रोत्साहन प्रदान गर्ने ३.३ नियमित अनुगमन तथा निरिक्षणका लागि संयन्त्र विकास गर्ने ३.४ प्रतिश्पर्धाका आधारमा प्रधानाध्यापक छनोट गर्ने र कार्यसम्पादन करार गर्ने

४.२.५ उपलब्धि, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलाप

क. उपलब्धि

दक्ष, योग्य, समर्पित र अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई शिक्षण सिकाइमा सुधार हुने

ख .नतिजा

१. शिक्षण पेसा थप प्रतिस्पर्धी र सम्मानित हुने,
२. पेसागत विकासका प्रावधानहरूको विस्तार र सुदृढीकरण हुने,
३. शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणालीमार्फत निरन्तर पेसागत सहयोग प्राप्त हुने,
४. शिक्षकको उपस्थिति, शिक्षण विधि तथा तौरतरिका र कार्यसम्पादनमा सुधार हुने,

५. शिक्षक विद्यार्थी अनुपातका आधारमा तहगत, क्षेत्रगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान–पुनर्वितरण हुने,
६. शिक्षकको आपूर्ति नियमित रूपमा हुने,
७. शिक्षकको वृत्ति विकासका लागि पारदर्शी, र वस्तुनिष्ठ आधारसहितको पद्धति स्थापित हुने

ग. क्रियाकलाप

१. शिक्षक विद्यार्थी अनुपातका आधारमा शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण
२. शिक्षक अभाव पूर्तिको लागि स्वयंसेवक शिक्षक परिचालन
३. पाठ्यक्रम सम्बन्धी अभिमुखीकरण
४. अस्थायी/राहत शिक्षक नियुक्तिमा एकरूपता कायम गर्न प्रश्नपत्र बैंक निर्माण
५. नवनियुक्त शिक्षकको लागि सेवा प्रवेश तालिम
६. शिक्षकले शिक्षण सिकाइमा विताउने समय कार्यान्वयन कार्यविधि कार्यान्वयनमा प्रधानाध्यापकको सक्रियता
७. शिक्षकको उपस्थिति, नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गर्न नियमित अनुगमन तथा पृष्ठपोषण आदान प्रदान
८. प्रति विद्यार्थी लागतका आधारमा शिक्षण सिकाइ सामग्री व्यवस्थापन अनुदानबाट आवश्यक शिक्षण सामग्रीको व्यवस्था
९. विषयगत शिक्षक समूह गठन र परिचालन
१०. अनुभवी शिक्षक वा समकक्षी शिक्षकबाट सुपरिवेक्षण र मेन्टरिङ
११. शिक्षकहरूबाट शिक्षण सिकाइसँग सम्बन्धित विषयमा कार्यमूलक अनुसन्धान
१२. विद्यालयका प्रधानाध्यापकबाट प्रत्येक महिना प्रत्येक शिक्षकको कम्तीमा एक पटक कक्षा अवलोकन
१३. गाउँपालिकाका कर्मचारी, विभिन्न समितिका पदाधिकारी, अनुभवी शिक्षक वा समकक्षी शिक्षकहरूबाट प्रत्येक विद्यालयको प्रत्येक महिना कक्षा अवलोकन

शिक्षक व्यवस्थापन र विकासका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	असल अभ्यासको अवलोकन भ्रमण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय
२	कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधा दिने ।	जना	५	५	५	५	५	५०	८०	स्थानीय
३	शिक्षण सिकाइमा पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न परीक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्ने ।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय
४	शिक्षक पेसागत सहयोग कार्यविधिका आधारमा सिकाइका लागि शिक्षकको इ सञ्जाल बनाउने	ओटा		१					१	
५	शिक्षकलाई परामर्श कार्य गर्न, अध्ययन अनुसन्धान, अनुगमन, सुपिरवेक्षणको लागि विज्ञ समूह परिचालन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ, स्थानीय तह
६	शिक्षक मेन्टरिङ/कोचिङका लागि कार्यक्रम सञ्चालनका गरेर शिक्षक पेसागत सहयोग विकास गर्ने	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			सङ्घ, स्थानीय तह
७	विद्यालय तथा पालिका स्तरमा प्रारम्भिक कक्षाका शिक्षकलाई पेसागत सहयोग गर्न शिक्षण सिकाइ	पटक	१०	१०	१०	१०	१०	५०	८०	स्थानीय तह तथा अन्य

	समूह बैठक/घुम्ती बैठक सञ्चालन गर्ने									निकाय
८	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक पेसागत सहयोग तालिम सञ्चालन गर्ने	जना	५०	५०	५०	५०	५०	१५०	१५०	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
९	शिक्षिक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण	पटक		१				१	१	
१०	पालिकाले प्रअ र प्रअले शिक्षकहरूसँग करार सम्झौता मार्फत् सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह
११	विद्यालय तथा पालिका स्तरमा प्रारम्भिक कक्षाका शिक्षकलाई पेसागत सहयोग गर्न शिक्षण सिकाइ समूह बैठक/घुम्ती बैठक सञ्चालन गर्ने	पटक	२	२	२	२	२	१०	२०	
१२	कक्षा १ देखी ३ सम्म क्रमिक सिकाइ रणनीतिमा आधारित शिक्षण सिकाइ कार्य सञ्चालनका लागि तालिमको व्यवस्था	पटक	१	१				२	४	
१३	एकीकृत पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि कक्षा १ देखि ३ सम्मका शिक्षकहरूलाई साक्षरता तथा गणितीय सिप एकीकृत तालिमको व्यवस्था	जना	४०	४०				८०	८०	
१४	स्थानीय पढाइ सामग्री र अन्य शैक्षणिक सामग्री निर्माणका लागि तालिम वा कार्यशालाको व्यवस्था	ओटा		१		१		२	४	
१५	एकीकृत पाठ्यक्रममा पठन तत्त्व तथा एकीकृत ढाँचासम्बन्धी पुर्नताजगी तालिमको व्यवस्था	पटक					१	१		

१६	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टर्नेट लगायत प्रयोगका लागि तालिमको व्यवस्था	पटक			१			१		
१७	शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली विकास र कार्यान्वयन	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
१८	शिक्षक पेसागत सहयोग सम्बन्धी प्रावधान कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रणाली विकास गर्ने (जस्तै) प्रधानाध्यापक/ आधारभूत संयोजक/अनुभवी शिक्षक परिचालन विज्ञ समूह गठन र परिचालन शिक्षक सिकाइ समूह गठन र परिचालन वैकल्पिक विधिको प्रयोग	सबै विद्यालय र पालिकामा/ पटक	१		१		१	३	५	
१९	शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने र निरन्तरताका लागि निम्न काम गर्ने शिक्षकलाई शिक्षण कार्य प्रभावकारी बनाउन प्राज्ञिक तथा प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउने प्राविधिक सहयोगकर्ताका लागि तालिमको व्यवस्था गर्ने प्राविधिक सहयोगकर्ताबाट नियमित कक्षा	सबै विद्यालयमा	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			

	अवलोकनको व्यवस्था गर्ने शिक्षकहरूको नियमित समीक्षा बैठक सञ्चालन, अन्तरक्रिया र छलफलको व्यवस्था गर्ने दिगो र प्रभावकारी रूपमा शिक्षकलाई पेसागत सहयोग प्रदान गर्नेप्रणाली विकास र निरन्तरताको सुनिश्चितता गर्ने									

४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण

४.३.१ परिचय

नेपालको संविधानले समानुपातिक समावेशिताको सुनिश्चितता गरेको छ । शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गर्दै आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुने, अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकले कानुन बमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुने र नेपालमा बसोवास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक हुने व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले पनि शिक्षामा समता र समावेशिता अभिवृद्धिका लागि विभिन्न नीतिहरू तय गरेको छ । अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन, २०७५ र नियमावली, २०७७ ले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा आर्थिक सामाजिक रूपले पछाडि परेका समुदायलाई छात्रवृत्ति तथा नेपाल सरकारले तोकिदिए बमोजिमका शैक्षिक संस्थाद्वारा निःशुल्क रूपमा विद्यालय शिक्षा, उच्च शिक्षा र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा उपलब्ध गराउने प्रावधान राखेको छ ।

विद्यालय शिक्षामा समता र समावेशीकरणका लागि सूचकसहितको एकीकृत समता रणनीति, २०७१ कार्यान्वयनबाट बहुबञ्चितीकरणमा परेका बालबालिकाहरूलाई थप सहयोग सहितको शैक्षिक अवसरको व्यवस्था गरिएको छ । अपाङ्गता भएका बालबालिका, छात्रा, दलित तथा जनजाति समुदायका बालबालिकाहरूलाई छात्रवृत्ति र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा प्राथमिकता एवम् आरक्षण कोटाको व्यवस्थाले यस समूहका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच र सहभागिता बढेको तथ्याङ्कले देखाए तापनि पहुँचमा सुधारका साथै सहभागिता र गुणस्तर सुधारमा अझै थुप्रै कार्यहरू गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

४.३.२ बर्तमान अवस्था

विद्यालय शिक्षामा कमजोर वर्गको समतामूलक पहुँच र गुणस्तर सुनिश्चित गर्न, विशेष सुविधाको आवश्यकता पर्ने बालबालिकाहरूलाई सिकाइका लागि आवश्यक पर्ने सहयोग गर्ने प्रणाली प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु, सबै प्रकारका अपांगता भएका बालबालिकाहरूका लागि विशेष शिक्षाको सुनिश्चितता गर्नु, विद्यालयका पूर्वाधारहरूलाई छात्रामैत्री र अपांगमैत्री बनाउनु र श्रोतकक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्नु यस क्षेत्रमा देखिएका मुख्य चुनौतीका विषयहरू हुन् ।

बालमैत्री विद्यालय, विविधताको संवोधन, मातृभाषामा शिक्षण, तथा माध्यम भाषाको रुपमा मातृभाषा, विभिन्न प्रोत्साहानमूलक कार्यक्रमहरु, छात्रा शौचालय जस्ता नीतिगत तथा कार्यक्रमगत प्रवन्ध शिक्षामा समता तथा समाबेशीकरणाका लागि गरिएका सकरात्मक पहलहरु हुन् ।नेपालको संविधानमा कमजोर वर्गका बालबालिकाहरूलाई आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा निशुल्क तथा अपांग बालबालिकाहरूलाई उच्च शिक्षासम्म निःशुल्क दिइने व्यवस्था, छात्रा र दलित एवम् सीमान्तकृत बालबालिकाहरूका लागि छात्रवृत्ति प्रदान गर्नु, विद्यालय एवम् कक्षाकोठामा विविधता व्यवस्थापनको पाटो सशक्त बन्दै जानु, गाउँपालिकाले कमजोर वर्गको शिक्षामा पहुँच पुर्याउनका लागि खेल्दैगरेको भूमिका, शिक्षक लगायत हरेक पेशामा आरक्षणको व्यवस्था लागु गरिनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन् । यस गाउँपालिकामा निम्न अवस्था विद्यमान देखिन्छः

१. विद्यालयमा राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार शिक्षक र शिक्षिकाको नियुक्ति भएको तर करारमा नियुक्ति गर्दा त्यसलाई ध्यान नदिइएको ।

२. विद्यालयमा लैङ्गिक समातामूलक वातावरण रहेको ।
३. दलित, छात्रा र अपाङ्गको लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था भएको ।
४. केही विद्यालयमा छात्रामैत्री शौचालय भएको ।
५. विद्यालयको हरेक क्रियाकलापमा बालबालिकाहरुलाई सहभागिता गराइएको ।
६. गाउँपालिकामा छात्र र छात्रा को अनुपात समदरको नजिक रहेको
७. वि.व्य.स तथा शि.अ.संघ समावेशी भएको ।

समस्या

१. नियुक्तिमा समावेशीकरण नअपनाइनु ।
२. बाल विवाह गरि विद्यालय छाड्ने, अवस्था समस्याको रुपमा रहेको ।
३. भौतिक व्यवस्थापनमा बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र छात्रामैत्री संरचना निर्माणमा आर्थिक अभाव तथा सो अनुसार नक्साङ्कन हुन नसक्नु ।
४. वि.व्य. स. र शि.अ.संघले आफ्नो भूमिका पूर्ण रुपमा निर्वाह नगर्नु ।
५. जिम्मेवार निकायबाट समता र समावेशीकरण सम्बन्धमा सहजीकरण नहुनु ।
६. शैक्षिक क्षेत्रमा भन्दा भौतिक पक्षमा बढी जोड दिनु ।
७. तालिम, गोष्ठी, जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरु लक्षित वर्गमा हुन नसक्नु ।
८. जानकार व्यक्तिलाई जिम्मेवारी दिएर काम गर्ने वातावरण नबनाइनु ।
९. वि.व्य.स र शि.अ.संघको वैठकमा समता र समावेशीकरण विषय एजेण्डाको रुपमा नआउनु ।
१०. पुरातन मान्यताहरु रहिरहनु र परिवर्तनशील नहुनु ।

४.३.३ उद्देश्यहरु

१. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच तथा सहभागिता वृद्धि गरी गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु
२. विविधता, समता एवम् समावेशी शिक्षाका मूल्य, मान्यता अनुकूल गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्नु
३. शैक्षिक सुशासनका लागि विद्यमान संरचनालाई जवाफदेही बनाउनु
४. पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप लगायत विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने सुनिश्चितता गर्नु

४.३.४ रणनीतिहरु तथा कार्यनीतिहरु

रणनीति	कार्यनीति
१. सबै समुदायका बालबालिकाहरुलाई शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चत गर्ने	१.१ बालबालिकाहरूको अवस्था र आवश्यकता पहिचान गरी सोअनुरूप पहुँच र सहभागिताको प्रबन्ध गर्ने । १.२ समुदायमा पछाडि परेका बालबालिकाहरुलाई विद्यालय ल्याउन अभिभावकहरुसँग सहकार्य गर्ने
२. बालमैत्री सिकाइ वातावरण सिर्जना गरी सबैले न्यूनतम	२.१ समावेशी कक्षा कोठा व्यवस्थापन गर्ने २.२ सिकाइ विविधतालाई मध्येनजर गर्दै समावेशी सिकाइ विधिको प्रयोग गर्ने

सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्ने वातावरण तयार गर्ने	२.३ दिवा खाजा, छात्रवृत्ति, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री, स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम, सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवा र किशोरीलक्षित महिनावारी स्वच्छतासम्बन्धी सेवा प्रदान गर्ने । २.४ आधारभूत तहमा बहुभाषिक माध्यमबाट सिकाइको अवसर प्रदान गर्नुका साथै स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान र सीप समावेश गरी स्थानीय पाठ्यक्रम विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
३. विद्यालयका भौतिक संरचनाहरु समावेशी बनाउने	३.१ छात्रामैत्री शौचालय निर्माण गर्ने ३.२ बालकालिकाको उच्चाइ वा उमेर अनुसारका हात धुने धारा, शौचालयलगायत विकास गर्ने ३.३ खेल सामग्रीहरु व्यवस्थापन गर्दा छात्र र छात्रा दुबैको आवश्यकता सम्बोधन हुने गरी व्यवस्था गर्ने

४.३.५. उपलब्धि, नतिजा, मुख्य क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धि

सबैका लागि विद्यालय शिक्षामा समतामूलक एवम समावेशी पहुँच तथा समावेशी सहभागिताको सुनिश्चितता भई गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त हुने

ख. मुख्य नतिजा

१. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि भई गुणस्तर सुधार हुने ।
२. विविधता, समता एवम् समावेशी शिक्षाका मूल्य, मान्यता अनुकूल गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्ने ।
३. जनशक्तिको दक्षता र सक्षमता सुधार हने ।
४. शैक्षिक सुशासनका लागि विद्यमान संरचनाहरू जवाफदेही हुने ।
५. पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलगायत समग्र शैक्षिक प्रणालीमा विविधता, समता तथा समावेशीता अभिवृद्धि हुने ।
६. सबै विद्यालयहरू बालमैत्री हुने ।

ग. प्रमुख क्रियाकलाप

१. विद्यालयबाहिरका बालबालिकाहरू रहेका गाउँ, टोल, वस्तीमा विव्यस, शिअसं, अभिभावक, शिक्षकहरूको संलग्नतामा घरदैलो कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
२. वडा, गाउँपालिका र विद्यालयको सक्रियतामा व्यक्ति वा बालबालिकाको अवस्था र सिकाइ आवश्यकता पहिचान गर्ने ।
३. निःशुल्क पाठ्यपुस्तक, छात्रवृत्ति, दिवा खाजा, स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम, सरसफाइ र स्वच्छता सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
४. विद्यालय भवन, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, खानेपानी जस्ता भौतिक एवम् शैक्षिक पूर्वाधारहरू अपाङ्गमैत्री, लैङ्गिकमैत्री र बालमैत्री बनाउने ।

५. विद्यालयमा बालकेन्द्रित सिकाइ, बालमैत्री सिकाइ वातावरण, सम्मानपूर्ण व्यवहार अवलम्बन गर्ने ।
६. शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रममा समावेशीकरणको अवधारणा समावेश गरिने ।
७. सिकाइ आवश्यकता अनुरूपको शैक्षिक सामग्री विकास र उपयोग गरिने ।
८. स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान तथा सीप समावेश गरी स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
९. बहुभाषिक शिक्षण पद्धति अवलम्त्रन गर्ने ।
१०. विद्यालयमा हुने सबै प्रकारको हिंसा, विभेद र दूर्व्यवहार हटाउन विद्यालय परिवारलाई जवाफदेही बनाउने ।
११. विद्यालयमा विभिन्न प्रकारका बालक्लब गठन, लैङ्गिक सम्पर्क व्यक्ति तोक्ने र जिम्मेवार बनाउने ।
१२. सबै सरोकारवालाहरुको प्रतिनिधिव हुनेगरी शैक्षिक समता र समावेशीकरण सम्बन्धी कार्यशाला आयोजना मार्फत आवश्यकता पहिचान गरी योजना बनाउने ।
१३. शैक्षिक समता र समावेशीकरण सम्बन्धमा संघीय र प्रदेशले बनाएका नीतिहरु अबलम्बन गर्दै स्थानीय आवश्यकता अनुसारको नीति निर्माण गर्ने (स्थानीय तहले)
१४. योजना कार्यन्वयन गर्नका लागि स्थानीय सरकारले आवश्यक बजेट विनियोजन गर्ने ।
१५. योजनालाई पूर्णरुपमा कार्यन्वयन गर्नका लागि उक्त विषयसँग सम्बन्धित जानकार रहेका जनप्रतिनिधी, कर्मचारी र शिक्षकलाई जिम्मेवारी तोक्ने, तोकिएको कार्यक्षेत्रमा खटाउने ।
१६. जिम्मेवार व्यक्तिले आफ्नो कार्यक्षेत्रमा गई योजना अनुसार तथा तोकिएको जिम्मेवार अनुसार तालिम गोष्ठी वा जनचेतनामूलक कार्यक्रम प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन वा कार्यन्वयन गर्ने ।
१७. स्थानीय सरकार तथा सम्बन्धित पक्षले उक्त योजना अनुगमन गरी प्रभावकारी रुपमा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यन्वयन र यसको प्रभावकारी सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गर्ने

शिक्षामा समता र समावेशीकरणका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	स्थानीय तहहरूमा व्यक्तिको अवस्था, सिकाइ आवश्यकता पहिचान गर्ने संयन्त्र विकास गर्ने	पटक		१				१	१	स्थानीय तह
२	शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित हुनका कारण पहिचान गरी वैयक्तिक आवश्यकता अनुसारको वैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रमहरू तथा सहायता पद्धति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गराउने	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
३	विद्यालय बाहिर रहेको सबै बालबालिकालाई विद्यालय भित्र ल्याउन तथा अध्ययनमा निरन्तरताको सुनिश्चित गर्न जनसहभागीता सहितको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	५	स्थानीय तह
४	विशेष लक्षित समूहका विद्यार्थीहरूको आवश्यकता र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम तथा अवसर लागतसँग तादाम्य गरी छात्रवृत्ति दिने व्यवस्था मिलाउने	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह

५	सबै आधारभूत विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर, शौचालय जस्ता भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार अपाङ्गता एवं लैङ्गिकमैत्री बनाउने ।	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
६	बालबालिकालाई अध्ययनको निरन्तरताका लागि दिवा खाजा व्यवस्था लगायतका विभिन्न प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्दै बालकेन्द्रित शिक्षण, बालमैत्री शैक्षणिक वातावरण, शिक्षक विद्यार्थीबिच सुमधुर सम्बन्ध विकास, सिकाइमुखी शिक्षण पद्दति, कक्षाकोठा, सम्मानपूर्ण व्यवहार जस्ता उपायहरूको अवलम्बन गर्ने ।	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			स्थानीय तह तथा विद्यालय
७	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप अनुरूप पाठ्यक्रमको स्थानीयकरण गरी पाठ्यक्रममा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका विषयवस्तु समावेश गर्न स्थानीय तहका शिक्षा अधिकृत, प्रअ, शिक्षक तथा विव्यसका पदाधिकारीलाई अभिमुखीकरण गर्ने ।	पटक		१		१		२	४	स्थानीय
८	पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामग्रीलाई अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिक उत्तरदायी बनाउदै सबै बालबालिकाको सिकाइ सुनिश्चित गर्ने ।	पटक		१				१	१	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय

९	आजीवन सिकाइ तथा निरन्तर शिक्षाका सहभागीहरूको आवश्यकता अनुसारको सिकाइ सहजीकरण सामग्रीको व्यवस्था गर्ने तथा कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहका शैक्षिक व्यवस्थापक तथा सहजकर्ताहरूको क्षमता विकास गर्ने ।	पटक		१		१		२	४	स्थानीय तह
१०	पाठ्यक्रमलाई स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान तथा सिप समावेश गर्ने र सिकाइलाई जीवनोपयोगी सिपसँग आवद्ध गर्ने ।	पटक	१	१	१			३	५	सङ्घ र स्थानीय तह
११	स्थानीय तहबाट आधारभूत शिक्षाका उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालय भर्ना गर्ने व्यवस्था मिलाई अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित भएको सार्वजनिक घोषणा गर्ने व्यस्था मिलाउने	पटक			१			१	१	स्थानीय तह
१२	विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने सुनिश्चित गर्न यस सम्बन्धी शिक्षा तथा संयन्त्र स्थापना गर्ने	निरन्तर								स्थानीय
१३	पहुँचयुक्तताको लेखाजोखा र कार्यगत सीमितताको प्रारम्भिक पहिचान तथा आवश्यकता अनुसार सहायक सामग्रीहरूको उपलब्धता	पटक	१			१		१	१	स्थानीय

४.४ विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम

४.४.१ परिचय

स्वस्थ शरीरमा स्वस्थ मस्तिष्कको विकास नै शिक्षा हो ।न्युनतम पोषण प्राप्त गर्न नसकेका वालवालिकाहरुको सिकाइ अन्य वालवालिकाहरुको भन्दा कमजोर रहने अनुसन्धानहरुले देखाएकाछन् ।विद्यालय शिक्षा नै असल र सफल जीवन यापनका लागि आधारशिला समेत भएको हुँदा सर्वाङ्गीण विकासका लागि पोषण अत्यन्त जरुरी विषय हो ।

सरसफाई मानव सभ्यताको पहिचान हो । हाम्रो चेतना र विकासको अवस्था कस्तो छ भन्ने कुरा सरसफाईको अवस्थाले इङ्कित गर्दछ । घर पछाडी सबै भन्दा बढी समय विताउने स्थल विद्यालय भएको हुँदा स्वस्थ, स्वच्छ एवम् सरसफाईयुक्त हरियाली वातावरणले सिकारुलाई सिकाइ अनुकुल वातावरण मात्र प्रदान गर्दैन कि जीवन यात्रामा पनि अमिट छाप छोडेको हुन्छ । वातावरण र जीवनपद्धतिसँग सामिप्यता कायम राख्न अभिप्रेरित गरिरहेको हुन्छ ।

४.४.२ बर्तमान अवस्था र चुनौतीहरु

बालमैत्री सिकाइ बातवरण आजको विद्यालय शिक्षाको माग हो । अनुकुलित सिकाइ वातवरणमा सिकारुका सम्भावित क्षमताहरु प्रष्फुटन सम्भव हुन्छ। हरित विद्यालयको अवधारणाले विद्यालय शिक्षामा वातावरणमैत्री विषयलाई आत्मसात गर्दछ । यसैगरी दिवा खाजाको व्यवस्थापन मार्फत न्यूनतम पोषणको सुनिश्चितता सहित सक्रिय सिकाइ सम्भव हुन्छ । कक्षा दोहोर्याउने, कक्षा छाड्ने जस्ता शैक्षिक क्षतिहरुलाई न्यूनीकरण गरी आन्तरिक सक्षमता बृद्धि गर्न सकिन्छ ।

स्यानिटरी प्याड, छात्रा शौचालय, वास सुविधा सहितको शौचालय, फोहोरमैलको उचित व्यवस्थापन, विद्यार्थीहरुको नियमित स्वास्थ्य परीक्षण जस्ता विषय क्षेत्र पनि विद्यालय शिक्षासँग जोडिएर आउने विषय हुन् ।यिनीहरुको उचित प्रवन्ध मार्फत स्वच्छ, सफा, हराभरा विद्यालय वातारण निर्माण गरी सिकाइ स्थलको रुपमा रुपान्तरण गर्न सकिन्छ।

लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाका विद्यालय शिक्षामा स्वास्थ्य तथा पोषणको बर्तमान अवस्था विश्लेषण गर्दा निम्नानुसारको अवस्था पहिचान गरिएको छः

१. प्रत्येक विद्यालयमा प्रारम्भिक बाल बिकास देखि कक्षा ५ सम्मका विद्यार्थीहरुलाई दिवा खाजा वापतको रकम उपलब्ध भएको
२. मापदण्ड अनुरुपको स्थानीय स्वस्थकर दिवा खाजाको व्यवस्था भएको ।
३. छात्राहरुको लागि सेनेटरी प्याडको व्यवस्था भएको ।
४. केही विद्यालयमा खानेपानीको व्यवस्था नभएको ।
५. आंशिक रुपमा छात्रा छात्रका लागि छुट्छाछुटै शौचालयको व्यवस्था भएको ।
६. १० देखि १८ वर्ष सम्म उमेर समूहका छात्राहरुका लागि आइरन चक्की को व्यवस्था भएको ।
७. आंशिक रुपमा सफा पर्याप्त हावा तथा प्रकाश पर्ने कक्षाकोठाको व्यवस्था ।
८. जुकाको औषधि वितरण भएको ।

९. कक्षाकोठा, विद्यालय परिसर तथा शौचालय कार्यलय सहयोगी र कक्षाका विद्यार्थीहरुलाई पालैपालो कार्य तालिका बनाई सरसफाइ गर्ने व्यवस्था भएको

समस्या

१. लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाका विद्यालयहरुमा विद्यालय नर्सको (स्वास्थ्य सम्बन्धी) व्यवस्था नभएको ।
२. स्वास्थ्य चौकिहरुसँगको समन्वयमा विद्यालयहरुमा स्वास्थ्य परीक्षण हुन नसकेको ।
३. स्वच्छ खानेपानी तथा स्वच्छ लैङ्गिक मैत्री शौचालयको अभाव छ यसका मुख्य कारणहरु निम्न रहेकाछन ।

क) लगानीको अभाव

ख) जनचेनताको कमी

ग) कमजोर व्यवस्थापन

घ) खानेपानी मुहानको अभाव

ङ) जनशक्तिको अभाव

४.४.३ उद्देश्यहरु

१. विद्यालय उमेर समूहका सबै वालबालिकाहरुलाई दिवा खाजाको व्यवस्था गरी न्युनतम पोषणको सुनिश्चितता गर्नु
२. प्रत्येक विद्यालयलाई हरित विद्यालय बनाउनु
३. फोहोरमैलाको समुचित व्यवस्थापन गरी प्रदुषण रहित स्वच्छ, हराभरा विद्यालय वातावरण निर्माण गर्नु
४. सबै बालबालिकाहरुको स्वास्थ्य परीक्षण गर्नु

४.४.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरु

रणनीति	कार्यनीति
१. सफा, स्वच्छ, स्वस्थ्य हरियालीयुक्त विद्यालय वातावरणको निर्माण गर्ने ।	१.१ विद्यार्थीहरुलाई विद्यालय परिसर सरसफाइमा परिचालन गर्ने १.२ हरित विद्यालय विकास गर्न फुलबारी र बगैंचा निर्माण गर्ने १.३ स्थान अभाव भएको विद्यालयमहरुमा बोटल गार्डेन तयार गर्ने
२. विद्यार्थीहरुलाई पोषणयुक्त खाजाको प्रबन्ध गरी विद्यालय आउने दर वृद्धि गर्ने	२.१ स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन हुने खाद्यान्नबाट दिवा खाजा तयार गर्न अभिभावक तथा उत्पादनहरुसँग सहकार्य गर्ने २.२ दिवा खाजा व्यवस्थापनका लागि प्रत्येक विद्यालयमा छुट्टै समिति बनाइ जिम्मेवारी दिने
३. एक शैक्षिक बर्षमा कम्तिमा दुईपटक सबै बालबालिकाहरुको आधारभुत	३.१ हरेक विद्यालयमा विद्यालय नर्सको व्यवस्थापन गर्दै जाने ३.२ बालबालिकाहरुको स्वास्थ्य परीक्षण, खोप, जुकाको औषधी तथा आइरन चक्की वितरण लगायतका कार्यहरु नियमित गर्ने

स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने	

४.४.५ उपलब्धीहरु, नतिजाहरु, मुख्य क्रियाकलापहरु र लक्ष्य निर्धारण

क. उपलब्धि

पोषणयुक्त सक्रिय सिकारु र हरियाली स्वच्छ वातावरण सहितको सिकाइ स्थल विद्यालय हुने

ख. नतिजाहरु

१. सबै बालबालिकाहरुलाई पोषणयुक्त दिवा खाजा प्राप्त हुने तथा नियमित र सक्रिय सिकाइमा सहभागिता हुने
२. सबै विद्यालयमा वाल उद्यान तथा बगैचा निर्माण हुने
३. सबै बालबालिकाहरुको नियमित स्वास्थ्य परीक्षण हुने

ग. मुख्य क्रियाकलापहरु

४. वालउद्यान तथा बगैचा निर्माण गर्ने
५. स्वच्छ खानेपानी सफा लैङ्गिक मैत्री शौचा,लय सफा कक्षा कोठा र विद्यालय परिसर व्यवस्थापन
६. विद्यालय नर्स, औषधि उपचार तथा प्राथमिक उपचार सेवाको प्रवन्ध
७. स्थानीय तहमा उत्पादित षोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्थापन तथा नपुग रकममा लागत साझेदारी
८. प्राथमिक स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्थापन तथा नियमित स्वास्थ्य परीक्षण ।
९. आवश्यकतानुसार जुकाको औषधी, आइरन चक्की तथा स्यानीटरी प्याडको व्यवस्थापन गर्ने।
१०. नियमित स्वास्थ्य परीक्षणको व्यवस्था

विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषणका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	विद्यालय दिवा खाजा कार्यविधि अद्यावधिक र परिमार्जन	पटक	३	३	३	३	३	१५	२०	
२	एक माध्यमिक विद्यालय एक स्वास्थकर्मी	विद्यालय	२	३	४	५	६	६	७	
३	User Manual समेतको प्राथमिक उपचार बाकस	विद्यालय	१०	५	१			१५	१५	स्थानीय तह तथा अन्य
४	स्थानीय पाठ्यक्रममा किशोरी शिक्षा	कक्षा	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह तथा अन्य
५	विद्यालयहरूमा सरसफाइ सम्बन्धी आवश्यक पूर्ण पूर्वाधार विकास	सङ्ख्या		१		१		२	४	प्रदेश
६	स्थानीय उत्पादनमा चक्रिय पोषणयुक्त दिवाखाजा	निरन्तर		१				१	१	
७	विद्यालयमा पोषण कर्नर निर्माण	निरन्तर	३५	३५	३५	३५	३५	१७५		
८	अभिभावक आमा समूह दिवा खाजा तथा सचेतना कार्यक्रम	सङ्ख्या	५	५	५	५	५	२५	४०	

४.५ विद्यालय सुरक्षा, विपत् न्युनिकरण तथा उत्थानशीलता

४.५.१ परिचय

युद्ध, द्वन्द्व महामारी तथा प्राकृतिक प्रकोपको अवस्थामा पनि बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकारलाई संरक्षण गर्दै सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपाय सहितका शैक्षिक कार्यक्रमलाई आपतकाालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाको रुपमा लिने गरिन्छ । यसको मुल उद्देश्य विभिन्न कारणले उत्पन्न संकटकालीन अवस्थामा बालबालिका लगायत हिंसासङ्ग सम्बन्धित व्यक्तिहरूको जीवन रक्षा, प्रकोपबाट सिर्जित संकटको व्यवस्थापन, सामाजिक द्वन्द्व तथा हिंसा र दुरुपयोगबाट बालबालिकालाई सुरक्षित राख्नुका साथै समग्र शिक्षा क्षेत्रलाई निर्वाद रुपमा क्रियाशिल हुने गरी शैक्षिक कार्यक्रमहरूको तयारी तथा सञ्चालन गर्नु हो । आपतकालीन तथा संकटपूर्णअवस्थामा शिक्षाको अवधारणा बाल अधिकारको रुपमा स्वीकार गरिएको छ । यसमा प्राकृतिक प्रकोप जोखिम न्यूनीकरण, महामारी, युद्ध, द्वन्द्व व्यवस्थापन आदि कुराहरू समावेश गरिन्छ । जोखिमको पूर्व तयारी (Preparedness), क्षति कम हुने गरी तत्कालको व्यवस्थापन (Response) र आपतकाल पश्चात क्षतिको आपूरण (Recovery) समेटिएको हुन्छ । विशेषगरी लामो द्वन्द्वको परिवेश, विनाशकारी भूकम्प, विभिन्न समय र स्थानमा घट्नसक्ने प्राकृतिक प्रकोप. कोभिड-१९ जस्ता महामारीको प्रभावका कारण बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारमा पुगेको अवरोधबाट पाठ सिकी यस योजनामा आगामी ५ वर्षका लागि उद्देश्य, रणनीति, प्राथमिकता र मुख्य क्रियाकलाप समावेश गरिएको छ ।

४.५.२ वर्तमान अवस्था

नेपालको संविधानले अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा तथा सुविधाविहीन तथा अपाङ्गता भएकाहरूलाई निःशुल्क उच्च शिक्षाको सुनिश्चितताका साथै बालबालिकामाथि हुने विभेद, सजाय र दूराचारलाई निषेध गरेको छ ।

अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन, २०७५ र नियमावली, २०७७ ले कुनै पनि अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार कुण्ठित नहुने उल्लेख गरेको छ । त्यसैगरी बालबालिकालाई शारीरिक सजाय (Corporal Punishment), शारीरिक तथा मानसिक उत्पीडन र हेपाइ (Bulling) र यौन दूराचार (Sexual Harassment) बाट मुक्त राखी सिकाइलाई निरन्तरता दिने गरी भयरहित शिक्षण सिकाइ निर्देशिका, २०६७ जारी भएको छ भने विद्यालय शान्ति क्षेत्र राष्ट्रिय कार्यढाँचा र कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६८ ले विद्यालयलाई सशस्त्र गतिविधि र अन्य हिंसाबाट मुक्त राख्ने, विद्यालयलाई दलगत राजनीति तथा अन्य हस्तक्षेपबाट मुक्त राख्ने र विद्यालयलाई भेदभाव, दूर्व्यवहार, बेवास्ता र शोषणबाट मुक्त राखी सिकाइको निरन्तरताको प्रवर्द्धन गर्ने विधि तथा प्रक्रिया समावेश गरेको छ ।

यसैगरी बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप, २०६७ ले विद्यालयको प्रभावकारिता, समावेशीकरण, शिक्षामा लैङ्गिक पक्ष, बालबालिका, परिवार र समुदायको सहभागिता, स्वास्थ्य, सुरक्षा र बचावट, विद्यालयको भौतिक अवस्था, शिक्षणसिकाइ प्रक्रिया, मातृभाषामा शिक्षणसिकाइ र विद्यालय व्यवस्थापन जस्ता ९ विशेष क्षेत्रका न्यूनतम र अपेक्षित मापदण्ड सहितको कार्यढाँचा विकास गरी विपदकालीन शिक्षाको व्यवस्थाका लागि आधार तयार पारेको छ भने विद्यालय शिक्षाका लागि एकीकृत समता रणनीति, २०७१ ले सामाजिक अवस्था, लैङ्गिकता, भौगोलिक

अवस्थिति, अपाङ्गता, जात र जातीयता, भाषा, स्वास्थ्य र पोषण र सङ्कटापन्न समूहका विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिकाहरूलाई विद्यालय शिक्षाको दायरामा ल्याउने, विद्यालयमा भर्ना भएका विद्यार्थीहरूको सिकाइ र उपलब्धिमा सुधार ल्याउने एवम् बीचैमा विद्यालय छाड्नेदरलाई घटाउने जस्ता प्रमुख उद्देश्यहरूसहित बालबालिकाको अवस्थाअनुसार छुट्टाछुट्टै सम्बोधन गर्ने गरी सिकाइ सुनिश्चित गर्ने मार्गदर्शन गरेको छ ।

त्यस्तै बृहत् विद्यालय सुरक्षा न्यूनतम प्याकेज, २०१८ ले विपद जोखिम न्यूनीकरण र उत्थानशीलताको शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड तयार गरी विद्यालयमा आधारित कार्यान्वयनको परिकल्पना, बृहत् विद्यालय सुरक्षा गुरूयोजना तथा कार्यान्वयन कार्यविधि, २०१८ ले विद्यालय सुरक्षाका मापदण्डहरू कार्यान्वयन गर्ने अपेक्षा, दिगो विकास लक्ष्य ४ ले समग्र शिक्षा क्षेत्रलाई सुरक्षित राखी दिगो र अनुकूल सिकाइ वातावरण सुरक्षित गर्न सुरक्षित विद्यालय र प्रकोप व्यवस्थापनका सम्बन्धमा विभिन्न प्रावधानहरूको तय गरेको छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले पनि सुरक्षित सिकाइ वातावरणका लागि भौतिक तथा मानवीय व्यवस्थापनसम्बन्धी सैद्धान्तिक एवम् व्यावहारिक ज्ञान दिई विपदको पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, न्यूनीकरण र पुनर्लाभसम्बन्धी कार्यक्रमलाई विद्यालय तथा शिक्षालयको वार्षिक कार्यतालिकामा राख्ने, विद्यालयमा हुनसक्ने हेपाइ, हिंसा, असुरक्षा, भय, त्रास, गाली-बेइज्जती, विभेदलगायतका गैरसंरचनात्मक विपद तथा जोखिमहरूको न्यूनीकरणका लागि विद्यार्थी, शिक्षक र समुदायका सदस्यहरूको सहकार्यमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै विद्यालयहरूलाई बालमैत्री, छात्रामैत्री, अपाङ्गतामैत्री तथा सुरक्षित, हिंसारहित र भयरहित सिकाइ केन्द्रको रूपमा विकास गरिने उल्लेख गरिने उल्लेख गरिएको छ ।

४.५.३ उद्देश्यहरु

१. सम्भावित विपद्को पूर्व सावधानी र तयारीको वातावरण तयार गर्नु ।
२. सम्भावित विपद्को व्यवस्थापन तथा उत्थानशीलता प्रणाली विकासको लागि भौतिक, मानवीय तथा आर्थिक स्रोतको तयारी गर्नु ।
३. प्रतिकार्यको संयन्त्र र कार्यढाँचा विकास गर्नु ।
४. अल्पकालीन र दीर्घकालीन पुर्नस्थापना गर्नु ।

४.५.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरु

रणनीति	कार्यनीति
१. सम्भावित विपतमा पनि विद्यालय शिक्षा निरन्तर हुने अवस्थाका लागि उचित तयारी गर्ने	१.१ शिक्षा क्षेत्रमा प्रभाव पार्न सक्ने विपदहरूको पूर्वानुमान र त्यसको मात्राको मूल्याङ्कन एवम् विश्लेषण गर्ने । १.२ विपत प्रतिरोधी भौतिक पूर्वाधार निर्माण तथा पुनर्स्थापना गर्ने।
२. बृहत विद्यालय सुरक्षाका लागि सरोकारवालाहरुसँग सहकार्य गर्ने	२.१ प्रतिकार्य योजना तयार गरी विद्यालयहरूको विद्यालय सुधार योजनामा समावेश गर्न लगाउने। २.२ शिक्षक तालिम र अभिभावक सचेतना कार्यक्रममा विपत पूर्वतयारी, प्रतिकार्य र पुनर्स्थापन सम्बन्धी विषय समावेश गर्ने । २.३ गैरसरकारी संघसंस्थाहरूको सहभागिता र सहयोगको परिचालन

	गर्ने। २.४ विपत व्यवस्थापनका परम्परागत ज्ञान, सीप र अनुभवहरूलाई प्रयोगमा ल्याउने । २.५ आवश्यक पर्ने यन्त्र, उपकरण, औषधि, खाद्यान्न, लत्ताकपडा तथा अन्य राहत सामग्री उपलब्ध गराउने।
३. विपत प्रतिरोधी शिक्षा संरचना तयार गरी विपतको समयमा पनि सिकाइ निरन्तरता हुने वातावरण तयार गर्ने	३.१ वैकल्पिक सिकाइका माध्यमहरूको प्रयोग गर्नका लागि आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्था गर्ने। ३.२ विपत व्यवस्थापनसम्बन्धी पाठ्यसामग्रीहरूको पठनपाठनलाई प्रभावकारी बनाउने

४.५.५ मुख्य उलब्धि, क्रियाकलाप र लक्ष्य,

क. मुख्य उपलब्धि

१. बिपद् व्यवस्थापन प्रतिकार्यको कार्यविधि तयार संयन्त्र र कार्यढाँचा तयारी अवस्थामा रहेको हुनेछ।

२. आवश्यक मानवीय तथा आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापन भएको हुनेछ।

३. बालबालिकाको सिकाइको निरन्तरताको वातावरण बनिसकेको हुनेछ।

ख. क्रियाकलाप

१. प्रत्येक दिन विहान राष्ट्रिय विपद प्राधिकरणको website खोली मौसम सम्बन्धी जानकारी लिने, सो जानकारी विद्यार्थी, शिक्षक तथा जनसाधरणमा सूचित गर्ने ।
२. विपदबाट सुरक्षित हुनका लागि पूर्व तयारी सम्बन्धी अभिमुखरिकरण तथा अभ्यासका कार्यक्रम विद्यालयमा सञ्चालन गर्ने ।
३. भौतिक निर्माण गर्न अघि भविष्यमा हुने प्राकृतिक प्रकोप सम्बन्धी स्थान विशेष अध्ययन गर्ने र मापदण्ड अनुसार संरचना निर्माण गर्ने ।
४. प्रत्येक विद्यालयमा प्राथमिक उपचार बाकसको उपयुक्त व्यवस्थापन गर्ने ।
५. विद्यालय परिसरमा अग्ला रुखहरु हटाउने ।
६. प्रत्येक विद्यालयमा अर्थिङ गर्ने ।
७. विपद फोकल पर्शन तोक्ने ।
८. विपद जोखिम न्युनिकरणका उपायहरु सहित सरोकार वर्गमा अभिमुखिकरण कार्यक्रम गर्ने ।
९. Rescue Team गठन गर्ने ।
१०. विपदको समयमा नभै नहुने न्युनतम उद्धार साम्रगी सहितको झटपट झोला पहुँच योग्य सुरक्षित स्थानमा व्यवस्था गर्ने ।
११. विपद सम्बन्धी जनाउ घन्टी (साइरन) को व्यवस्था गर्ने ।
१२. भौतिक संरचना विपद् प्रतिरोधी निर्माण गर्ने ।

१३. विपद व्यवस्थापन समिति क्रमश गा.पा, वडा र प्रत्येक टोल र विद्यालयमा गठन गर्ने ।

१४. विपद पूर्वानुमान गरी जोखिम क्षेत्रका विद्यार्थी र अभिभावकहरुलाई जानकारी गराउने ।

१५. भौतिक संरचनाको अवस्था अवलोकन गरी पुनः निर्माण र मर्मत संभार गर्ने ।

१६. उद्धारका सामग्रीहरुको उचित तरिकाले व्यवस्थापन गर्ने र चाहिएको समयमा सजिलै उपलब्ध होस् ।

१७. प्राथमिक उपचार सम्बन्धी बक्स र तालिम सञ्चालन गर्ने ।

१८. विपद सम्बन्धी आवश्यक सन्देशमूलक सामग्री तयार तथा प्रकाशन प्रसारण गर्ने

विद्यालय सुरक्षा विपद् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलताका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	उत्थानसिलताका लागि सचेतना विकास गर्ने	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓		✓	
२	शिक्षक तथा विव्यस तालिम	पटक	✓	✓	✓	✓	✓		✓	सबै विद्यालय
३	स्थानीय तहमा संकटासन्नता मूल्याङ्कनका आधारमा योजना निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	५	
४	निरन्तर र सुरक्षित सिकाइका लागि शिक्षक विद्यार्थी सम्मिलित कार्य समूह निर्माण र परिचालन	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓		✓	
५	स्वास्थ्य सुविधा सहितको स्वास्थ्य शिक्षक कार्यकर्ताको व्यवस्था	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	२०	
६	हरित, सफा, शान्त र सुरक्षित विद्यालय प्रवर्धन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
७	आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षासँग सम्वन्धित विभिन्न मापदण्ड, निर्देशिका तथा कार्यविधि एकिकृत गर्ने	पटक	१					१	१	
८	शिक्षाका सबै उपक्षेत्रमा उल्लेखित आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा गर्न सकिने विधिमा वैकल्पिक उपाय सहित योजना बनाउने	पटक	१					१	१	

४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

४.६.१ परिचय

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ अनुसार विद्यालयमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, खानेपानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर. शिक्षक कक्ष, प्रधानाध्यापक कक्ष, सभाहल, कम्प्युटर कक्ष, मञ्च, बगैंचा जस्ता भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने, विद्यालय भवनलगायत सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद जोखिममुक्त बनाउँदै सबै विद्याललाई सुरक्षित एवम् बालमैत्री, हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने जस्ता नीतिगत व्यवस्था गरिएको छ ।

शिक्षा ऐन तथा नियमावलीमा तोकेको मापदण्ड अनुसार बालबालिकाको पठनपाठनको लागि सुरक्षित विद्यालय, पढ्नका लागि कक्षाकोठा, खेल्नका लागि खेलमैदान, दिसा-पिसाबका लागि शौचालय, सरसफाइ र पिउनका लागि खानेपानी जस्ता भौतिक पूर्वाधार विद्यालयका आधारभूत संरचना हुन् ।

४.६.२ वर्तमान अवस्था

विद्यालय भवनहरु सामान्यतया पर्याप्त तथा राम्रो अबस्थामा रहेका

१. खेलमैदानभएका विद्यालयहरु करीव ५० प्रतिशतमा राम्रो र अन्यमा सुधार गर्नु पर्ने
२. शौचालय सामान्यतया सबैमा रहेको तर महिला, पुरुष र अपाङ्गमैत्री तथा **WASH** सुविधा करीव ५० प्रतिशतमा नरहेको ।
३. घेराबार भएका विद्यालय ५० % भएको, बाँकी असुरक्षित ।
४. छात्रावास, पुस्तकालय र वाचनालय ९८.५% नभएको ।
५. फर्निचर अपर्याप्त
६. स्वच्छ खानेपानी अपर्याप्त ।

समस्याहरु

१. सबै विद्यालयहरुमा भौतिक पूर्वाधार पूर्ण नहुँनु
२. महिला, पुरुष शौचालय संयुक्त हुँदा शौचालयमा WASH को समस्या ।
३. खेल मैदान साँगुरो हुँदा पाठ्यक्रमले तोकेका उद्धेश्य पुरा गर्न कठिन ।

४.६.३ उद्देश्यहरु

१. मापदण्ड बमोजिम विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास र विस्तारका गर्नु/गराउनु,
२. संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय गैससहरूसँग लागत साझेदारीको आधारमा स्रोत व्यवस्थापन गरी भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्नु।
३. सुरक्षित विद्यालयको अवधारणाअनुरूप गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षा व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नु,

४.६.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरु

रणनीति	कार्यनीति
१. आवश्यकता र प्राथमिकताका	१.१ कक्षाकोठा अभाव भएको विद्यालयको भौतिक पूर्वधार विकासका लागि

आधारमा भौतिक संरचनामा लगानी गर्ने	पहिलो प्राथमिकता दिने १.२ न्युनतम भौतिक पूर्वाधार सुनिश्चित भएपछि विकासका मापदण्ड निर्धारण गर्ने
२. प्रकोप प्रतिरोधी, बालमैत्री, सिकाइमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा उत्थानशील भौतिक पूर्वाधार विकास गर्ने	२.१ जोखिमयुक्त संरचनाहरु पहिचान गरी पुननिर्माण तथा पुनस्र्थापना गर्ने २.२ नयाँ बनाइने संरचनाहरु प्रकोप प्रतिरोधी, बालमैत्री, सिकाइमैत्री, तथा अपाङ्गमैत्री बनाउने

४.६.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धि

सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक वातावरण सहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त हुने ।

ख. नतिजा

- आवश्यता पहिचान तथा प्राथमिकीकरणको आधारमा विद्यालयहरुको भौतिक पूर्वाधार विकास भएको हुने
- राज्य तथा गैर राज्यबीचमा पूर्वाधार विकासका लागि लागत साझेदारी भएको हुने
- तोकिएको मापदण्ड बमोजिम पूर्वाधार निर्माण भई सुरक्षित वातावरणमा सिकाइ भएको हुने

ग. क्रियाकलाप

- विज्ञ टोली सहितको विद्यालयगत अभिभावक भेला गराई संस्थागत, व्यक्तिगत र प्रणालीगत समस्या पहिचान, विश्लेषण गरी आवश्यकता पहिचान तथा प्राथमिकीकरण गर्ने
- मापदण्ड बमोजिम भौतिक पुर्वाधार विकासको सुनिश्चितता गर्ने
- राज्य तथा गैर राज्य निकाय समेतको लागत साझेदारी गर्ने
- स्थानीय प्राविधिक, प्रविधि विज्ञहरुलाई विद्यालयको भौतिक निर्माण कार्यान्वियन एवम् मूल्यांकनको समिक्षात्मक टिप्पणी सहित पृष्ठपोषण अदान प्रदान गर्ने वातावरण सिर्जना गर्ने ।

विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	पूर्वाधार बिकासका लागि मापदण्ड एवं सूचकको तयारी	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
२	पूर्वाधार विकास एवं विस्तारका लागि १० वर्षे गुरुयोजना तयार	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	विद्यालय, स्थानीय तह
३	विद्यालयको मर्मत सम्भार र संवर्द्धन	निरन्तर		१				१	१	
४	पूर्वाधार विकासको लागि स्रोत व्यवस्था र जिम्मेवारी	निरन्तर	√	√	√	√	√			स्थानीय तह, विव्यस
५	अपाङगता मैत्री, लैङगिक मैत्री संरचनाको विकास	विद्यालय		३	३	३	३	१२	३०	विद्यालय
६	विद्यालय भवन मर्मत	आवश्यक	१	१	१	१	१	५	१०	विद्यालय

४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

४.७.१ परिचय

सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति, २०७२ ले सूचना तथा सञ्चारका संरचनामा पहुँच पुर्याउने विषयमा नीतिगत व्यवस्था गरेको छ भने शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी गुरू योजना कार्यान्वयन गर्ने लगायतका नीतिहरू उल्लेख गरेको छ ।

डिजिटल नेपालको कार्य ढाँचा, २०७६ ले विद्यालय तथा क्याम्पसहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षा, जियोस्प्यासियल र जिआइएस शिक्षा प्रदान गर्ने र शिक्षा क्षेत्रको सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षासम्बन्धी क्षमता विकास गर्ने, सबैका लागि सूचना प्रविधि सम्बन्धी साक्षरता प्रदान गर्ने उल्लेख गरेको छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ मा सबै विद्यालय तथा शिक्षण संस्थाहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी संरचना तयार गर्ने, कनेक्टिभिटी पुर्याउने, तालिम, शिक्षणसिकाइ तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्नका लागि आवश्यक सामग्रीको व्यवस्थापन र जनशक्तिको संरचना तयार गर्ने विषय उल्लेख गरिएको छ ।

त्यसैगरी विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रममा शिक्षणसिकाइमा सूचना प्रविधिको प्रयोगको लागि आवश्यक सामग्री विद्यालयलाई उपलब्ध गराउने, विज्ञान/गणित/अंग्रेवी विषयमा विद्युतीय सामग्री निर्माण गर्ने, पूर्वाधार विकास र शिक्षणसिकाइ सामग्री प्रदान गर्ने, नमुना विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सिकाइ केन्द्र स्थापना गर्ने, एकीकृत लेखा सफ्टवेयर (CGAS) कार्यान्वयन गर्ने र एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (IEMIS) विकास गर्ने मुख्य क्रियाकलापहरू रहेका थिए ।

एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली वेवमा आधारित बनाइए पनि धेरैजसो विद्यालयमा कम्प्युटर लगायत सूचना प्रविधिसम्बन्धी सामग्री वा इन्टर्नेट कनेक्टिभिटीको अभावले पूर्णरूपमा विद्यालयमा आधारित बनाउन सकिएको छैन ।

४..७.२ बर्तमान अवस्था

शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास तथा समुचित प्रयोगले विद्यार्थीहरूबीच विद्यमान प्रविधिगत भिन्नता (Digital Divide) कम गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षणसिकाइको साधनको रूपमा सिकाइ सुधार गर्ने, सबैका लागि शिक्षामा पहुँच पुर्याउने र शिक्षाको व्यवस्थापकीय एवम् शासकीय पद्धतिमा सुधार ल्याउने कार्य गर्दछ ।

लिखु तामाकोशी गाउँपालिका अन्तरगत सञ्चालित विद्यालयहरुमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार, जनशक्ति र प्रयोगको अवस्था विश्लेषण गर्दा निम्नानुसारका तथ्य भेटिए:

- प्रत्येक माध्यामिक विद्यालयहरुमा कम्प्युटर ल्याब भएको, आधारभूत तह मात्र भएका विद्यालयहरुमा नभएको ।
- धेरै विद्यालयहरुमा स्मार्ट बोर्ड नभएको ।
- ICT उपकरणहरु प्रशासनिक कार्य र परीक्षाका लागि प्रयोग भइरहेको विद्यार्थी सिकाइमा कम प्रयोग भएको।

- IEMIS अपडेट मा.वि हरुले आफैं गर्ने गरेको तर आ.वि हरुले वाह्य जनशक्ति प्रयोग गरी गर्ने गरेको ।
- सबै विद्यालयहरुमा Internetको व्यवस्था भएको
- करिव ५० प्रतिशत भन्दा बढी शिक्षकहरु प्रविधिमैत्री नरहेको ।
- कक्षा ६–८ मा कम्प्युटर विषय पढाइ भइरहेको तर अभ्यास हुन नसकेको।
- ICT उपकरणहरु मर्मत संभार खर्चको केही कतैबाट व्यवस्था नभएको ।
- द्रुत गतिको Internet को सुविधा नभएको साथै यस शीर्षकमा हुने निकाशा पर्याप्त नरहेको ।
- दक्ष सीपयुक्त जनशक्तिको अभाव साथै यस सम्बन्धी तालिमको पनि व्यवस्था नभएको ।
- ICT उपकरणहरु प्रयोग विहिन हुनु

४.७.३ उद्देश्यहरु

- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा पहुँच विस्तार गरी सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउनु ।
- शिक्षाको समग्र व्यवस्थापनलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी प्रभावकारी, पारदर्शी र जवाफदेही बनाउनु
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमार्फत सहज र छिटोछरितो शैक्षिक सेवा प्रवाह गर्नु

४.७.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरु

रणनीति	कार्यनीति
१. सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिपूर्वाधार विकास गर्ने	१.१ विद्यालयको आवश्यकता अनुसार कम्प्युटर, इन्टरनेट, फोटोकपि, प्रिन्टर लगायतका क्ष्ऋत् साधनहरु उपलब्ध गराउने १.२ क्ष्ऋत् साधनहरुको समुचित प्रयोग गर्न क्रमशः प्रशासनिक कार्यहरु कागजविहिन (Paperless) बनाउँदै लैजाने १.३ विद्यालयलाई ICT साधनहरु को मर्मत गर्न प्राविधिक जनशक्ति गाउँपालिकाले उपलब्ध गराउने १.४ इन्टरनेट प्रदायक संस्थाहरुसँग सहकार्य गरी विद्यालयहरुमा उच्च गतिको इन्टरनेट सेवा प्रदान गने
२. प्रविधिमैत्री शिक्षणसिकाइमा जोड दिने	२.१ शिक्षक सहायता र पृष्ठपोषण प्रणालीमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने। २.२ शिक्षणसिकाइमा प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धी शिक्षकहरुको क्षमता विकास तालिम सञ्चालन गर्ने २.३ विद्यालयहरूमा विभिन्न कक्षा र विषयका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री उपलब्ध गराई उचित प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
३. IEMIS प्रयोग प्रभावकारी बनाउने	३.१ प्रत्येक विद्यालयलाई समयमा नै IEMIS अध्यावधिक गर्न प्रोत्साहित गर्ने ३.२ IEMIS तथ्याङ्कलाई शैक्षिक नीति, योजना, कार्यक्रम तथा बजेट निर्माणमा प्रयोग गर्ने

४.७.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धि

सबै विद्यालयमा सूचना तथा संचार प्रविधिको पहुँच र प्रयोगमा विस्तार भई शिक्षण सिकाइ सान्दर्भिक, उद्देश्यमूलक एवम गुणस्तरीय हुने तथा विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा सुशासन प्रवर्धन हुने

ख. नतिजा

- सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार विकास भई सबैको पहुँच पुग्ने,
- अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीमा विद्यार्थीको सहज पहुँच हुने,
- विद्यालयहरूले सिकाइ तथा व्यवस्थापकीय कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरेको हुने,
- सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन हुने,
- सूचना प्रविधिको प्रयोगले व्यवस्थापन र सुशासनमा सुधार आउने,
- अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा सुधार आउने ।

ग. प्रमुख क्रियाकलाप

- हरेक वर्ष पुर्नताजगि तालिमको व्यवस्था गर्ने ।
- एक शिक्षक एक ल्यापटपको व्यवस्था गर्ने ।
- कक्षकोठामा प्रविधिको प्रयोग गरी शिक्षण गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।
- विद्यालय समय बाहिर कम्प्युटर कक्षा सञ्चालन गरी आर्थिक स्रोत जुटाउने ।
- गा.पा मा एक जना (कम्तिमा) दक्ष ICT प्राविधिकको व्यवस्था गरी महिनामा एक पटक घुम्ती सेवा सेवा —विद्यालयमा) उपलब्ध गराउने ।
- विद्यालयहरूमा ICT in Education को सुविधा विस्तार गर्ने ।
- प्रत्येक विद्यालयमा इन्टरनेट सेवा विस्तार गर्ने ।
- विभिन्न कक्षा र विषयको अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री उपलब्ध गराउने ।
- सबै विद्यालयको IEMIS Excel-based Software प्रणाली सुदृढीकरण गर्ने ।
- सूचना प्रविधिमा आधारित विद्यार्थी प्रगति विवरण र प्रमाणीकरणको व्यवस्था मिलाउने ।
- विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी सबै गतिविधि वेबसाइटमा प्रकाशन गर्ने व्यवस्था मिलाउने (गाउँपालिका र क्रमशः सबै विद्यालय) ।
- शिक्षणसिकाइमा Online र Offline प्रविधिको प्रयोगमा जोड दिने ।

शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	ओटा	३	३	३	३	३	१५	३०	
२	प्रत्येक विद्यालयमा Internet Connectivity को व्यवस्था	ओटा	३०	११	०	०	०	४१	४१	सङ्घ र स्थानीय तह
३	शिक्षकहरूको क्षमता विकास	जना		३०	३०	३०	३०	१२०	१७५	
४	विद्यालमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता	विद्यालय	१	३	३	४	४	१५	३०	
५	IEMIS व्यवस्थापन		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
६	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको क्षमता विकास	पटक		१				१	१	
७	विद्यालमा इ हाजिरी ब्वस्थापन	ओटा		२	२	२	२	८	१५	
८	माध्यमिक विद्यालयका अनिवार्य विषयहरूको भर्चुअल कक्षा सञ्चालन				१	२	३	६	१०	

९	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्पयुटर, इन्टर्नेट लगायतको व्यवस्थापन (लागत सहभागीताका अधारमा)	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	४०	
१०	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्पयुटर, इन्टर्नेट लगायत प्रयोगका लागि तालिमको व्यवस्था	जना	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१३०	

परिच्छेद ५: सुशासन तथा व्यवस्थापन

शिक्षा पद्धतिमा निर्णय तथा कार्यान्वयनको समग्र प्रक्रियाले शासकीय प्रबन्धलाई जनाउँदछ । यसमा संरचना र प्रक्रिया दुवै पर्दछन्। योजनाको प्रभावकारी र कुशलतापूर्वक कार्यान्वयन गरी बालबालिकाको सहभागिता र सिकाइमा सुधार गर्न संरचना, भूमिका र कार्यप्रक्रिया आवश्यक हुन्छन् ।

विद्यालय सञ्चालनार्थ लिइने निर्णय, निर्णयको कार्यान्वयन, कार्य एवम् नतिजा प्रतिको जबाफदेहिता, समग्र प्रक्रियामा हुने सरोकारित पक्षको सहभागिता, स्वीकारोक्ति एवम् अपनत्वले विद्यालय शासनको अवस्था र व्यवस्थाको झल्को दिने गर्दछ। विद्यालय सञ्चालनमा अधिकारको निरुपण, विन्यास, र प्रयोग एवम् उत्तरदायित्वलाई कसरी विभिन्न सरोकारवालाहरु बीचमा पुनवितरण गर्ने भन्ने विषय मुख्य सरोकार हो । संरचना स्वरुप र शक्तिको अभ्यासले विद्यालय सञ्चालन र नियन्त्रणमा भूमीका खेल्दछ ।

राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय अभ्यास समेतलाई बिश्लेषण गर्ने हो भने विद्यालय शासन बिकेन्द्रीकरण तथा असल शासनकै मान्यतासँग आवद्धता भएको भेटिन्छ । विद्यालयले तोकिएको मानक बमोजिमको विद्यार्थी उपलब्धि प्रति जबाफदेही बन्नु पर्दछ । निर्णय प्रक्रियामा, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप, स्रोत र साधनको प्रयोगमा र शिक्षक व्यवस्थापनमा स्वायत्तता, स्रोत पहिचान, प्राप्ति, विनियोजन र खर्चमा, पाठ्यक्रम विकास, पाठ्यपुस्तकको छनौट, विकास र प्रयोग, विद्यालयको कार्यकारी कार्य, कानूनी कार्य, शैक्षिक व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य, सुपरिवेक्षण र अनुगमन सम्बन्धी कार्य विद्यालय शासनसँग जोडिएर आउँछन् ।

यस परिच्छेदमा योजना कार्यान्वयनबाट अपेक्षित नतिजा हासिल गर्नका लागि आवश्यक संरचना, क्षमता विकास, योजना कार्यान्व र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीका सम्बन्धमा समीक्षा गरिएको छ । वर्तमान समीक्षाका आधारमा यस योजनाका अपेक्षित नतिजा प्राप्तिका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरूको कुशल तथा प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक संस्थागत संरचना, क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको स्वरूप प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१. शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास

५.१.१ परिचय

शिक्षामा तीनै तहका सरकार, विद्यालय, समुदाय तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरूको भूमिकाबाट मात्र सुशासन कायम गर्न सकिन्छ । शिक्षा क्षेत्रको यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचनासहित क्षमता विकास, कार्य जिम्मेवारी र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली सुदृढ हुनुपर्दछ । नेपालको संविधानले संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको सरकारका एकल र साझा अधिकारका सूचीसहित शिक्षाको शासकीय प्रबन्ध र व्यवस्थापन हुने व्यवस्था गरेको छ । यस सन्दर्भमा एकल अधिकार मूल रूपमा प्रभावी भई साझा अधिकार परिपूरक वा सम्पूरक भएर आउँछ भन्ने विषयलाई ध्यान दिनुका साथै शिक्षामा विशिष्ट प्रकृतिका कार्यको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका लागि विशेष प्रबन्धको आवश्यकता पर्छ । त्यसैगरी योजना कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग,

समता र समावेशिताको प्रवर्द्धन, नतिजाप्रतिको जिम्मेवारी र उत्तरदायित्त्वजस्ता पक्षहरूलाई प्राथमिकता दिनुपर्दछ ।

५.१.२ बर्तमान अवस्था

केन्द्रमा रहेको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र, शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र, राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड, प्रदेश स्तरमा रहेका मन्त्रालय, शिक्षा विकास निर्देशनालय, शिक्षा तालिम केन्द्र, स्थानीय स्तरमा रहेका शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, विद्यालयहरु विद्यालय शिक्षाको सेवा प्रवाह गर्ने संगठनात्मक संरचनाहरु हुन् ।यसैगरी स्थानीय तहमा रहने शिक्षा समिति, सामाजिक विकास समिति, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ लगायतका संस्थागत व्यवस्थाहरु रहेकाछन् ।यी सबै संगठन तथा संरचनामा आवद्ध जनशक्तिहरुको क्षमता विकास तथा क्षमताको समुचित उपयोग मार्फत शैक्षिक सेवा प्रवाह गुणस्तरीय एवम् प्रभावकारी बन्न सक्छ । संस्थागत क्षमताको सुदृढीकरणले अपेक्षित उद्देश्य प्राप्ति सम्भव हुन्छ। गाउँपालिकाको शैक्षिक सेवा प्रवाह सम्बन्धमा बर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्दा निम्न अवस्था विद्यमान देखिन्छ ।

- विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ र बाल क्लब नियमानुसार गठन भएको साथै क्रियाशिल रहेका।
- लेखापरिक्षण, सार्वजानिक सुनुवाई समयमै भएकोतथा आर्थिक पारदर्शिता भएको
- गाउँपालिका लगाएतका निकायबाट नियमित अनुगमन भएको ।
- विदालय र समुदाय बीच सुमधुर सम्बन्ध कायम भएको ।
- शिक्षक तथा विद्यार्थीले आचारसंहिता पालना गरेको ।
- शिक्षक, विद्यार्थी, प्र.अ. आ आफ्नो क्षेत्रका लागि जवाफदेही रहेको ।
- अधिकारको मिश्रित बाँडफाँड ।
- सूचना तथा संचार प्रविधिको प्रयोग हुन नसकि सुशासन तथा व्यवस्थापन कमजोर भएको ।
- विविधतायुक्त समाजमा एकै किसिमको सेवा प्रवाहले शैक्षिक राजनैतिक नेतृत्व प्रति कम विश्वास ।
- वि.व्य.स, शि.अ.संघ तथा प्रधानाध्यापकको नियुक्तमा राजनैतिक हस्तक्षेप
- शैक्षिक सुधार सुशासन तथा व्यवस्थापनका लागि दलहरुसँग स्पष्ट खाका, दुरदर्शिता नहुनु ।
- राजनैतिक हस्तक्षेपका कारण क्षमतावान् नेतृत्व समितिमा आउन नसक्नु ।

५.१.३ उद्देश्यहरु

- विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा सुचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी पारदर्शिता, प्रभावकारिता, कार्यकुशलता एवम् जवाफदेहिता सुनिश्चित गरी सुशासन अभिवृद्धि गर्नु
- कार्यसम्पादनमा उत्तरदायी र नतिजाप्रति जवाफदेही संयन्त्रको सुदृढीकरण गर्नु,
- आवश्यक कानुन तर्जुमा र कार्यान्वयन गरी संस्थागत संरचना मजवुत बनाउनु,
- विद्यालयका शिक्षक, प्रधानाध्यापक र विभिन्न समितिका पदाधिकारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु,

- प्रधानाध्यापकको छनौट र नियुक्ति प्रक्रियामा कार्यसम्पादन करार गरी विद्यालयको व्यवस्थापकीय पक्षमा सुधार ल्याउनु,

५.१.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरु

रणनीति	कार्यनीति
१. आगामी २ वर्षभित्र शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक ऐन, नीति तथा कानुनहरु निर्माण गर्ने	१.१ शिक्षा ऐन, नीति तथा कानुन तयार गर्ने सरोकारवालाहरुसँग सहकार्य गर्ने १.२ शिक्षा नीति तथा कानुन तयार गर्दा संघीय तथा प्रादेशिक नीति तथा कानुनी प्रावधानहरुसँग उचित सहसम्बन्ध कायम गरी स्थानीय आवश्यकतालाई प्राथमिकता दिने
२. वित्तिय सुशासनका लागि सुचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग र संस्थागत क्षमता विकास गर्ने	२.१ विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा जोड दिने २.२ शैक्षिक सुचनाहरु तथा महत्वपूर्ण जानकारी नियमित वेवसाइटमा अध्यावधिक गरी पारदर्शिता कायम गर्ने
३. विद्यालय तथा गाउँपालिकाको शैक्षिक सेवा सञ्चालन र व्यवस्थापनमा सुधार ल्याउने	३.१ प्रधानध्यापक तथा शिक्षकहरुसँग कार्यसम्पादन करार सम्झौता गर्ने, ३.२ कार्यसम्पादन तथा नतिजाको आधारमा पुरस्कृत तथा दण्डित हुने व्यवस्था लागु गर्ने, ३.३ प्रधानध्यापक, शिक्षक, कर्मचारी तथा विभिन्न समितिका पदाधिकारीहरुलाई क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, ३.४ प्रत्येक पदाधिकारीहरुको आचार सहिंता बनाई कार्यान्वयन गर्ने

५.१.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धि

सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग तथा संस्थागत क्षमता अभिबृद्धि भई विद्यालय सञ्चलनमा पारदर्शिता, निष्पक्षता, प्रभावकारिता एवम् जबाफदेहिता प्रवर्धन मार्फत सुशासन कायम भएको हुने

ख. मुख्य नतिजा

- विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग भई गुणस्तरीय एवम् प्रभावकारी सेवा प्रवाह हुने
- सबै प्रधानध्यापक तथा शिक्षहरुसँग कार्यसम्पादन करार सम्झौत भएको हुने
- आचार संहिता तयार भई कार्यान्वयन भएको हुने
- कार्यसम्पादन तथा नतिजाको आधारमा पुरस्कार तथा दण्ड दिने प्रणाली कार्यान्वयन भएको हुने

ग. क्रियाकलाप

- प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकसँग कार्यसम्पादन करार गरी नतिजाप्रति उत्तरदायी र जिम्मेवार बनाउने
- शिक्षक सहायता प्रणाली विकास तथा परिचालन
- विद्यालय शिक्षा सम्बद्ध निकाय तथा पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास
- आवश्यकता, क्षमता र व्यापक सहभागितामा विद्यालय सुधार योजना निर्माण र कार्यान्वयन
- अधिकार, जिम्मेवारी र कामको बाँडफाँड

संस्थागत संरचना र क्षमता विकासका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	जम्मा		
१	आवश्यक कानुनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास	सङ्ख्या	१					१	१	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
२	संस्थागत संरचना निर्माण तथा क्षमता विकास	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			
३	प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			
४	कार्यसम्पादन करार गरी सबैलाई नतिजाप्रति जिम्मेवार बनाउने	पटक		१	१	१	१	१	५	
५	स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना तथा सञ्चालन	सङ्ख्या	१					१	१	
६	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइसम्बन्धी संयन्त्र विकास गर्ने	सङ्ख्या		१				१	१	
७	विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण, सरसफाइ तथा स्वच्छता, विपद् तथा महामारी सम्बन्धी सेवा तथा समन्वयका लागि संयन्त्र विकास गर्ने	सङ्ख्या		१				१	१	

५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रवन्ध

५.२.१ परिचय

सङ्घमा रहेको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले समग्र शिक्षा नीति तथा योजना तर्जुमा, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय तथा अन्य विषयगत मन्त्रालयसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्दछ । त्यसैगरी विकास साझेदारहरूसँग सहकार्य तथा समन्वय गर्ने र योजना तथा कार्यक्रमको समग्र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने जिम्मेवारी पनि शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको रहेको छ । मन्त्रालय अन्तर्गत समग्र विद्यालय क्षेत्रका रणनीतिक योजना विकास, समन्वय, मापदण्ड विकास, अनुगमन तथा शैक्षिक सूचनाको व्यवस्थापन, शिक्षक तालिमका कोर्सहरू विकास तथा शिक्षा सेवाका कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गर्नका लागि शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसाग्री विकासका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक पद्दती, नीति तथा कार्यक्रमको उपलब्धि तथा प्रभाव अध्ययन गरी सुधारका लागि मार्ग पहिचान गर्न सघाउने कार्यका लागि शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र गरी तीनओटा विभागीय निकायहरू रहेका छन् ।

शिक्षक छनौट, बढुवा तथा अध्यापन अनुमति पत्रसम्बन्धी कार्य गर्न शिक्षक सेवा आयोग र शिक्षक अभिलेख तथा निवृत्तिभरण लगायतका निवृत्त शिक्षकको सेवाका लागि सङ्घिय मामला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय अन्तर्गत शिक्षक किताबखाना रहेको छ । राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डले कक्षा १० र कक्षा १२ मा सार्वजनिक परीक्षा सञ्चालन गरीरहेको छ । प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र अन्तर्गत एकएकऔटा शिक्षा विकास निर्देशनालय र एकएकओटा शिक्षा तालिम केन्द्र रहेका छन् । स्थानीय तहमा शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाले स्थानीय तहको शिक्षा सम्बन्धी काम गरिरहेको अवस्था छ । यसका अत्तिरिक्त सङ्घिय शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गत प्रत्येक जिल्लामा एकओटाका दरले ७७ ओटा जिल्लामा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाईहरू रहेका छन् ।

सङ्घीय संरचना अनुसार कार्यसम्पादन गर्नका लागि तत्काल परिवर्तन गरिएको उल्लिखित सङ्गठन संरचना तथा जनशक्ति व्यवस्थपान विद्यालय शिक्षामा सुशासन कायम गरी कुशल व्यवस्थापनका लागि पर्याप्त नदेखिएको अवस्था छ । विभिन्न गाउँपालिकाहरूले शिक्षकहरूलाई ल्यएर काम लगाएको अवस्था छ । शिक्षका कतिपय ससर्त अनुदानका बजेट र कार्यक्रमहरू स्पष्ट बुझाइको अभावमा विद्यालयलाई नदिएर फ्रिज हुने, विद्यालयलाई दिएपनि समयमा नदिने जस्ता समस्याहरू सबैतिर बल्झिएका छन् । आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ देखि सबै विद्यालयका बालविकास कक्षादेखि कक्षा ५ सम्मका बालबालिकाको दिवा खाजा वापतको रकम दिन थालिएको अवस्था रहेको छ । कक्षा १० परीक्षासम्बन्धी कामका लागि सेवाग्राहीहरू परीक्षाबोर्डको शाखा र प्रदेश कार्यालयहरूमा आउने गर्दछन् जबकि त्यो कामको बारेमा शाखा र प्रदेश कार्यालयहरू अनभिज्ञ छन् । त्यसैले यतिवेला योजना र कार्यक्रमको कार्यान्वयनको सवालमा केही द्विविधाहरू देखिएको अवस्था छ । गाउँपालिकाहरूमा प्राप्त हुने योजना कार्यान्वयनको आवश्यक बजेट समेत समयमा फुकुवा नहुनाले तोकिएको समयमा योजना कार्यान्वयन हुन सकिरहेको छैन । कतिपय योजनाको बजेट आर्थिक वर्षको अन्तमा मात्र निकास हुने हुँदा सोही आर्थिक वर्षमा काम हुन सकेको छैन ।

५.२.२ वर्तमान अवस्था

कुनै पनि योजनाको सफलता तब मात्र हुन्छ जब योजना प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन भएको हुन्छ । योजनाको प्रभावकारिताका लागि संस्थागत संरचना, सीपयुक्त मानव संसाधन, आवश्यक वित्तिय तथा अन्य स्रोत साधनको समुचित प्रवन्ध गरिएको हुन्छ ।योजना बास्तविक आवश्यकतामा आधारित भएर तर्जुमा गरिएमा मात्र अपेक्षित लक्ष्य प्राप्ति सम्भव हुन्छ । लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्रका क्षेत्रगत योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने अधिकार प्रदान गरे सँगै स्थानीय शिक्षा ऐन तथा कार्यविधि तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गरी शैक्षिक सुधारमा अगाडी बढेको छ ।यो शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण पनि सोही प्राथमिकताको उपज हो ।

विद्यालय शिक्षाको अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिएसँगै यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि व्यवस्था भएका संस्थागत संरचनाहरुको सुदृढीकरण तथा जनशक्तिको क्षमता, उत्प्रेरणा, मनोबल र उपयोगमा बृद्धि गर्नु आजको आवश्यकता हो । खास गरी गाउँ कार्य गाउँपालिकाको कार्यलय, शिक्षा,युवा तथा खेलकुद शाखा, सामाजिक समिति, गाउँ शिक्षा समिति, वडा समितिको कार्यालय, वडा शिक्षा समिति, विद्यालय, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ, प्रधानध्यापक समेतको संस्थागत तथा कार्यगत क्षमता अभिबृद्धि एवम् आफ्नो काम, कर्तव्य र नतिजाप्रति जिम्मेवार र जबाफदेही बनाउन सकेमा मात्र योजनाको कार्यान्वयन सम्भव हुन्छ ।

योजना निर्माण, कार्यान्वयन एवम् प्रतिफल वितरण सम्म सरोकारवाला पक्षहरुको सहभागिता भएमा स्वामित्व तथा अपनत्व बृद्धि भई दिगोपना सम्भव हुन्छ । विद्यालय, प्रधानध्यापक, शिक्षक, अभिभाक, शिक्षा प्रशासन, जनप्रतिनिधिहरुको संयुक्त प्रयासबाट नै अपेक्षित सुधार सम्भव हुन्छ ।यही स्पिरिटमा यो योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने लक्ष्य लिइएको छ ।

५.२.३ उद्देश्यहरु

- शिक्षा क्षेत्रको योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी विद्यालय शिक्षाको पहुँच, गुणस्तर र सान्दर्भिकता अभिवृद्धि गर्नु
- गाउँपालिका क्षेत्र भित्र रहेका शिक्षासँग सम्बन्धित संस्थागत संरचनाहरुको सुदृढीकरण गर्नु
- शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयनमा सम्बद्ध जनशक्तिको क्षमता विकास गर्नु
- कार्यान्वयनका चरणमा देखा पर्ने समस्याहरुको समयमै पहिचान गरी समाधान गर्नु

५.२.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरु

रणनीति	कार्यनीति
१. शिक्षा क्षेत्रको योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने	१.१ योजना कार्यान्वयन योजना तयार पार्ने १.२ सरोकारवालमाझ योजनाको प्रवोधिकरण गर्ने १.३ कार्यान्वयन संयन्त्रको संस्थागत क्षमताको सुदृढीकरण गर्ने

५.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धि

दश वर्षको योजनाका आधारमा पाँच वर्षे शिक्षा क्षेत्रको कार्यक्रमहरु प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन भई विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर अभिबृद्धि भएको हुने

ख. प्रमुख नतिजा

- योजना कार्यानव्यन गर्ने संयन्त्रहरुको संस्थागत क्षमतामा अभिवृद्धि भई शिक्षा क्षेत्रको योजना प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन् भएको हुने
- कार्यन्वयन योजना तयार भएको हुने
- अनुगमन सूचक सहित अनुगमन तथा मूल्याङ्न भएको हुने
- कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास भई शैक्षिक सेवा प्रवाह छिटो, छरितो, गुणस्तरीय एवम् प्रभावकारी भएको हुने
- समयमै प्रतिवेदन प्राप्त भई पृष्ठपोषण प्रदान भएको हुने

ग. प्रमुख क्रियाकलाप

- गाउँ शिक्षा समिति, सामाजिक समिति, शिक्षा शाखा, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ, प्रअ, शिक्षकहरुको क्षमता विकास
- आचार संहिता निर्माण गरी कार्यान्वयन
- उपलब्धीको सार्वजनिकीकरण, सामाजिक परीक्षण
- अर्धवार्षिक प्रगति समीक्षा, पृष्ठपोषण

संस्थागत संरचना र क्षमता विकासका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८०/८१	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	सङ्ख्या	१					१	१	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
२	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् अद्यावधिक	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			
३	प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			
४	आवश्यक कानुन निर्देशिका तथा कार्यविधिको विकास	सङ्ख्या		१				१	१	
५	कानुन निर्देशिका मापदण्डको प्रबोधीकरण	सङ्ख्या	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			
६	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइसम्बन्धि कार्यक्रम सञ्चालन	सङ्ख्या		१				१	१	
७	सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदनका आधारमा विद्यालयहरूलाई थप सहजीकरण	सङ्ख्या		१				१	१	

परिच्छेद ६: लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

६.१ परिचय

शिक्षामा लगानीले प्रमुख तीन पक्षहरू; सबै बालबालिका र नागरिकलाई शैक्षिक अवसर र सहभागिता, सहभागी सबैलाई गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता र स्रोतको समतामूलक वितरण र उपयोगमा ध्यान दिने गरेको पाइन्छ ।आधारभूत शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य तथा माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क सबै नागरिकहरूलाई उपलब्ध गराउने संवैधानिक प्रावधान रहेको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा, खुला शिक्षा, दुर शिक्षा, विशेष शिक्षा, सामुदायिक सिकाई केन्द्रहरूका अतिरिक्त औपचारिक संरचना बाहिरका ट्युसन कोचिङ सेन्टरहरूको नीति, योजना र समग्र व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको रहने गरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले २३ वटा अधिकारहरूको विस्तृतीकरण गरेकोछ । कार्यक्षेत्रभित्रका शैक्षिक संस्थाहरूलाई अनुदान उपलव्ध गराउने, लेखापरीक्षण र वित्तिय सुशासन कायम गर्ने दायित्व गाउँपालिकाको कार्यक्षेत्रमा रहेकोले सीमित स्रोत साधनलाई मितव्ययी, नियमित, प्रभावकारी र पारदर्शी ढँगले व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ ।

वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गत दुईवटा पक्षहरूलाई समेटिएको छ । एकातर्फ योजना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोतको आँकलन, प्राप्ति र उपयोगलाई समेटिएको छ भने प्रदेश तथा संघीय सरकारबाट प्राप्त विभिन्न प्रकारका अनुदानहरूलाई विद्यालयहरूमा पुर्याइ तोकिए वमोजिम खर्च, पारदर्शिता बढाउदै समग्र पक्षमा वित्तीय अनुशासन कायम गर्नुपर्नेछ ।

सीमित स्रोतसाधन र असिमित आवश्यकताको सम्बोधन गर्नु प्रमुख चुनौती रहेको छ । कमजोर पूर्वाधारको विस्थापन गरी सुविधासम्पन्न पूर्वाधारको निर्माण गर्नु पनि चुनौती रहेको छ । कार्यान्वयन संयन्त्रको क्षमता विकास र सबलीकरण गर्नु पनि अर्को चुनौतीका रूपमा देखापरेको छ ।

६.२ बर्तमान अवस्था

शिक्षामा राज्यको पर्याप्त लगानी समतामूलक र न्यायपूर्ण सामाजिक व्यवस्थाका लागि हुने गर्दछ । एकातिर संवैधानिक प्रावधानले मुलुकले समता र न्यायमा आधारित समाजवाद उन्मुख राज्य परिकल्पना गर्नु, अर्कोतिर शिक्षा क्षेत्रको लगानी र निजी क्षेत्रको संलग्नता क्रमशः बढ्दै जानुले शिक्षामा लगानीका सम्बन्धमा चुनौती थपिएको छ ।

शिक्षामा आवश्यक पर्ने स्रोत पहिचान गरी तिनलाई एकत्रित गर्नु र उपयुक्त तरिकाले वितरण तथा उपयोग गर्नु शिक्षामा लगानीको प्रबन्ध गर्दा ध्यान दिनुपर्ने महत्त्वपूर्ण पक्ष हुन् । शिक्षामा आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत कहाँबाट जुटाउने, कुन-कुन क्षेत्रमा स्रोतको विनियोजन गर्ने, विनियोजित स्रोतको प्रवाह कसरी गर्ने र उपलब्ध स्रोतको उपयोग कुन ढङ्गबाट गर्ने भन्ने विषयमा जति ध्यान पुग्दछ, शैक्षिक लगानीको पक्ष उत्तिनै सक्षम र व्यवस्थित हुन्छ । यो योजना कार्यान्वयनका लागि लगानी र स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरिएको छ ।

शिक्षाका सबै तहमा गुणस्तर र पहुँच अभिवृद्धिका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालनका लागि समन्वयात्मक रूपमा स्रोतको खोजी र व्यवस्थापन गर्ने जस्ता प्रयास निरन्तर रूपमा भइरहेका छन् । विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा ल्याउन, टिकाउन र सिकाइका लागि आवश्यक न्यूनतम प्रबन्ध मिलाउन पनि थप लगानी आवश्यक देखिन्छ । शिक्षाको वित्तीय प्रणालीमा संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारका साथै समुदायको साझेदारी रहनेछ । स्रोत साधनको परिचालनका लागि गाउँपालिकाको दृढ प्रतिवद्धता, निजी क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रबन्ध र समुदायबीच खर्च साझेदारीको आवश्यकता पर्नेछ । यस्ता बहुपक्षीय पद्धति केवल कोष सञ्चालनका लागि मात्र नभई प्रमुख साझेदारहरूबीच सुदृढ स्वामित्व तथा जवाफदेहिताको अभिवृद्धि गर्नुपर्ने हुन्छ । वित्तीय व्यवस्थापन, प्रतिवेदन तयारी र सामाजिक परीक्षणलाई संस्थागत गर्ने सम्बन्धमा सम्बद्ध निकायको क्षमता वृद्धि यस योजनाको अर्को महत्त्वपूर्ण पक्ष हो ।

लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाले चालु आर्थिक वर्षमा स्थानिय स्रोतको २६.२ प्रतिशत बजेट विनियोजन गरेको देखिन्छ । पञ्चवर्षीय शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयनको वित्तीय व्यवस्थापनका मुख्य स्रोत संघीय, प्रदेश र स्थानीय सरकार रहनेछन् । अभिभावक र समुदायको भूमिका परिपूरकको रूपमा रहनेछ । शिक्षा क्षेत्रमा कार्य गर्ने संघ संस्थाहरूलाई विज्ञताका आधारमा क्षेत्रगत रुपमा साझेदारी गर्न सकिनेछ । समग्र वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गत योजना कार्यान्वयनका लागि प्रयाप्त वित्तिय स्रोत जुटाउनु,शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि विद्यालयहरूलाई आवश्यकताका क्षेत्रमा स्रोत उपलब्ध गराउने र स्रोत साधनको प्रभावकारी व्यवस्थापन मार्फत वित्तीय सुशासन कायम गर्ने कार्यहरू प्राथमिकतामा रहेका छन । नतिजामा आधारित स्रोत विनियोजन पद्धति मार्फत विद्यालयहरूलाई नियमित अनुदानका अतिरिक्त एकमुष्ट, मागमा आधारित, कार्य सम्पादनमूलक र प्रोत्साहनमूलक अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ । श्रोतको आँकलन तपशिल वमोजिम गरिएको छ ।

क्रस	वित्तिय स्रोतको व्यवस्थापन	कुल बजेट रु हजारमा	प्रतिशत अनुमानित	कैफियत
१	संघीय सरकार	९९३१९०	८६.१३%	
२	प्रदेश सरकार	२३४७८	२.०४%	
३	स्थानीय सरकार	१३६४३२	११.८३%	
४	अभिभावक तथा समुदाय	०	०.००%	
५	संघ संस्था तथा दातृ निकाय	०	०.००%	
६	स्थानीय दाता तथा अन्य स्रोत	०	०.००%	
		११५३१००	१०० %	

६.३ उद्देश्यहरु

- योजना अवधिभर विद्यालय शिक्षामा आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्नु,
- पहिचान गरिएका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गर्नु,
- पहिचान गरिएका कार्यक्रमहरूको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यक्रमगत बजेट निर्धारण गर्नु,
- लगानीको उपयोगको अवस्था, विधि र प्रक्रिया प्रस्तुत गर्नु र जवाफदेहिता स्पष्ट पार्नु,
- योजना कार्यान्वयनका लागि उपलब्ध सहायताको सक्षमता र प्रभावकारितामा सुधार गर्नु ।

६.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरु

रणनीति	कार्यनीति
१. शिक्षा क्षेत्रमा लगानी बढाउने	१.१ तीनै तहको सरकार तथा गैरसरकारी संघसंस्थासँग लागत साझेदारीमा आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापन गर्ने १.२ अवस्था र आवश्यकताका आधारमा समानीकरण, समपूरक, सशर्त र विशेष अनुदानको अवलम्बन गर्ने
२. खर्चमा मितव्ययिता, कार्यदक्षता र प्रभावकारीता सुनिस्चित गर्ने	२.१ विनियोजित बजेटको सही सदुपयोगको सुनिश्चितताकोलागि सुदृढ अनुगमन तथा निरिक्षण प्रणालीको विकास गर्ने २.२ स्रोतको उपयोग गर्ने प्रमुख इकाई विद्यालय हुने भएकाले गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने जवाफदेहिता विद्यालयबाट निर्वाह हुने व्यवस्था गर्ने २.३ सुत्र र नतिजामा आधारित स्रोत विनियोजन पद्धतिलाई अङ्गीकार गर्ने २.४ वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली र सार्वजनिक खरिद प्रणालीको दृढताका साथ परिपालना गर्ने २.५ मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गर्ने २.६ वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वलाई थप सुदृढ गर्ने

६.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धि

विद्यालय शिक्षामा स्रोतको दिगो व्यवस्थापन भई शैक्षिक पहुँच, समता, गुणस्तर र क्षमता विकासमा सुधार आउने ।

ख. नतिजा

- विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधारको लागि आवश्यक स्रोतको पहिचान र परिचालन हुने
- विद्यालय शिक्षाका हरेक निकायमा कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व निर्वाह भएको हुने
- मापदण्डका आधारमा खर्च गर्ने पद्धतिको विकास हुने

- स्रोत व्यवस्था र परिचालनमा गैससहरूसँगको साझेदारी विकास भएको हुने
- सबै शिक्षण संस्थाहरूको सामाजिक परीक्षण भएको हुने

ग. प्रमुख क्रियाकलाप

- नीति निर्माण सम्बन्धी अभीमुखीकरण तथा कार्यशाला सञ्चालन
- स्रोतहरुको पहिचान तथा कार्यक्रमहरुको प्राथमिकीकरण
- अनुगमन तथा निरीक्षण
- जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरु
- उपल्लो तहसँग समन्वय
- सरोकारवालाहरु बिच अन्तरक्रिया
- दातृ निकायहरुसँगको समन्वय
- नतिजामा आधारित स्रोत विनियोजन पद्धति विकास
- विद्यालयको लेखा प्रणाली सुदृढीकरणको लागि लेखासम्बन्धी तालिम सञ्चालन
- विद्यालयहरूबाट शिक्षा ऐन-नियम र आर्थिक ऐन-नियमको परिपालना र दोहोरो लेखा प्रणाली अवलम्बन
- सम्बद्ध सबै संस्थाहरूकोलागि सामाजिक परीक्षण
- योजनामा आधारित स्रोत बाँडफाँड र लगानी गर्ने प्रणालीको स्थापना

आगामी ५ वर्षको वार्षिक अनुमानित बजेट र कार्यक्रम र १० वर्षको कुल अनुमानित बजेट देहायअनुसार प्रक्षेपण गरिएको छ ।

क) सङ्घीय सरकारबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क.स.	अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र / विषय	आर्थिक वर्ष					५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	७७७४	८१६३	८५७१	८९९९	९४४९	४२९५६	
२	आधारभूत शिक्षा	१०७३६१	११२७२९	११८३६६	१२४२८४	१३०४९८	५९३२३७	
३	माध्यमिक शिक्षा	३९२१०	४११७१	४३२२९	४५३९०	४७६६०	२१६६६०	
४	प्राविधिक शिक्षा र व्यवसायिक तालिम	३०००	३१५०	३३७१	३६०६	३८५९	१६९८६	
५	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजिवन सिकाइ	१४६२	१५३५	१६१२	१६९२	१७७७	८०७८	
६	पाठ्यक्रम,पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मुल्याङ्कन	५५९१	५८७१	६१६४	६४७२	६७९६	३०८९४	
७	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	११५३	१२११	१२७१	१३३५	१४०१	६३७१	

८	शैक्षिक समता र समावेशीकरण	११३८	११९५	१२५५	१३१७	१३८३	६२८८	
९	विद्यालय पोषण र स्वास्थ्य कार्यक्रम	६२६८	६५८१	६९१०	७२५६	७६१९	३४६३५	
१०	विद्यालय सुरक्षा विपद न्यूनिकरण तथा उत्थानशीलता	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	
११	विद्यालय भौतिक पुर्वाधार विकास	१८६४	१९५७	२०५५	२१५८	२२६६	१०३००	
१२	विद्यालयमा सुचना तथा संचार प्रविधि	१०००	१०५०	११०३	११५८	१२१६	५५२६	
	जम्मा	**१७६२२१**	**१८५०३२**	**१९४३४७**	**२०४१३१**	**२१४४१०**	**९७४१४१**	

ख) प्रदेश सरकारबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क.स.	**अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र / विषय**	**आर्थिक वर्ष**					**५वर्षको जम्मा**	**१० वर्षको जम्मा**
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	०	०	०	०	०	०	
२	आधारभूत शिक्षा	०	०	०	०	०	०	
३	माध्यमिक शिक्षा	११३६	११९३	१२५२	१३१५	१३८१	६२७७	
४	प्राविधिक शिक्षा र व्यवसायिक तालिम	0	०	०	०	०	०	
५	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजिवन सिकाइ	०	०	०	०	०	०	
६	पाठ्यक्रम,पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मुल्याङ्कन	०	०	०	०	०	०	
७	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	०	०	०	०	०	०	
८	शैक्षिक समता र समावेशीकरण	0	०	०	०	०	०	

९	विद्यालय पोषण र स्वास्थ्य कार्यक्रम	२९३२	३०७९	३२३३	३३९४	३५६४	१६२०१	
१०	विद्यालय सुरक्षा विपद न्यूनिकरण तथा उत्थानशीलता	०	०	०	०	०	०	
११	विद्यालय भौतिक पुर्वाधार विकास	०	०	०	०	०	०	
१२	विद्यालयमा सुचना तथा संचार प्रविधि	०	०	०	०	०	०	
	जम्मा	४०६८	४२७१	४४८५	४७०९	४९४५	२२४७८	

ग) स्थानीय तहबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क.स.	अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र / विषय	आर्थिक वर्ष					५वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	4498	४५८८	४६८०	४७७३	४८६९	२३४०८	
२	आधारभूत शिक्षा	5796	५९१२	६०३०	६१५१	६२७४	३०१६३	
३	माध्यमिक शिक्षा	3222.5	३२८७	३३५३	३४२०	३४८८	१६७७०	
४	प्राविधिक शिक्षा र व्यवसायिक तालिम	0	०	०	०	०	०	
५	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजिवन सिकाइ	300	३०६	३१२	३१८	३२५	१५६१	
६	पाठ्यक्रम,पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मुल्याङ्कन	1500	१५३०	१५६१	१५९२	१६२४	७८०६	
७	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	1850	१८८७	१९२५	१९६३	२००२	९६२७	
८	शैक्षिक समता र समावेशीकरण	2150	२१९३	२२३७	२२८२	२३२७	१११८९	

९	विद्यालय पोषण र स्वास्थ्य कार्यक्रम	2300	२३४६	२३९३	२४४१	२४९०	११९६९	
१०	विद्यालय सुरक्षा विपद न्यूनिकरण तथा उत्थानशीलता	0	०	०	०	०	०	
११	विद्यालय भौतिक पुर्वाधार विकास	4300	४३८६	४४७४	४५६३	४६५४	२२३७७	
१२	विद्यालयमा सुचना तथा संचार प्रविधि	300	३०६	३१२	३१८	३२५	१५६१	
	जम्मा	२६२१७	२६७४१	२७२७६	२७८२१	२८३७८	१३६४३२	

घ) अन्य सङ्घसंस्थाबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा खर्च हुने अनुमानित बजेट

क.स.	अनुदान प्रास हुने उपक्षेत्र / विषय	आर्थिक वर्ष					५वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	०	०	०	०	०	०	
२	आधारभूत शिक्षा	०	०	०	०	०	०	
३	माध्यमिक शिक्षा	०	०	०	०	०	०	
४	प्राविधिक शिक्षा र व्यवसायिक तालिम	०	०	०	०	०	०	
५	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजिवन सिकाइ	०	०	०	०	०	०	
६	पाठ्यक्रम,पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मुल्याङ्कन	०	०	०	०	०	०	
७	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	०	०	०	०	०	०	
८	शैक्षिक समता र समावेशीकरण	०	०	०	०	०	०	
९	विद्यालय पोषण र स्वास्थ्य कार्यक्रम	०	०	०	०	०	०	

१०	विद्यालय सुरक्षा विपद न्यूनिकरण तथा उत्थानशीलता	०	०	०	०	०	०	
११	विद्यालय भौतिक पुर्वाधार विकास	०	०	०	०	०	०	
१२	विद्यालयमा सुचना तथा संचार प्रविधि	०	०	०	०	०	०	
जम्मा		**०**	**०**	**०**	**०**	**०**	**०**	

६.७ वित्तीय योजनाको सारांश

क.स.	विद्यालय शिक्षाका मुख्य तथा अन्तर्सम्वन्धित उपक्षेत्र तथा विषयहरू	योजना अवधिको कुल लागत	लक्ष्य(५ वर्ष)					श्रोत आँकलन				
			१	२	३	४	५	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	संघ संस्था	अन्य
१	विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरू											
क	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	६६३६४	१२२७२	१२७५१	१३२५१	१३७७३	१४३१८	४२९५६	०	२३४०८	०	
ख	आधारभूत शिक्षा	६२३४००	११३१५७	११८६४१	१२४३९६	१३०४३५	१३६७७२	५९३२३७	०	३०१६३	०	
ग	माध्यमिक शिक्षा	२३९७०७	४३५६९	४५६५०	४७८३४	५०१२५	५२५२९	२१६६६०	६२७७	१६७७०	०	
घ	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम	१६९८६	३०००	३१५०	३३७१	३६०६	३८५९	१६९८६	०	०	०	
ङ	अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ	९६४०	१७६२	१८४१	१९२४	२०११	२१०२	८०७८	०	१५६१	०	
२	अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू											
क	पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मूल्याङ्कन	३८७००	७०९१	७४०१	७७२५	८०६४	८४२०	३०८९४	०	७८०६	०	
ख	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	१५९९९	३००३	३०९८	३१९६	३२९८	३४०४	६३७१	०	९६२७	०	
ग	शिक्षामा समता र समावेशीकरण	१७४७७	३२८८	३३८८	३४९२	३५९९	३७१०	६२८८	०	११६८९	०	
घ	विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम	६२८०५	११५००	१२००६	१२५३६	१३०९१	१३६७२	३४६३५	१६२०१	११९६९	०	
ङ	विद्यालय सरक्षा, विपद न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता	२२१०	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	०	०	०	
च	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	३२६७७	६१६४	६३४३	६५२९	६७२१	६९२०	१०३००	०	२२३७७	०	

छ	विद्यालयमा सूचना तथा प्रविधि	७०८७	१३००	१३५६	१४१५	१४७६	१५४०	५५२६	०	१५६१	०	
३	शिक्षाको व्यबस्थापन र संस्थागत क्षमता विकास	१६५४९	२९९५	३१४५	३३०२	३४६७	३६४०	१६५४९	०	०	०	
४	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	१५००	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०	०	०	
५	कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण	२०००	४००	४००	४००	४००	४००	१०००	१०००	०	०	
	कुल जम्मा	११५३१००	२१०२०१	२१९८८९	२३०१०९	२४०८२९	२५२०७३	९९३१९०	२३४७८	१३६४३२	०	
	प्रतिशतमा कूल जम्मा	१००.००%	१८.२३%	१९.०७%	१९.९६%	२०.८९%	२१.८६%	८६.१३%	२.०४%	११.८३%	०.००%	

नोट: क्रियाकलापगत वजेट अनुसूचीमा राखिएको छ।

परिच्छेद ७. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

७.१ परिचय

शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा स्रोत र साधनहरूको विनियोजन र वितरण के कसरी भइरहेको छ, लगानीको प्रवाह समुचित ढंगले भएको छ वा छैन, कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रियामा त्रुटिहरू छन् वा छैनन् भन्ने कुरा निश्चित गर्न व्यवस्थापनबाट कार्यक्रम कार्यान्वयनको लक्ष्य र प्रगित बारेमा नियमित वा आवधिक रूपमा निगरानी, निरीक्षण, पुनर्वितरण, पर्यवेक्षण एवम् जाँचबुझ गर्ने गराउने कार्य अनुगमन हो । यसले कार्यक्रमको प्रगति र वर्तमान स्थितिको बारेमा जानकारी गराउँदछ । शैक्षिक कार्यक्रमको सान्दर्भिकता, उपयुक्तता, दक्षता र प्रभावकारीताको सन्दर्भमा सुव्यवस्थित एवम् उद्देश्यपूर्ण ढंगले जाँजबुझ तथा लेखाजोखा गर्ने कार्य मूल्याङ्कन हो । मूल्याङ्कन प्रतिफल र प्रभावसँग बढी केन्द्रत हुन्छ । अनुगमनः सामान्यतः कार्यक्रम कार्यान्वयनको चरणमा मात्र गरिन्छ भने मूल्याङ्कन कार्यक्रम सञ्चालनका चरणका साथै कार्यक्रम सम्पन्न भएपश्चात पनि गरिन्छ । अनुगमन र मूल्याङ्कनले शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा भएको लगानीलाई उद्देश्यमूलक, पारदर्शी, नतिजामूखी, जवाफदेही र उत्तरदायी बनाउन सहयोग गर्दछ ।कार्यक्रम कार्यान्वयनको प्रभावकारिता उक्त कार्यको निरीक्षण, अनुगमन र पृष्ठपोषण लिनेदिने कार्यमा निर्भर गर्दछ । कार्यान्वयनको वास्तविक अवस्था, कमीकमजोरी पहिचान गरी समाधानका लागि दिशानिर्देश गर्न अनुगमन आवश्यक हुन्छ ।

७.२ वर्तमान अवस्था

नेपालमा आठौं योजनाबाट अनुगमन तथा मूल्याङ्नलाई योजनाको अभिन्न अङ्गको रूपमा समेटेको पाइन्छ । राष्ट्रियस्तरमा प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समित (NDAC) र मन्त्रालयस्तरमा सम्बन्धित मन्त्रीको अध्यक्षतामा मन्त्रालयस्तरीय विकास समस्या समाधान समिति (MDAC) गठन भई चौमासिक रूपमा बैठक बस्ने र विकास कार्यक्रमहरूको चौमासिक प्रगति समिक्षा गर्ने गरिन्छ सङ्घीय संरचना प्रारम्भ भएपछि मन्त्रालयको संरचनागत परिवर्तन भई योजना तथा अनुगमन महाशाखा अन्तर्गत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन शाखा रहेको छ ।

शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य संङ्घीय तहमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र लगायतका निकायहरूबाट, प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र प्रदेश शिक्षा निर्देशनायलबाट, जिल्ला स्तरमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाईबाट र स्थानीय तहमा शिक्षा शाखाबाट हुँदै आएको छ । शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले शैक्षिक संस्थाहरूको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीहरुको उपलब्धि परीक्षण गर्दै आएको छ ।

विद्यालय निरीक्षक तथा स्रोतकेन्द्रबाट शिक्षकलाई शिक्षण प्रक्रियामा स्थलगत प्राविधिक सहयोगका अत्तिरिक्त विद्यालय एवम् शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया लगायतका विषयमा निरीक्षण तथा सुपरीवेक्षण हुने गरेकोमा अहिले आएर स्रोतकेन्द्र खारेज भएका हुनाले सुपरीवेक्षणका लागि कुनै संस्थागत प्रबन्ध रहेको छैन । हाल आएर केही गाउँपालिकाहरूमा विषयगत विज्ञ समूह गठन गरी शिक्षकहरूलाई पेशागत सहायता प्रदान गर्ने कार्य प्रारम्भ भने भएको छ ।

विद्यालय, विद्यार्थी, शिक्षक, कक्षाकोठा तथा पूर्वाधारसम्बन्धी मुख्य सूचना प्राप्तीको आधारको रूपमा शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (IEMIS) लाई लिइएको छ । विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धि, शिक्षक तथा विद्यार्थीको सामाजिक तथा भाषिक पृष्ठभूमि लगायतको विषयमा पनि तथ्याङ्क संकलनको कार्य शुरू गरिएको छ ।विद्यालय

तह, स्थानीय तह, प्रदेश र संङ्घीय तहमा शैक्षिक योजना निर्माण, कार्यान्वयन तथा समीक्षाको लागि शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको उपयोग गरीएको छ ।

त्यसै गरी स्थानीय तहमा उल्लिखित प्रबन्ध भए पनि सङ्घीय संरचना अनुसार अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई थप व्यवस्थीत गरी आवश्यक नतिजाहरू सबै तहको सरकारले प्राप्त गर्न सक्ने गरी स्वचालित बनाइनु पर्ने छ । यसका लागि हाल प्रयोगमा रहेको शैक्षिक सूचना प्रणालीमा सुधार गरी एकीकृत सूचना प्रणालीका माध्यमबाट तीनै तहका सरकारले आवश्यक सूचना प्राप्त गर्न सक्ने बनाइनु आवश्यक छ । अनुगमन र मूल्याङ्कनलाई औपचारिक निर्वाह गर्ने प्रयोजनका लागि नभई सुधार र प्रोत्साहनका लागि प्रयोग गरिनु पर्दछ । अनुगन तथा मुल्याङ्कनका नतिजका आधारमा कार्यक्रममा सुधार गर्ने परिपाटीलाई व्यवस्थित गर्नु पनि उत्तिकै आवश्यक छ

७.३ उद्देश्यहरु

- आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी सुदृढ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास गर्नु,
- नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रयोगमा ल्याउनु
- योजना कार्यान्वयनका बखत देखिएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु
- परिपत्र/निर्देशन/कानुनी प्रावधानहरूको कार्यान्वयनको अवस्था पहिचान गरी पृष्ठपोषण प्रदान गर्नु,
- सहभागितामूलक अनुगमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण पद्धतिको विकास गर्नु,
- अनुगमन प्रणालीलाई लगानी, प्रक्रिया र प्रतिफलसँग आवद्ध गर्नु ।

७.४ रणनीति तथा कारयनीतिहरु

रणनीति	कार्यनीति
१. प्रभावकारी अनुगमन संयन्त्र मार्फत सेवाग्राहीमैत्री सेवा प्रबाहलाई प्रबर्धन गर्ने	१.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनकालागि संस्थागत संयन्त्र तथा जनशक्ति विकास गर्ने १.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको प्रभावकारीताको लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने १.३ अनुगमन सूचकहरुको निर्माण गर्ने १.४ अनुगमन योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने १.५ सहभागितामूलक तथा नतिजामा आधारित अनुगमन पद्धतिको प्रयोग गर्ने १.६ स्वचालित प्रतिवेदन प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने १.७ स्रोत विज्ञहरुको नियुक्ती र परिचालन

७.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धि

विद्यालयमा अनुगमन प्रणाली संस्थागत सुदृढीकरण भएको हुने ।

ख. प्रमुख नतिजा

- नतिजामा आधारित सहभागितामूलक अनुगमन प्रणाली स्थापित हुने ।
- विद्यालय शिक्षाका हरेक निकायमा कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व निर्वाह भएको हुने ।
- उचित प्रोत्साहन र पुरस्कार दिने व्यवस्थाले शिक्षक एवम् विद्यालय कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादनमा सुधार आएको हुने ।
- नियमित र समूहगत अनुगमन/ सुपरिवेक्षणले शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास भएको हुने ।
- विद्यालयहरूको आर्थिक क्रियाकलापमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता वृद्धि भएको हुने ।
- नियमित रुपमा प्रतिवेदन प्राप्त भएको हुने ।
- अनुगमनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग भई प्रभावकारितामा अभिबृद्धि भएको हुने

ग प्रमुख क्रियाकलाप

- सहभागितामूलक गाउँपालिका स्तरीय विद्यालय अनुगमन समिति गठन र परिचालन ।
- विषयगत शिक्षक समूह गठन र शिक्षण कार्यको सुपरिवेक्षणमा परिचालन ।
- शिक्षक/कर्मचारी कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनको लागि सूचक निर्माण र उपयोग ।
- गाउँपालिकास्तरीय प्रअ बैठकको नियमित आयोजना र सूचना सम्पेषण ।
- अनुगमन पश्चात् पृष्ठपोषण र प्रतिवेदन प्रणाली कार्यान्वयन ।
- Mobile Message Monitoring System कार्यान्वयन ।
- विषयगत शिक्षक समूह गठन र कार्यस्थलमा सुपरिवेक्षण ।
- नतिजाको आधारमा प्रोत्साहन, पुरस्कार र दण्ड-सजायको व्यवस्था ।
- नियमित अनुगमनमा संस्थासम्बद्ध समितिहरूको परिचालन ।
- नियमित विद्यालय अनुगमन तथा निरीक्षण, कक्षा अवलोकन, पृष्ठपोषण

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(पहिलो ५ वर्ष)							
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा	१० वर्षको लक्ष्य	कैफियत
१	अनुगमन पद्धति विकास तथा कार्यान्वयन	गाउँपालिका	२	२	२	२	२	१०	२०	सङ्घ, स्थानीय तह
२	अनुगमन प्रणालीका लागि सूचक तयारी र अध्यावधिक			१				१	२	
३	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	सङ्घ तथा प्रदेश
४	विद्यार्थीको सिकाइ उपलव्धी परिक्षण गर्ने	कक्षा		३	५	८	१०	४	४	सङ्घसँग समन्वय गरेर
५	स्थिति प्रतिवेदन तयारी	पटक	१ पटक	१ पटक	१ पटक	१ पटक	१ पटक	५ पटक	५	सङ्घ, स्थानीय
६	विद्यालयमा गरिने सामाजिक परिक्षणलाई प्रभावकारी र नियमित बनाउने ।	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		
७	विद्यालयहरूको लेखापरीक्षण	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		
८	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	गाउँपालिका	५	१०	२०	४०	४०			
९	विज्ञ समूह, विद्यालयनिरीक्षक तथा शिक्षक सिकाइ समूह मार्फत्, शिक्षा शाखा मार्फत् विद्यालय	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			

	अनुगमन तथाकक्षा सुपरिवेक्षण									
१०	प्रधानाध्यापक तथा आधारभूत तह संयोजकबाट विद्यालय तथा कक्षाकोठा अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
११	प्रमाणमा आधारित मूल्याङ्कनका लागि अभिलेखिकरण	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
१२	स्थानीय तहद्धारा कक्षा अनुगमन	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	

सन्दर्भ सामाग्रीहरु

- विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना
- नेपालको १६ औ पञ्चवर्षिय योजना
- नेपालको शिक्षा नीति
- गाउँपालिकाको वेवसाइट
- गाउँपालिकाले प्रकाशन गरेका प्रतिवेदन
- IEMIS, शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र
- गाउँपालिकाको IEMIS
- दिगो विकास लक्ष्य

अनुसूची १: क्रियाकलापगत वजेट

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष) २०८१/८२-२०८५/८६)					योजना अवधिको कुल लागत	लगानीको श्रोत आँकलन रु हजारमा				
		पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौ		संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	संघसंस्था	अपुग
३.१	**प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा**											
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्डको प्रबोधिकरण गर्ने	०	१००	०	०	०	१००	१००	०	०	०	०
२	प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	०	५०	०	०	०	५०	०	०	५०	०	०
३	परिवार, समुदाय, गैर सरकारी संघसंस्था, निजीक्षेत्रसँग सहकार्य तथा समन्वय गर्ने	०	१००	१५	१५	१५	१४५	०	१४५	०	०	०
४	सहयोगी कार्यकर्ता र शिक्षकको तलब भत्ता	११९५२	१२५५०	१३१७७	१३८३६	१४५२८	६६०४२	४६०४२	०	२००००	०	०
५	न्यूनतम पूर्वाधार, सिकाइ तथा खेल सामग्री आदि व्यवस्थापन गरी न्यूनतम मापदण्डमा सुधार गर्ने	०	५०	५०	५०	५०	२००	०	0	२००	0	०
६	सहजकर्ताको योग्यता पेसागत क्षमता विकास गर्ने	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	0	०	0	०
७	आवश्यकता अनुसार स्थानीय भाषालाई प्राथमिकता दिई स्थानीय भाषाको प्रयोग गर्ने	०	०	०	०	०	०	०	0	०	0	०
८	अभिभावक शिक्षा	०	३००	३१५	३३१	३४७	१२९३	६९३	0	६००	0	

९	बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक, मानसिक तथा भावनात्मक सुरक्षा तथा आवश्यकता अनुसार मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउने (परामर्शदाताले)	२५	२६	२८	२९	३०	१३८	०	0	१३८	0	०
१०	परिवार, समुदाय, निजीक्षेत्र तथा गैर सरकारी संघसंस्थाहरूको सहभागिता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि	२०	२१	२२	२३	२४	१११	०	0	१११	0	०
११	बालउद्यान निर्माण गर्ने	७५	७९	८३	८७	९१	४१४	४१४	0	०	0	०
जम्मा		**१२२७२**	**१३४८६**	**१३९१०**	**१४६०२**	**१५३२९**	**६९५९९**	**४८३५४**	**१४५**	**२१०९९**	**०**	**०**
३.२	**आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-८)**											
१	शिक्षकहरूको पारिश्रमिक र क्षमता विकास	११०५५७	११६०८५	१२१८८९	१२७९८४	१३४३८३	६१०८९७	६०४२६६	0	6631	0	0
२	विद्यालय नक्साङ्कन	०	२००	०	०	०	२००	०	0	२००	0	0
३	दरबन्दि पुनर्वितरण तथा समायोजन	०	२००	०	०	०	२००	०	0	२००	0	0
४	बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	0	0	0	0
५	प्रारम्भिक कक्षाको न्युनतम प्याकेज व्यवस्थापन र संचालनका लागि विद्यालयलाई अनुदान	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	0	0	0	0
६	व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	०	११०५	0	0	0
७	विव्यस, शिअसंका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	५५३	५५३	५५२	०	०

८	अभिभावक अभिमुखिकरण र सहभागिता	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	५५३	०	१६५८	०	०
९	सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	१७१०	०	५००	०	०
१०	कक्षा १ देखि ३ सम्मको बालवालिकाका लागि बालमैत्री शिक्षण सिकाइको व्यवस्थापन	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	१७६३	०	१०००	०	०
१२	कक्षा पुस्तकालयको वा बुक कर्नरको स्थापना गरी बालवालिकालाई भरपुर पढाईको अवसर प्रदान	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	११०५	०	५००	०	०
जम्मा		**११३१५७**	**११९२१५**	**१२४७५६**	**१३०९९३**	**१३७५४३**	**६२५६६४**	**६१२७१२**	**१६५८**	**११२४१**	**०**	**०**
३.३	**माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)**											
१	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने कानून, कार्यविधि, निर्देशिकाहरू तयारी	१५०	०	०	०	०	१५०	०	०	०	०	०
२	माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सनिश्चित गर्ने तथा खुला तथा दुर शिक्षा लगायतका वैकल्पिक प्रवन्ध गर्ने	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	०	०	०	०	०
३	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, खानेपानी, खेलमैदान, घेरावार, शौचालय)	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	०	०	०	०	०
४	सिकाइ सामाग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन तथा सञ्चालन अनुदान	१५००	१५७५	१६५४	१७३६	१८२३	८२८८	०	०	०	०	०
५	कक्षा ९-१२ मा कार्यरत शिक्षकका लागि तलब भत्ता	४०४६९	४२४९२	४४६१७	४६८४८	४९१९०	२२३६१७	१२६१४५	२७०००	३००००	०	०

६	शिक्षक क्षमता विकास तालिम	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	०	०	०	०	०
७	विव्यस, शिअसंघ पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास र अभिमुखिकरण	२५०	२६३	२७६	२८९	३०४	१३८१	०	०	०	०	०
८	सिकाइका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा वृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामाग्री तथा क्षमता विकास	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	०	०	०	०	०
जम्मा		**४३५६९**	**४५५९०**	**४७८६९**	**५०२६३**	**५२७७६**	**२४००६७**	**१२६१४५**	**२७०००**	**३००००**	**०**	**०**
३.४	**प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम**											
१	प्रयोगशाला व्यवस्थापन सहयोग	०	२००	०	०	०	२००	२००	०	०	०	०
२	विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा(बाली विज्ञान पशु विज्ञान सिभिल इञ्जिनियरिङ इत्यादी)कार्यक्रम सञ्चालन सहयोग	१७५०	१७५०	१७५०	१७५०	१७५०	८७५०	०	८७५०	०	०	०
३	सामुदायिक विद्यालयमा सञ्चालित प्राविधिक शिक्षा कार्यक्रमको अनुगमन, नियमन र व्यवस्थापन	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०	०	०	०	०
४	प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा सम्वन्धी पालिका स्तरिय नीतिको तर्जुमा	०	५०	०	०	०	५०	५०	०	०	०	०
५	छोटो अवधिका सिपमूलक तालिमहरू सञ्चालन	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	०	०	१५००	०	७१०
६	प्राविधिक धार सञ्चालनका लागि विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासमा सहयोग	१०००	१०५०	११०३	११५८	१२१६	५५२६	१६५६	०	०	०	०

जम्मा		**३२००**	**३५२०**	**३३४४**	**३४२१**	**३५०२**	**१६९८६**	**२१५६**	**८७५०**	**१५००**	**०**	**७१०**
३.५	**अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ**											
१	निरक्षरहरूको विवरण संकलन र निरन्तर सिकाइका लागि तथ्यांक तयार गर्ने	०	१००	०	०	०	१००	१००	०	०	०	०
२	सामुदायिक पुस्कालयको व्यवस्थापन गरी सामुदायिक सिकाइ केन्द्रसँग आवद्ध गर्ने	२००	१५०	१५८	१६५	१७४	८४७		०	६४७	०	०
३	सामुदायिक केन्द्रमा सूचना तथा संचार प्रविधि मैत्री उपकरणको व्यवस्था गर्ने	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	२७६	०	०	०	०
४	संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा समन्वय संयन्त्र विकास गर्ने	५०	५३	५६	५८	६१	२७८	०	०	१२९	०	०
५	सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय तथा स्थानीय तहमा रहेका समुदायमा आधारित संस्थासँग साझेदारी र सहकार्य गर्ने	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
६	अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, खुला विद्यालय लगायतका संस्थाहरूको स्थापना, संस्थागत विकास र सञ्चालनका लागि अनुदान उपलव्ध गराउने	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	१६५८	०	०	०	०
७	जेष्ठ नागरिक, श्रमिक, गृहिणी महिलाहरूका लागि आवश्यकतामा आधारित निरन्तर सिकाइ प्रवर्धन गर्ने	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	२२१०	०	०	०	०
जम्मा		**१४५०**	**१५६३**	**१५३६**	**१६१३**	**१६९४**	**७८५६**	**४२४४**	**०**	**७७६**	**०**	**०**

४.१	**पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मुल्याङ्कन**											
१	पाठ्यक्रम अभिमुखिकरण	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	२७६	०	०	०	०
२	शिक्षक तालिम र पुनर्ताजगी तालिम	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	२७६३	०	०	०	०
३	शिक्षक पेसागत सहयोग	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	११५३	०	०	५०५	०
४	कक्षाकोठामा आधारित विद्यार्थी मूल्यांकन	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	०
५	आवधिक मूल्यांकन	१५०	१५८	१६५	१७४	१८२	८२९	०	०	८२९	०	०
६	स्थानीय पाठ्यक्रम/पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन	५००	५२५	०	०	०	१०२५	०	०	६१५	०	०
७	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	०
८	निशुल्क पाठ्यपुस्तक	२९२४	३०७०	३२२४	३३८५	३५५४	१६१५७	२१२६८	०	०	०	०
९	स्थानिय/पढाइ मैत्री शैक्षणिक सामग्री खरिद, सङ्कलन, निर्माण तथा प्रयोग	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	११०५	०	०	०	०
१०	पढाइ मैत्री शैक्षणिक सामग्री खरिद, सङ्कलन, निर्माण तथा प्रयोग जस्तै: विसङ्केतन किताब, ठूलो किताब, बाहृखरी चार्ट, वर्ण तथा झ्याले पत्ती, शब्द चित्र पत्ती	७००	७३५	७७२	८१०	८५१	३८६८	११०५	०	०	०	०
११	डिजिटल सामाग्रीको प्रयोग	८००	८४०	८८२	९२६	९७२	४४२१	१६५८	०	०	०	०
जम्मा		**६९७४**	**७३२३**	**७१३८**	**७४९४**	**७८६९**	**३६७९८**	**३१५३८**	**०**	**१४४४**	**५०५**	**०**
४.२	**शिक्षक व्यवस्थापन र विकास**											

१	गापा तथा विद्यालय स्रोतबाट नियुक्त शिक्षकहरूको व्यवस्थापनका लागि मापदण्ड तथा निर्देशिका तयारी	०	५०	०	०	०	५०	५०	०	०	०	०
२	शिक्षण सिकाइमा पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न परिक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्ने ।	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	२७६	०	०	०	०
३	शिक्षकलाइ परामर्श कार्य गर्न, अध्ययन अनुसन्धान, अनुगमन, सुपिरवेक्षणको लागि विज्ञ समुह गठन तथा परिचालन गर्ने	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१३८१	०	०	०	०
४	पालिकाले प्रअ र प्रअले शिक्षकहरूसँग करार सम्झौता मार्फत सिकाइ उपलव्धीमा सुधार ल्याउने	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	२७६	०	०	०	०
५	विद्यालय तथा पालिका स्तरमा प्रारम्भिक कक्षाका शिक्षकलाइ पेसागत सहयोग गर्न शिक्षण सिकाइ समुह वैठक/घुम्ती वैठक सञ्चालन गर्ने	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	०	०	०	०
६	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक पेसागत सहयोग तालिम सञ्चालन गर्ने	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	२७६३	०	०	०	०
७	एकीकृत पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि कक्षा १ देखि ३ सम्मका शिक्षकहरूलाई साक्षरता तथा गणितिय सिप एकीकृत तालिमको व्यवस्था	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	१६५८	०	०	११०५	०
८	असल अभ्यासको अवलोकन भ्रमण	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	०	०	१६५८	०	०
९	शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	०	०	०	०
जम्मा		**२३००**	**२४६५**	**२५३६**	**२६६३**	**२७९६**	**१२७५९**	**९७२०**	**०**	**१६५८**	**११०५**	**०**

४.३	**शिक्षामा समता र समावेशीकरण**											
१	स्थानीय तहहरूमा बालबालिकाको अवस्था, सिकाइ आवश्यकता पहिचान गर्ने	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	५५३	०	०	०	०
२	शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित हुनका कारण पहिचान गरी वैयक्तिक आवश्यकता अनुसारको वैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रमहरू तथा सहायता पद्दती तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गराउने ।	४५०	४७३	४९६	५२१	५४७	२४८७	२४८७	०	०	०	०
३	विद्यालय बाहिर रहेको सबै बालबालिकालाइ विद्यालय भित्र ल्याउन तथा अध्ययनमा निरन्तरताको सुनिश्चित गर्न जनसहभागिता सहितको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	२२१०	०	०	०	०
४	विशेष लक्षित समूहका विद्यार्थीहरूको आवश्यकता र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम तथा अवसर लागतसँग तादाम्य गरी छात्रवृत्ति दिने व्यवस्था मिलाउने	११३५	११९२	१२५१	१३१४	१३८०	६२७२	६२७२	०	०	०	०
५	पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामाग्रीलाइ अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिक उत्तरदायी बनाउदै सबै बालबालिकाको सिकाइ सुनिश्चित गर्ने	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	२७६	०	०	०	०
६	पाठ्यतक्रमलाइ स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान तथा सिप समावेश गर्ने र सिकाइलाइ जीवनोपयोगी सिपसँग आवद्द गर्ने ।	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	०	०	०	०

७	स्थानीय तहबाट आधारभूत शिक्षाका उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाइ विद्यालय भर्ना गर्ने व्यवस्था मिलाइ अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित भएको सार्वजनिक घोषणा गर्ने व्यस्था मिलाउने ।	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	
८	विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने सुनिश्चित गर्न यस सम्वन्धी शिक्षा तथा संयन्त्र स्थापना गर्ने ।	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	२७६	०	०	०	
९	पहुँचयुक्तताको लेखाजोखा र कार्यगत सीमितताको प्रारम्भिक पहिचान तथा आवश्यकता अनुसार सहायक सामग्रीहरूको उपलब्धता	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	०
जम्मा		**२८८५**	**३०२९**	**३१८१**	**३३४०**	**३५०७**	**१५९४१**	**१५९४२**	**०**	**०**	**०**	**०**
४.४	**विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण**											
१	छात्राहरुका लागि निशुल्क स्यानिछरी प्याड कक्षा ६ देखी १२ का लागि	१२०८	१२६८	१३३२	१३९८	१४६८	६६७५	६७१९	०	०	०	०
२	एक माध्यमिक विद्यालय एक स्वास्थकर्मी	२९३२	३०७९	३२३३	३३९४	३५६४	१६२०१	०	१६२०१	०	०	०
३	User Manual समेतको प्राथमिक उपचार बाकस	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	०	०	५५३	०	०
४	स्थानीय पाठ्यक्रममा किशोरी शिक्षा	०	२५	२६	२८	२९	१०८	०	०	१०८	०	०
५	विद्यालयहरुमा सरसफाइ सम्बन्धी आवश्यक पूर्ण पूर्वाधार विकास	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	०	०	५५३	०	०

६	स्थानीय उत्पादनमा आधारित चक्रिय पोषणयुक्त दिवाखाजा	५०६०	५३१३	५५७९	५८५८	६१५०	२७९६०	१०४६०	०	०	१७५००	०
७	विद्यालयमा पोषण कर्नर निर्माण	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	०	०	५५३	०	०
८	अभिभावक आमा समूह दिवा खाजा तथा सचेतना कार्यक्रम	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	०	०	२७६	०	०
जम्मा		**९५५०**	**१००५३**	**१०५५५**	**११०८३**	**११६३७**	**५२८७८**	**१७१७९**	**१६२०१**	**२०४३**	**१७५००**	**०**
४.५	**विद्यालय सुरक्षा विपद् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता**											
१	उत्थानसिलताका लागि सचेतना विकास गर्ने	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	०	०	१६५८	०	०
२	ReAL योजना कार्यान्वयन	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	२२१०	०	०	०	०
३	स्थानीय तहमा संकट तथा विपद मूल्यांकनका आधारमा योजना निर्माण	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	५५३	०	०	०	०
४	निरन्तर र सुरक्षित सिकाइका लागि शिक्षक विद्यार्थी सम्मिलित कार्य समुह निर्माण र परिचालन	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०		०	०
५	हरित, सफा, शान्त र सुरक्षित विद्यालय प्रवर्धन	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	०	०	०	०
६	आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षासँग सम्वन्धित विभिन्न मापदण्ड, निर्देशिका तथा कार्यविधि एकिकृत गर्ने	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	२७६	०		०	०
जम्मा		**१३५०**	**१४१८**	**१४८८**	**१५६३**	**१६४१**	**७४६०**	**५८०२**	**०**	**१६५८**	**०**	**०**
४.६	**विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास**											

१	पूर्वाधार बिकासका लागि मापदण्ड एवं सूचकको तयारी	१००	०	०	०	०	१००	१००	०	०	०	०
२	पूर्वाधार विकास एवं विस्तारका लागि १० वर्षे गुरुयोजना तयार	०	१५०	०	०	०	१५०	१५०	०	०	०	०
३	विद्यालयको मर्मत सम्भार र संबर्धन	३०००	३१५०	३३०८	३४७३	३६४७	१६५७७	५५२६	०	११०५१	०	०
४	पूर्वाधार विकासको लागि स्रोत व्यवस्था र जिम्मेवारी	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	२७६	०	०	०	०
५	अपाङगता मैत्री, लैङगिक मैत्री संरचनाको विकास	१०००	१०५०	११०३	११५८	१२१६	५५२६	०	०		५५२६	०
६	विद्यालय भवन मर्मत	३०००	३१५०	३३०८	३४७३	३६४७	१६५७७		१४०००	२५७७	०	०
जम्मा		**७१५०**	**७५५३**	**७७७३**	**८१६१**	**८५६९**	**३९२०६**	**६०५२**	**१४०००**	**१३६२८**	**५५२६**	**०**
४.७	**विद्यालयमा सूचना र सञ्चार प्रविधि**											
१	विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	६००	६३०	६६२	६९५	७२९	३३१५	२२१०	११०५	०	०	०
२	प्रत्येक विद्यालयमा Internet Connectivity को व्यवस्था	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	०
३	शिक्षकहरूको क्षमता विकास	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	११०५	०	५५३	०	०
४	विद्यालमा अन्तर्क्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	२०००	०	०	०	७६३
५	IEMIS व्यवस्थापन	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	०
६	सामूदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको क्षमता विकास	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	५५३	०	०	०	०

७	विद्यालमा इ हाजिरी ब्वस्थापन	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	०	०	२७६	०	०
८	माध्यमिक विद्यालयका अनिवार्य विषयहरूको भर्चुअल कक्षा सञ्चालन तयारी	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	०	०	२७६	०	०
९	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायतको व्यवस्थापन (लागत सहभागिताका अधारमा)	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	०	२७६३	०	०	०
१०	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायत प्रयोगका लागि तालिमको व्यवस्था	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	११०५	०	०	५५३	०
जम्मा		**२८००**	**२९४०**	**३०८७**	**३२४१**	**३४०३**	**१५४७२**	**९१८३**	**३८६८**	**११०५**	**५५३**	**७६३**
५.१	**शिक्षाको व्यबस्थापन र संस्थागत क्षमता विकास**											
१	आवश्यक कानुनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	५५३	०	०	०	०
२	संस्थागत संरचना निर्माण तथा क्षमता विकास	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	०	०	०	०
३	विसुयो, प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	२७६३	०	०	०	०
४	कार्यसम्पादन करार गरी सबैलाई नतिजाप्रति जिम्मेवार बनाउने	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	०
५	स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना तथा सञ्चालन	६००	६३०	६६२	६९५	७२९	३३१५	३३१५	०	०	०	०
६	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइसम्बन्धी संयन्त्र विकास गर्ने	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	०

७	विद्यालय कार्यसम्पादन एवम् स्वमूल्याङ्कन गर्ने गराउने	१५०	१५८	१६५	१७४	१८२	८२९	८२९	०	०	०	०
जम्मा		**२०५०**	**२१५३**	**२२६०**	**२३७३**	**२४९२**	**११३२८**	**११३२८**	**०**	**०**	**०**	**०**
५.२	**शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध**											
१	वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००	०	०	०	०
२	प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	५०	०	०	०	०	५०	५०	०	०	०	०
३	आवश्यक कानुन निर्देशिका तथा कार्यविधिको विकास	१००	०	०	०	०	१००	०	०	०	१००	०
४	कानुन निर्देशिका मापदण्डको प्रबोधीकरण	०	१००	०	०	०	१००	२५०	०	०	०	०
५	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइसम्बन्धि कार्यक्रम निर्माण	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	५००	०	०	०	५००
६	सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदनका आधारमा विद्यालयहरूलाई थप सहजीकरण	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	१५०	०	०	०	०
जम्मा		**३८५**	**३३५**	**२३५**	**२३५**	**२३५**	**१४२५**	**१०५०**	**०**	**०**	**१००**	**५००**
७	**अनुगमन तथा मूल्याङ्कन**											
१	अनुगमन प्रणालीका लागि सूचक तयारी र अध्यावधिक	०	३०	०	०	०	३०	०	२०	०	०	०
२	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	१५	१५	१५	१५	१५	७५	०	७५	०	०	०
३	स्थिति प्रतिवेदन तयारी	३०	३०	३०	३०	३०	१५०	०	१५०	०	०	०
४	कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तयारी	३०	३०	३०	३०	३०	१५०	०	१५०	०	०	०

५	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	०	२५०	०	०	०
६	विज्ञ समुह, विद्यालय निरक्षक, शिक्षा शाखा मार्फत विद्यालय अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	५००	०	०	०
७	प्रधानाध्यापक तथा आधारभूत तह संयोजकबाट विद्यालय तथा कक्षाकोठा अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
८	स्थानीय तहद्धारा कक्षा अनुगमन	१००	१००	१००	१००	१००	५००	0	५००	०	0	0
जम्मा		**३२५**	**३५५**	**३२५**	**३२५**	**३२५**	**१६५५**	**०**	**१६४५**	**०**	**०**	**०**
कुल जम्मा		२०९४१७	२२०९९५	२२९९९२	२४१३७०	२५३३१७	११५५०९२	९०१४०५	७३२६७	८६१५१	२५२८९	१९७३